EEN NIEUW CONVENT

Yannick Korterink

Yannick Korterink

Een Nieuw Convent

een architectonische raamvertelling over
gemeenschapszin in Sint Jansklooster

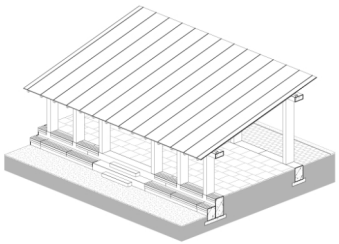

auteur
Yannick Korterink
studentnummer
1543660
datum
juni 2026
mentor extern
Dingeman Deijs
begeleiders ArtEZ
Ralph Brodruck,
Annemariken Hilberink,
Wouter Hilhorst
afstudeercoördinator
Moniek Otten
beoordelaars verslag
Frans Sturkenboom,
Martijn Brugman

WOORD VOORAF

Beste lezer,

Voor u ligt Een Nieuw Convent, een raamvertelling die het slotstuk vormt van mijn studie aan de Academie van Bouwkunst te Arnhem. Het is, na vier jaar, het resultaat van een proces dat in zekere zin al ruim 29 jaar in de maak is, gezien de thematiek van gemeenschapszin in en verbondenheid met Sint Jansklooster; het dorp waarmee ik ben opgegroeid.
Dit schrijven vormt in essentie de verslaglegging van de pelgrimage die ik de afgelopen jaren heb afgelegd. Als ontwerper en dorpsjongen werkte ik aan deze analyse, karakterisering en herwaardering van de plek die mij dierbaar is als sociale structuur.

Om hier te geraken, ben ik dank verschuldigd aan mijn mentor, Dingeman Deijs, net als aan Ralph, Annemariken en Wouter; begeleiders vanuit ArtEZ. Ook collega's, vrienden, familie en mijn vriendin: dankzij hun (on-)gevraagde adviezen sta ik dan eindelijk op het punt wereldkundig te maken waaraan ik zo lang in het verborgene werkte.
Evengoed wil ik hen bedanken die in de voorbije eeuwen datgene deden waarvan we vandaag nog kunnen leren. In het bijzonder Johannes van Ommen, die als historisch figuur deze raamvertelling omlijst met relevantie.

Hopelijk biedt deze vertelling aanleiding tot hernieuwd begrip van het lokale collectief, de verbondenheid met het kleinschalige en de herwaardering ervan voor mensen; in het verleden, heden en de toekomst.

Yannick Korterink
juni 2026

SAMENVATTING

Dit is een raamvertelling over gemeenschapszin in Sint Jansklooster: drie geschriften die verleden, heden en toekomst met elkaar verbinden. Hierin wordt de oorsprong, ontwikkeling en huidige staat van het lokale collectief onderzocht, tegen de achtergrond van maatschappelijke veranderingen die het vanzelfsprekende karakter van gemeenschapszin onder druk hebben gezet. Centraal staat de vraag: *op welke manier kan architectuur bijdragen aan de herwaardering van het lokale collectief in Sint Jansklooster?*

In het eerste deel staat de laatmiddeleeuwse lekenbroeder Johannes van Ommen centraal. Hij zocht naar gemeenschap en zingeving, wat hem bracht tot het stichten van een conventshuis op de Sint Janskamp, waar eeuwen later het dorp Sint Jansklooster zou ontstaan. Het functioneerde als een open gemeenschap, sterk verbonden met haar omgeving; en keerde zich af van het gesloten kloosterkarakter. Het Sint Janshuis groeide uit tot een sociaal, economisch en geestelijk zwaartepunt in het gebied. Johannes' geschiedenis laat zien hoe gemeenschapszin kan ontstaan uit een tijdloos verlangen ergens bij te horen, onderlinge afhankelijkheid en gedeelde verantwoordelijkheid.

Het tweede geschrift beschrijft de ontwikkeling van Sint Jansklooster en de veranderende relatie tussen het sociale en ruimtelijke weefsel. De verschuiving van collectieve naar meer geïsoleerde leefvormen verzwakte het vanzelfsprekende karakter van de dorpsgemeenschap. Toch blijkt de behoefte aan verbondenheid niet verdwenen: het jaarlijkse bloemencorso manifesteert zich nog altijd als krachtige vorm van intense collectiviteit, waarbij het dorp zich als gemeenschap toont. Paradoxaal genoeg valt het buiten deze momenten uiteen in afzonderlijke verenigingen, huishoudens en sociale kringen, wat wordt omschreven als 'verkloostering'. Het is

een gemeenschap waarin verbondenheid nog aanwezig is, maar zich grotendeels onttrekt aan het publieke domein.

Vanuit deze constatering ontwikkelt het derde geschrift een ruimtelijk antwoord: *Een Nieuw Convent*. Op het Veld midden in het dorp wordt een nieuwe structuur voorgesteld die fungeert als ruimtelijke drager van ontmoeting en collectiviteit. Historische principes van het 'oude' convent - openheid, eenvoud, toegankelijkheid en verbondenheid met de omgeving - worden vertaald naar een hedendaagse dorpsstructuur. Als plek biedt het niet alleen ruimte aan ontmoeting en gezamenlijk gebruik, maar geeft het door positionering, schaal en toegankelijkheid betekenis aan het dorpshart. Het vormt een brug tussen het sociale en ruimtelijke weefsel, een verbinding die in het huidige dorp grotendeels ontbreekt.

De architectonische ingreep vormt nadrukkelijk geen afgeronde oplossing voor de verkloosterde dorpsgemeenschap. De betekenis ervan ligt juist in het scheppen van voorwaarden voor ontmoeting, toe-eigening en gezamenlijk gebruik. Het Nieuw Convent moet daarom geleidelijk door de dorpsgemeenschap worden opgenomen in het dagelijks leven. Pas wanneer bewoners het zich eigen maken, kan zij uitgroeien tot een nieuwe vorm van collectiviteit.

Hoewel deze raamvertelling geworteld is in een persoonlijke betrokkenheid bij het dorp Sint Jansklooster, raakt zij aan een bredere maatschappelijke vraag. In een tijd van individualisering en sociale fragmentatie onderzoekt *Een Nieuw Convent* hoe mensen zich opnieuw kunnen verbinden met elkaar en hun leefomgeving. Daarmee vormt het project een pleidooi voor de herwaardering van gemeenschapszin op lokale schaal en voor architectuur als middel om die verbondenheid ruimtelijk zichtbaar en beleefbaar te maken.

LEESWIJZER

Dit schrijven volgt niet een rechtlijnige structuur die direct te verwachten valt in het geval van een afstudeerproject. Het laat zich lezen in een boekvorm, in aanzien minstens gelijkwaardig aan de te omschrijven ruimtelijke ingreep.
Deze raamvertelling bestaat uit drie hoofdonderdelen; drie *geschriften* waarin gebeurtenissen en ontwikkelingen uit verleden, heden en toekomst een logische plek vinden. Als zelfstandige verhalen maken ze deel uit van het overkoepelende thema: Sint Jansklooster.

In het eerste geschrift, JOHANNES, wordt de geschiedenis beschreven van de gelijknamige middeleeuwse lekenbroeder. Hij fungeert als belichaming en grondlegger van gemeenschapszin op de plek die nu Sint Jansklooster genoemd wordt.

Het tweede geschrift, HET DORP, beschrijft de ontwikkeling van Sint Jansklooster in ruimtelijk en sociaal opzicht. Het geeft duiding aan de huidige staat van gemeenschapszin en verbondenheid, en vormt de aanleiding voor het vervolg.

Het derde geschrift, EEN NIEUW CONVENT, omvat de concretisering van de locatie, structuur en verschijningsvorm van de ruimtelijke ingreep. Het trekt lering uit wat eerder was en vat die kenmerken op als handvat voor wat kan komen, daaropvolgend in viervoud beschreven als MOMENTOPNAMEN.

INHOUD

PROLOOG 18

GESCHRIFT I - JOHANNES 25

DE SCHRAALHEID 27

DE NAVOLGING 37

DE BERG 47

DE KAAMP 59

GESCHRIFT II - HET DORP 73

DE ORDE 75

DE TELEFOONCEL 85

DE ONTKOPPELING 97

HET HOOPVOLLE 125

GESCHRIFT III - EEN NIEUW CONVENT 139

HET MANIFEST 141

HET VELD 149

HET BEKENDE 166

HET HUIS 185

HET EXPERIMENT 207

MOMENTOPNAMEN 233

ZATERDAG IN APRIL 235

WOENSDAG IN JULI 243

DINSDAG IN OKTOBER 251

VRIJDAG IN DECEMBER 259

EPILOOG 266

VERANTWOORDING 272

Conventen & kloosters in Nederland
15e eeuw, overzicht gebaseerd op Goudriaan, 2021

Voor Sint Jansklooster

PROLOOG

Opgegroeid in Sint Jansklooster, een klein dorpje in de Kop van Overijssel met zo'n 1500 zielen in de kern en nog zo'n duizend in het wijd omliggende gebied, voel ik mij verbonden met haar gemeenschap. Haar gebruiken en tradities, haar mogelijkheden en beperkingen. Dat beschouw ik als een vanzelfsprekendheid; in mijn beleving versterkt door familie en vrienden die het ook de 'normaalste zaak van de wereld' lijken te vinden.

Tegelijk ben ik als zelfbewuste dorpsjongen kritisch en sta sceptisch tegenover vrijblijvende holle termen. Het maakt voor mij aan dorpen toegekende containerbegrippen als *gemeenschapszin* en *verbondenheid* des te fascinerender. Gedreven door persoonlijke nieuwsgierigheid vatte ik het plan om op zoek te gaan naar de oorsprong en ontwikkeling van die verschijnselen in de context van mijn geboorteplaats Sint Jansklooster. Het veelal onzichtbare dorpslichaam te ontleden dat bepalend is voor het functioneren ervan.

Zo legde ik gaandeweg een geschiedenis bloot die mijn blik verbreedde en tegelijkertijd schrijnende kenmerken opwierp in de karakterisering van het tegenwoordige dorp en haar gemeenschap. Lange tijd deelde ik mijn pelgrimage met die van de laatmiddeleeuwse lekenbroeder Johannes van Ommen. Met hem deel ik het heilige geloof dat de behoefte aan verbondenheid; het verlangen ergens bij te horen en onderdeel te zijn van iets groters, een diepgeworteld onderdeel is van het menselijk wezen. Het is een verlangen dat zich sterk profileert, juist tegen de achtergrond van versplinterend individualisme en ontkoppeling; onbeantwoord in de ruimtelijke structuur van het dorp.

Aan de hand van verhalen probeerde ik concreet te maken hoe de gemeenschap zich heeft ontwikkeld tot de vorm die het vandaag heeft. Hoewel het duidelijk mag zijn dat het in bepaalde opzichten nog slechts een schim is van wat het ooit was, betekent dat niet dat 'het dorp' bestempeld mag worden als verschijnsel uit het verleden. Want hoewel in andere vorm en minder zichtbaar, is haar drijvende kracht er nog steeds.

Het brengt mij ertoe als ontwerper een noodzakelijke interventie te formuleren die - zoals verschillende structuren dat eerder deden - een brug vormt tussen het sociale en ruimtelijke weefsel. Een ruimtelijke structuur die zich even vanzelfsprekend laat binden met het dorp als haar gemeenschap.
Terwijl het in de architectuur en stedenbouw veel gaat over 'Nederland als één groot stedelijk gebied', bepleit ik een herwaardering van sociale verbondenheid op lokale schaal. Om dat pleidooi kracht bij te zetten, onderzoek ik in deze raamvertelling de ontwikkeling en staat daarvan; om te komen tot een ruimtelijk antwoord op de vraag: *op welke manier kan architectuur bijdragen aan de herwaardering van het lokale collectief in Sint Jansklooster?*

Op zolder ligt een oud, door motten aangevreten tapijt. Het had prachtige patronen en purperrode tinten, ik had het nog nooit gezien. Het is oeroud, een heel kostbaar wandtapijt. Ik heb besloten een poging te doen om dat tapijt te restaureren. Het oude zal nieuw, dus anders zijn, niet meer precies zoals het was, dat is ook niet de bedoeling. Ik maak het nieuw, hang het op en kijk wat er gebeurt.

Een verhaal is als een tapijt. Daarin gaan weer talloze andere verhalen schuil. Het tapijt bestaat uit aparte draden, ieder draad is een apart verhaal. Jij bent een draad, ik ben een draad, samen vormen we een kleine versiering, met veel andere draden samen vormen we een patroon. De draden zijn allemaal verschillend, verschillend van dikte, verschillend van kleur. De patronen zijn op zichzelf moeilijk te herkennen, maar als je ze in hun samenhang bekijkt, ontdek je prachtige dingen.

Tapijten zijn geweven van verhalen. Dus moet je ze bewaren en onderhouden. Ook al heeft dit tapijt jarenlang ergens ingepakt gelegen en als voer voor de motten gediend, het moet nu herleven en ons zijn verhalen vertellen. Ik weet zeker dat wij er ook in verweven zijn, ook al hadden we daar geen idee van.

(Haratischwili, 2017, p.31-32)

GESCHRIFT I
-
JOHANNES

Wie ambitie had, vertrok naar de stad om daar te werken. Of anders stuurde hij zijn kinderen, wanneer hij zich dat kon permitteren. Op weg naar een beloftevolle toekomst die niet te vinden zou zijn op het platteland.

Zo luidde dan ook het oordeel van Johannes' ouders Esseke en Reghelandis van Ommen: in hun woonplaats zouden maar beperkt kansen zijn en troffen voor hun zoon voorbereidingen voor een enkele reis stroomafwaarts over de Vecht, en organiseerden onderdak bij familie die zich al gevestigd had in Zwolle. Geboren exact halverwege de veertiende eeuw, woonde Johannes bij familie in Zwolle en genoot daar sinds zijn zevende levensjaar een tijd onderwijs in de stad. Hij bracht een groot deel van zijn kindertijd door te midden van het stadse rumoer, op zo'n 25 kilometer ten westen van zijn geboorteplaats.

Zijn vormende jonge jaren liepen nogal anders dan gepland: door een oogziekte verloor hij als kind zijn vermogen om te zien. Een ingrijpende gebeurtenis voor hem, die ook zijn beoogde levensloop nogal deed wijken. Zijn blindheid was aanleiding hem terug te sturen naar Ommen, waar hij werd opgevangen door zijn ouders. Voor hen was de nieuwe beperking van hun zoon een grote

reden tot zorg en onzekerheid. Het leidde een vruchteloos zoeken in: naar antwoorden die niemand hen bleek te kunnen geven.

Johannes' vader, Esseke, onderhield het gezin door zijn werk als handelaar in de stad en voorzag hen in materieel opzicht in wat er nodig was.* Het was Johannes' moeder, Reghelandis, die het op zich nam zich te bekommeren om zijn geestelijk wezen. Zij had de grootste moeite zich simpelweg neer te leggen bij het lot dat hem, en daarmee het hele gezin, getroffen had. Hoop op genezing vervaagde al snel en werd vervangen door een zoektocht naar zingeving, een manier om zijn beperking een plaats te geven. In het leven van Johannes en zijn moeder zou dit een heilig gezamenlijk levensdoel vormen.

Zoals gewoon in deze periode zouden zij zich hiervoor als eerste wenden tot kerkdiensten in de eigen regio. Hier kon men echter geen antwoorden geven op de onzekere vragen van Reghelandis en Johannes, vurig in wanhoop. Ze trokken verder en Reghelandis liet haar zoon kennis maken met alles dat goed was. Samen bezochten zij bekende en minder bekende bedevaartsoorden in de wijde omtrek, zoals Markelo, Enter, Diepenveen, Oene en Hasselt.** Hoezeer zij daarop hoopten; ook geen van deze plaatsen bleek hen daadwerkelijk te kunnen voorzien van vast voedsel wat hun geestelijke honger zou stillen. Johannes' leven begon zich meer en meer te ontvouwen als een eeuwigdurende pelgrimage zonder een verlossend einddoel in zicht.

* Over de jonge jaren van Johannes is weinig bekend. Dat zijn vader handelaar was is een redelijke aanname, gebaseerd op de unieke positie die de stad Ommen had als handelspost richting Drenthe en Westfalen.

** Het ligt voor de hand dat zij deze plaatsen bezocht hebben, aangezien deze in de late middeleeuwen bekendstonden als regionale bedevaartsoorden (KNAW, 2025)

Met zijn zoektocht is Johannes van Ommen inderdaad een draad in een groter verhaal, een motief dat zijn aandeel verweeft met het tijdperk waarin hij leeft. Hoewel dat motief bestaat uit draden die qua dikte en kleur verschillen van de onze, is het nu nog even goed herkenbaar als zesenhalve eeuw geleden. Ik noem het motief *Onzekerheid*.

Het motief van Johannes' verhaal is sterk verbonden met de tijdsgeest waar hij midden in stond, en het maatschappelijk rumoer; de verschuivingen die zijn belevingswereld gekleurd moet hebben.

Zo was, in de late middeleeuwen, de samenleving grotendeels gestoeld op restanten van de middeleeuwse driestandenmaatschappij. Zo'n 500 jaar lang had deze structuur als een onwrikbaar bolwerk gegolden waarin geestelijkheid (eerste stand), adel (tweede stand) en boeren en burgers (derde stand) afhankelijk van elkaar maar sociaal op grote afstand leefden. Het betekende dat de laatmiddeleeuwse maatschappij sterk sociaal gecompartimenteerd was in afzonderlijke statusgroepen. Elk daarvan kende zijn eigen subgroepen die, versterkt door eigen levensstijlen en gedragscodes, sterk van elkaar gescheiden bleven.

Inherent aan dit rigide stelsel was de zeer beperkte individuele mobiliteit tussen de verschillende standen en groepen. Een vloek en een zegen: deze onfeilbare beperking bracht de samenleving een heldere structuur die niet in

twijfel getrokken werd. Het bood immers al vanaf geboorte een vanzelfsprekend sociaal kader aan iedereen in de middeleeuwse samenleving. Een zoon zou in de gecompartimenteerde voetsporen van zijn vader treden, een dochter zou een goede echtgenote zijn. Zij zouden toetreden tot dezelfde parochie, deelnemen aan dezelfde kerkelijke rituelen en lokale tradities.

Of Johannes zich daarvan bewust is niet bekend, maar de wereld stond op het punt ingrijpend te veranderen. Er speelden invloeden die nieuwe sociale dynamieken aanwakkerden, waarmee het maatschappelijke status quo voor het eerst in eeuwen onder druk kwam te staan. De middeleeuwen naderden hun einde.

Een duistere maar onmiskenbare invloed op de laatmiddeleeuwse samenleving kwam van de Zwarte Dood. Deze mysterieuze ziekte trok al sinds de vijfde eeuw door Europa zonder zich iets aan te trekken van de rangen en standen in de maatschappij. Vroege uitbraken hadden een vernietigend effect op de bevolking in de mediterrane gebieden en zouden zich in de loop van de eeuwen uitbreiden richting het noorden en westen van Europa. De onvoorspelbare maar desastreuze aard van de uitbraken leidde tot enorme sociale ontwrichting en onzekerheid.

Halverwege de veertiende eeuw, in dezelfde periode als Johannes' geboorte, ging West-Europa gebukt onder een vernietigende epidemie. Bij veel uitbraken werd een voor de hand liggende zondebok aangewezen, zo werd in 1349 de Joodse gemeenschap in Zwolle geheel en al vernietigd. Pas na verloop van tijd stelden steden wanhopig quarantaines in en werden sanitaire maatregelen genomen. Desondanks bleek de Pest niet of nauwelijks te controleren en zou ook daarna nog meermaals toeslaan in zogenaamde echo-epidemieën.

Vergelijkbare, desastreuze epidemieën hielden ook huis onder de laatmiddeleeuwse veestapel. De Grote Veepestepidemie verspreidde zich sinds 1314 vanuit Midden-Europa naar West-Europa, wat gedurende de eerste helft van de veertiende eeuw grote sterfte onder het rundvee en de schapen veroorzaakte. Het legde grote druk op de voedselvoorraad, wat overigens niet alleen gold voor de veeteelt.

Lage rendementen in de landbouw, het ontbreken van bestrijdingsmiddelen tegen plantziektes en ongedierte leidden ertoe dat men eens in de tien jaar te maken zou hebben met een misoogst. Het betekende een met regelmaat terugkerende nachtmerrie: het mislukken van één enkele oogst was genoeg om ernstige problemen te veroorzaken. Het voedselsysteem was volledig afhankelijk van de lokale en regionale agrarische cultuur, waarbij tekorten gemakkelijk leidden tot bestaanscrises.

De kwetsbaarheid van de laatmiddeleeuwse samenleving zorgde voor grote onzekerheid: leven en dood, voorspoed en tegenslag lagen immers erg dicht bij elkaar. In de angstaanjagende frequentie van rampen zag de bevolking fatalistische tekenen van de apocalyptische eindtijd die wordt beschreven in het laatste Bijbelboek Openbaring.

De kerk zag de epidemieën als straf van God, zij waren niet in staat deze af te wenden en konden onder de bevolking slechts oproepen tot inkeer en toewijding; met hun

armen naar de hemel smeken om genade. Priesters waren niet concreet bij machte de vraag om troost, bescherming of verlichting te beantwoorden, mede vanwege hun angst zelf besmet te raken. Tegen de onzekerheid in de late middeleeuwen kon niemand iets doen.

Een hard gelag: de afgelopen eeuwen had de stabiliteit van de standenmaatschappij de geestelijkheid verzekerd van een onaantastbare status. Intern was de kerkelijke structuur verzwakt geraakt: ongenaakbaarheid leidde steeds meer tot machtsmisbruik en zelfverheerlijking door kardinalen, bisschoppen en priesters. Zij maakten steeds vaker onheus gebruik van hun positie, waarmee het kerkelijk instituut steeds heviger gebukt ging onder corruptie en schandalen. De afstandelijkheid en radeloosheid onder de onzekere omstandigheden in diezelfde periode maakte dat de geestelijke stand steeds meer van haar morele gezag verloor. Het eeuwenlang onwrikbare kerkelijk bolwerk begon scheuren te vertonen, mensen gingen meer en meer op zoek naar eigen invullingen van religie en spiritualiteit.

Een andere bron van onrust en conflicten in verstedelijkte gebieden was de groeiende rol van kooplieden- en ambachtsgilden. Ondernemers en handelaren, die oorspronkelijk tot de derde stand gerekend werden, verhieven zich boven hun feitelijke positie als burgers en vergaarden invloed in bestuurlijke en politieke zin.

Dit raakte de vastgestelde orde van adellijke geslachten en edellieden, op hun beurt voelden zij zich bedreigd in hun positie. Het verschuiven van belangen leidde tot sociale onrust en conflicten. Voor de leden van de gilden, veelal lagere werklieden en handelaren, functioneerden deze collectieven als de gemeenschappelijke basis van het ambachtsleven op regionaal niveau. Het bood de 'kleine man' nieuwe sociale zekerheid en verbondenheid door nabuurschap, reglementering, religieuze en liefdadige functies.

Door de Pest was de sterftekans in de steden groter dan op het platteland. De meeste steden, waaronder Zwolle, verloren een substantieel deel van hun bevolking. Dit leidde tot een gestage instroom van arbeidsmigranten die van het platteland naar de stedelijke gebieden trokken, hopend op een nieuwe toekomst.*

Deze geografische en sociale mobiliteit- in wezen volledig in strijd met de standenmaatschappij - veroorzaakte onder de gevestigde stedelijke samenleving de neiging tot sociale afsluiting. De adellijke stand groeide en sloot zijn gelederen, net als het aantal gilden en ambachten zodat zij zich konden 'beschermen' tegen de gelukszoekers van buiten. Het zorgde ervoor dat migranten niet bepaald terechtkwamen in een inclusieve samenleving. Zij vormden daar dan ook een drijvende onderklasse waarin zij geen formele status hadden, per dag werden ingehuurd - of niet - en dus van de hand in de tand leefden.

De enige manier om als arbeidsmigrant zekerheid te verwerven was door lid te worden van een gilde of ambachtsbroederschap, die juist deels opgericht waren om deze nieuwkomers buiten te sluiten en de eigen positie te

* Het zou kunnen dat Johannes' familie hierom al eerder naar Zwolle vertrokken was, en dat hij in die stad geboren was. Daarover geven de bronnen geen duidelijkheid.

handhaven. Het behoeft dan ook geen uitleg dat het niet bepaald eenvoudig was om onderdeel te worden van de stadsbevolking.

Paradoxaal genoeg leidde de ongekende toename van geografische en sociale mobiliteit, en het principiële ondermijnende effect daarvan op de aloude driestandenmaatschappij, tot een versterking van de sociale compartimentering van de samenleving. Binnen de restanten van de drie standen ontpopten zich talloze subcompartimenten en minderheidsgroeperingen.

Terug naar de draad die het verhaal van Johannes verweeft met het motief *Onzekerheid*. Geboren te midden van een rondwoekerende pestepidemie in de Lage Landen, stond zijn leven tot ver in zijn volwassen jaren in het teken van een zoektocht naar praktische en spirituele zingeving.

Hoe lastig moet het voor hem zijn geweest deze te vinden; het verlies van zijn gezichtsvermogen had zijn vanzelfsprekende zekerheden aan diggelen geslagen en bemoeilijkte de pelgrimage die erop volgde. De rumoerige sociale dynamieken om hem heen leidden op grote schaal tot onzekerheid en onderling wantrouwen. Persoonlijk al in een penibele situatie, op maatschappelijk gebied waren er krachten in het spel waarop de individuele mens weinig tot geen invloed had. De veranderingen in de laatmiddeleeuwse samenleving waren als een maalstroom die het vinden van een vaste ondergrond voor Johannes als blinde, ongeletterde man aanzienlijk bemoeilijkt moet hebben.

De toenemende sociale en geografische mobiliteit in Johannes' samenleving leidde tot het langzamerhand uit-

eenvallen van de aloude standenmaatschappij in een veelvoud van kleinere sociale verbanden. Naast het aantal nam echter ook de afstand tussen verschillende compartimenten toe. De samenleving bleef dan wel sterk collectief georganiseerd, maar wel zo dat mensen die nog niet zo lang geleden samen met elkaar op trokken zich nu verspreidden over verschillende verbanden.

In zijn tijd waren er maar weinigen die écht 'op zichzelf' leefden; zelfs begijnen en kluizenaars stonden ingebed in sociale en religieuze structuren. Het huishouden, gilden, broederschappen en de parochie gaven iedereen al bij geboorte, werk en religie een bijna vanzelfsprekend sociaal kader. Ook voor Johannes zullen, in navolging van zijn ouders, sociale zekerheden in het verschiet hebben gelegen. Toch zonden Esseke en Reghelandis hun zoon naar Zwolle om daar onderwijs te genieten. Net als vandaag gaven scholen immers zicht op nieuwe sociale verbanden en status. Losgemaakt van zijn ouders' betrekkingen zou Johannes van daaruit zijn eigen pad kunnen gaan bewandelen.

De omstandigheden van de tijd waarin hij leefde zullen niet positief hebben bijgedragen aan zijn blik op de wereld en zijn plaats daarin. In de fysieke én spirituele donkerte zal hij zich regelmatig kansloos gevoeld hebben, een eenling vereenzaamd in een collectief georganiseerde wereld. Terwijl bijna iedereen op één of andere manier verbonden was met een afzonderlijke statusgroep, voelde Johannes zich spiritueel verweesd. Hij zou een plaats moeten vinden waar hij welkom en waardevol was, ondanks zijn verloren gezichtsvermogen. Twijfelend aan de juiste levensweg zou zijn lange bedevaarstocht, die uiteindelijk zo'n twintig jaar

zou duren, slechts een zoethoudertje in zijn zoektocht naar zingeving.

DE NAVOLGING

Johannes was ongeveer dertig jaar oud toen in 1380 de zeer sympathieke, welbespraakte en scherpe Geert Grote Zwolle aandeed tijdens een van zijn preektochten in de IJsselstreek. Hoewel zijn komst altijd een verrassing was, snelde zijn reputatie hem overal voor. Onzuivere priesters vreesden hem als de 'ketterhamer'. Bedelbroeders benijdden hem om zijn preeksucces. Geestelijken, die het celibaat niet onderhielden en hem kenden als de 'focaristenbestrijder', haalden fel uit.

Grote hield hem en vele andere toegestroomde mannen en vrouwen het lichtende beeld van de lijdende, gestorven en verrezen Christus voor - tegen een donkere achtergrond van kerkelijk en zedelijk verval. Een genezing van de schandelijk verscheurde Kerk was alleen mogelijk door van binnenuit en van onderop een beweging van 'innerlijke vernieuwing' van het gemeenschappelijke leven op gang te brengen. Zijn verkondiging vond alom gehoor onder wie nog niet volledig gecorrumpeerd was door scheuring en persoonlijke verhevenheid. In zijn machtig en overtuigend spreken stelde Grote niet alleen het feilen aan de kaak, hij bepleitte vooral het ideaal van de persoonlijke navolging van Christus.

Geert Grote uit Deventer was de eerste die sinds lange tijd Johannes tot in het diepste van zijn ziel wist te roeren. Op slag was Johannes er zeker van dat Grotes komst het doel én het einde was van de pelgrimage die hij met zijn moeder had afgelegd. Sindsdien zou hij hem altijd blijven zien als zijn eerbiedwaardige meester; hij bracht hem een nieuw geestelijk licht nadat hij lange tijd verloren was. Grotes wijze van denken, doen en spreken bracht hernieuwde helderheid in zijn leven, terwijl hij al zo'n lange tijd zoekende was. Het waren Geerts woorden en daden die hem spiritueel vormden tot de man die hij worden zou. Lange tijd was hij blind en hoewel deze nieuwe manier van leven hem geen genezing bood in de menselijke zin van het woord, zou zijn geestesoog zich sinds zijn komst wijder openen dan ooit tevoren.

Mannen en vrouwen, priesters, kloosterlingen en semi-religieuzen kwamen tot inkeer. En met hen had Johannes zijn plaats in de wereld gevonden. Zoveel als mogelijk luisterde hij met grote aandacht naar zijn preken. Johannes was behoorlijk onder de indruk van zijn eerste ontmoetingen met Geert Grote. Dat hij zich aansloot bij hem en zijn volgelingen was niet meer dan logisch. Een gemeenschap voor iedereen, arm en rijk, ziek en gezond, laag- en hoogopgeleid: niemand werd buitengesloten. Hij werd 'Broeder der Gemenen Leven'; als deel van die gemeenschap voelde hij zich thuis, geaccepteerd en vertrouwd.

Via een Zwolse tussenpersoon kocht Grote een huis aan de Bagijnestraat in Zwolle, om het vervolgens te schenken

aan Johannes en twee andere mannen; Jacobus en Wichmannus. Het stond op een erf naast het Olde Convent van de bagijnen en het termijnhuis van de minderbroeders van Kampen en vormde de eerste Zwolse vestiging van de 'Broeders van het Gemene Leven'.* Johannes bekleedde hier de functies van eerste rector en procurator, wat betekende dat hij in zowel spirituele als bestuurlijke zin leiding gaf aan het Zwolse gezelschap. Het gezelschap werd daarna al snel werd uitgebreid met de komst van de broers Nicolaas en Jacobus Hermanszoon. Met het huis aan de Bagijnestraat, de toewijding aan Grote en zijn leer van de Moderne Devotie, had Johannes eindelijk het bedevaartsoord gevonden voor zijn lange, onherbergzame pelgrimage.

Aan de Bagijnestraat zorgde het gezelschap voor zichzelf en verdiende de kost door het verrichten van handarbeid. De lekenbroeders hield zich bezig met het kopiëren van geschriften. Veelal in lijn met de christelijke traditie, maar ook waren er geschriften uit eigen kring om die onder een breder publiek te kunnen verspreiden. Het was namelijk ook in die tijd, dat Geert Grote een preekverbod opgelegd had gekregen vanwege het stof dat hij deed opwaaien onder de focaristen. Papier is echter geduldig en, als ware het één van Grotes schrijfateliers, aan de Bagijnestraat werd Geerts vernietigende laatste synodepreek trouw gekopieerd en verspreid. Aan schriftelijk werk kon Johannes

* Dit huis zou later uitgroeien het Arme Fratershuis, een complex tussen de Papenstraat, Blijmarkt en Praubstraat waarvan vandaag nog maar weinig rest. (Berends, 1974)

uiteraard geen bijdrage leveren. Zijn taak in het huis lag in de actieve rol van zorg, onderwijs en geestelijk leven.

Het was meester* Geert zelf die mensen met geloofsvragen, relatie- en levensproblemen persoonlijk naar Johannes doorstuurde voor verdere hulp:

> *Het ontging hem namelijk niet welke geestelijke rijkdommen deze gehandicapte discipel zich verwierf. Mensen met vragen of problemen stuurde hij graag door naar Johannes met de woorden: „Ga naar de blinde devoot en brave man Johannes van Ommen en doe wat hij u zegt, deze blinde ziet meer dan alle andere Zwollenaren."*
>
> *(Datema, 1986, p. 63)*

Deze persoonlijke 'verwijsbrief' en aanbeveling van Geert Grote aan het adres van Johannes getuigt van een wonderbaarlijk omzien. Op zijn beurt zou Johannes zich in toenemende mate realiseren hoeveel hij aan zijn meester te danken had en zou zijn waardering voor hem onophoudelijk groeien. Er moet sprake geweest zijn van een behoorlijke wederzijdse genegenheid tussen de twee, aangezien

* Door zijn volgelingen zou Geert Grote veelvuldig aangeduid worden als meester: voor hen was hij immers werkelijk degene die hen onderwees in hun overtuigend nieuwe manier van leven en denken. Het verhaal van Grote zelf is interessant maar zal in dit schrijven verder niet uitgebreid belicht worden, los van de invloed die hij had op de vorming van 'onze' Johannes.

** Deze Chronica montis Sanctae Agnetis, ofwel Kroniek van het Klooster Sint-Agnietenberg vormt een belangrijke bron voor de vertelling in dit geschrift (Van Kempen et al, 2000)

Geert Groote en zijn leerlingen
Aquarel door Antoon Derkinderen, 1885.

Thomas a Kempis in zijn kroniek** later zou omschrijven als de voornaamste, een goed toegewijd man en zeer geliefd bij meester Geert.

Ondanks de nieuwe wending in zijn (geestelijk) leven, verzuimde hij de dankbare rol van zijn moeder hierin te gedenken. Reghelandis had in die tijd al een respectabele leeftijd bereikt en de groei van het broederhuis in Zwolle bracht het hen ertoe haar daarin op te nemen. Het moet voor Johannes een gelukkig moment geweest zijn dat zij toetrad tot hun huishouden, zij was immers jarenlang van onschatbare waarde geweest door zijn dolende levensjaren met hem te delen. In het huishouden zou Reghelandis de broeders ondersteunen in hun dagelijkse zorg voor het huishouden, opdat zij meer ruimte zouden hebben zich toe te leggen op hun kerntaken.

Johannes prees zich gelukkig met de plaats die hij gevonden had als lekenbroeder van de Moderne Devotie. In het gezamenlijke huishouden probeerden zij trouw te blijven aan de lessen van onze meester Geert. Het betekende een eenvoudig, nederig leven te leiden toegewijd aan de hemelse Vader, elkaar en de gemeenschap waartoe zij behoren. Het was ook die gemeenschap, hen vertrouwd en toegewezen door Geert zelf, die Johannes in toenemende mate zocht voor raad en steun. Het was daarin, dat er bij hem - sluimerend, diep vanbinnen, een persoonlijke onrust groeide. Terwijl hij aan hen wie dat zochten vaak geestelijke hulp kon bieden - een wijsheid en kracht waarvoor hij de Heer veelvuldig dankte - vond hij steeds minder ruimte en helderheid voor zijn eigen vragen.

Hiernaast, of mede hierdoor, viel de drukte van de stad hem zwaar. Na een tijd kon hij de innerlijke beroering die hem aanging niet langer verborgen houden. Mettertijd bracht deze namelijk niets dan innerlijke strijd en verwarring. Toen hij na langdurige overpeinzingen deze gevoelens deelde met zijn huisgenoten, bleek dat deze zorgen niet aan Johannes voorbehouden waren. Ook een aantal van zijn huisgenoten kampten met dezelfde moeiten. Meer en meer belemmerde het hen in de gewenste eenvoud van overtuigend handelen. De broeders zouden hun meester Geert deelgenoot maken van hun verlangen naar meer rust en afzondering.

Vervuld door een mengeling van hoop en bezorgdheid wachtte Johannes af tot Grote rond de vastentijd een bezoek bracht aan Zwolle om zijn volgelingen te bemoedigen. Johannes wendde zich tot hem en deed met kinderlijke genegenheid een beroep op zijn vaderlijke gevoelens. Of hij

zo goed wilde zijn even met hen mee buiten de stadspoort te gaan om naar een geschikte, vruchtbare plaats voor rust uit te kijken.

Meester Geert gaf welwillend gehoor aan hun verzoek. De volgende dag toen het licht werd maakte hij zich op voor de tocht. Aangezien voor een blinde man een dergelijke onderneming gevaarlijk zou kunnen zijn, bleef Johannes wachten in de Bagijnestraat en nam een aantal medebroeders met zich mee. Een geschiedenis later ook beschreven door Thomas a Kempis, in zijn eerdergenoemde kroniek van de Sint-Agnietenberg:

Wichmannus, Reynerus, Henricus en Jacobus gingen met hem mee de stad uit in de richting van de Nemeler bergen, de plek die door God was voorbestemd en ver van de drukte verwijderd lag. Men zag er zelden mensen komen of voorbijgaan. Hier en daar groeiden verspreid op de hoogten en in de laagten doornstruiken en brandnetels.

Toen zij de stad uitgingen, blies hun de wind in het gezicht, maar regen noch wind kon de meester van de juiste weg doen afdwalen. Hij liep opgewekt door en zei vriendelijk tegen zijn begeleiders: „Ik zal vooroplopen en jullie met mijn mantel tegen de wind beschermen." Zij naderden de plaats en beklommen de top van de heuvel. Een flink deel van het heuvelgebied werd in ogenschouw genomen en daarbij zagen ze aan de noordkant van de heuvel een smalle en diepe laagte. De leerlingen wilden zijn raad horen en zeiden daarom tegen hem: „Kijk daar eens, meester Geert, wat een mooie, afgelegen plek om je af te zon-

deren ter wille van de liefde tot Christus. Precies zo plachten vroeger de heilige heremieten zich op bergen en in grotten schuil te houden." De vurige ijver van hun vroomheid en het verlangen naar een leven van afzondering lieten deze woorden recht uit het hart komen. Ze geloofden dat ze daar verborgen zouden blijven, doordat het terrein goed was toegedekt met struikgewas. Maar de meester, die een goed onderscheidingsvermogen had en omzichtig was bij het geven van adviezen, praatte hun een dergelijke gedachte meteen uit het hoofd. De laaggelegen plek was immers niet goed voor het menselijk gestel. En door de krapbemeten ruimte zou de plek later niet kunnen dienen tot woonplaats voor een grotere groep broeders.

Zij keerden, voorzichtiger geworden, op hun schreden terug en gingen naar een andere hoogte in de nabijheid. Toen meester Geert met zijn scherpzinnigheid merkte dat er aan de zuidkant van de heuvel een vlak gedeelte lag waar graan verbouwd kon worden, zei hij tegen zijn gezellen: „Kijk, rondom de voet van deze heuvel moeten jullie je tenten opslaan. Dan kunnen jullie op de vlakkere percelen aan de zuidkant ook een moestuin en een boomgaard aanleggen. Als de Heer mij tijd van leven geeft, zal ik hier vaak bij jullie zijn." Toen deze plek met Gods hulp gevonden en bekeken was, gingen ze samen weer naar de stad en lieten de afloop van de zaak over aan het goeddunken van de Almachtige.

(Van Kempen et al., 2000, p. 148)

Zo gebeurde het dat Grote zelf een nieuwe plaats voor de broeders aanwees waar zij in grotere afzondering hun communaal leven konden voortzetten. Buiten de stadsmuren, een uur gaans ten noordoosten van de stad.

Een ruime tijd van leven, zoals Grote die hoopte tegemoet te zien, werd hem niet gegeven. Eenmaal terug in Deventer raakte hij tijdens een ziekenbezoek besmet door de Pest. Waar hij daar eerder in zijn leven daarvan nog op wonderbaarlijke wijze genas, zou zijn hemelse Vader hem in augustus 1384 wel thuishalen.

Ditzelfde jaar echter werd de zeer beminde meester Geert, lichtend baken van vroomheid in het Stichtse land, uit de wereld weggenomen om het loon voor zijn inspanningen te ontvangen. Hij steeg op uit ons tranendal naar de berg van de eeuwige zaligheid.

(Van Kempen et al., 2000, p. 148)

DE BERG

Na het heengaan van de meester, die wij altijd moeten blijven gedenken, hield het jonge plantje niet op vrucht te dragen. Immers, de hemel liet zijn dauw van boven neerdalen en ons land, zoals hijzelf op het einde van zijn leven had beloofd, bracht te gelegener tijd vrucht voort.

(Van Kempen et al., 2000, p. 148)

Zo schreef Thomas a Kempis al over het verscheiden van de door zijn volgelingen zeer geliefde Geert. Het geluid van de beweging die door hem in gang gezet had verstomde na zijn dood allerminst. Sterker nog: het zwaartepunt van zijn nalatenschap verplaatste zich geleidelijk vanuit Deventer naar Zwolle en vanuit deze omgeving kwam de Moderne Devotie tot wasdom als steeds beter georganiseerde vernieuwingsbeweging.

Uit het gezelschap was het Jacobus die zich het meeste inspande het voornemen te gaan wonen op de Nemelerberg verder te concretiseren. Via zijn vader had hij namelijk banden met de Zwolse stadsraad wat het vergaren van steun onder gezaghebbende inwoners en grondbezitters

vergemakkelijkte. Hierin trof hij ene Goswinus, die in de omgeving goed bekend stond: in hem ontvlamde een vertrouwen op Gods goedheid en zou later kanunnik worden in Windesheim.

Tezamen hadden Jacobus en Goswinus genoeg invloed om zich vol vertrouwen te wenden tot de grondbezitters van Berkum en Nemele, waar de door Grote aangewezen plaats onderdeel van was. Zij zouden de grond beschikbaar moeten stellen en met verschuldigde eerbied verzochten zij dan ook om een stuk land op de berg. Het verzoek werd goedgunstig ingewilligd, met de bedoeling dat er broeders zouden gaan wonen.

Het bood de mogelijkheid een huis te bouwen op de plek die de eerwaarde meester Geert had aangewezen. Een klein huisje, dat een voorname dame ter beschikking had gesteld, bouwden de broeders met hulp van werklieden vol vertrouwen aan de voet van de heuvel weer op. Het bestond uit vakwerk met kluiten aarde en was slechts met goedkoop stro gedekt. Maar toen het woninkje op dat laaggelegen plekje er eenmaal stond was er verder eigenlijk niets. Het eenvoudige bouwsel was leeg: er was geen huisraad, geen voedsel. De Bagijnestraat zou aanvankelijk nog de vaste woonplaats van de mannen blijven en zou nog niemand zich daadwerkelijk vestigen op de berg.

Toch weerhield de armzaligheid van het huisje hen er niet van het regelmatig te bezoeken; het was immers hun vurige wens dat er iets van gemaakt zou worden. Zoals Johannes zelf, brachten één of twee broeders er in hun kleren op stro de nacht door. Als ze er wilden eten, namen zij dat zelf mee of gingen terug naar hun huis in de stad.

Een nieuwe woning is in de eerste plaats een afspiegeling van aan wie het toebehoort. Wat dat betreft was de start van het huis op de Nemelerberg zeer eenvoudig en sober. Dat is niet vreemd aangezien de broeders die het gesticht hadden vanuit de Bagijnestraat, aan dezelfde kenmerken voldeden. Zij leefden eenvoudig en sober, ontdaan van persoonlijk bezit. Noem het schraal of armoedig: het was precies deze toegewijde, nederige vorm van gemeenschappelijk leven die steeds meer navolging zou krijgen. Meer vermogende personen traden toe tot het huis en maakten hun goederen tot gemeenschappelijk bezit. Zo kwam het dat die arme, onbekende en afgelegen plaats in het heuvellandschap tot een plaats werd waar het gezelschap zich definitief kon vestigen en zelfs groeide. Terecht schreef Thomas a Kempis dat hij *'geen huis of plaats kende waar het zo armoedig begonnen is en waar toch langs allerlei hindernissen de volle wasdom van een vooraanstaande positie werd bereikt'*.

In april 1386, anderhalf jaar sinds het verscheiden van meester Geert, bezochten de grondbezitters het door hen beschikbaar gestelde terrein. In deze betrekkelijk korte tijd hadden de broeders de voorheen woeste, ongecultiveerde gronden weten om te vormen tot een verzamelplaats voor godvruchtige mannen die in eenvoud en nederheid God wilden dienen. Wat zij zagen was voor hen zo waarachtig indrukwekkend dat zij de grond definitief aan onze gemeenschap overdroegen. Het formuleren van de oorkonde die dit bekrachtigde wordt gezien als de formele stichting van het huis op de Nemelerberg.

Zoals hij die rol ook al vervulde aan de Bagijnestraat, werd Johannes ook op de berg verkozen tot eerste rector

van het huis. Samen met Jacobus Wittecoep en Wichmannus Roerinc, die afzag van het drukke en rumoerige leven van zijn vrienden, waren zij de eerste drie broeders die zich daar nederig vestigden. Het was hetzelfde drietal dat zich als eerste verenigde in het gemeenschappelijk leven aan de Bagijnestraat.

Het sobere huis op de berg bleek voor velen uit nabije en verdere omgeving een heilzame plaats voor meer rechtschapen mannen zoals Reynerus Leonis, Reynerus de jongere en Gerardus. Wie zich aangetrokken voelden zijn rumoerige wereld te verlaten was welkom zich bij de gewijde gemeenschap te voegen. Die groeide gestaag; al snel woonden vier clerici* en vijftien leken op de Nemelerberg. De bewoners hielden zich bezig met uiteenlopende zaken. Clerici schreven boeken af, lekenbroeders deden allerlei handarbeid. Zij werkten in de landbouw, waren kleermaker, mandenmaker, mattenvlechter of weefden wollen en linnen stoffen.

Een tiental jaren leefden de broeders van het gemene leven, een vrije christengemeente zonder formele gelofte. Hun gemeenschappelijk bezit berustte op de informele grondslag van wederzijdse vrije instemming. Gehoorzaamheid was voor het bestaan van het broederhuis noodzakelijk, waarbij Johannes als rector verantwoordelijk was voor de naleving en tuchtiging hiervan. Waar zijn verkiezing tot rector hem verheugd zal hebben, bracht het hem

* Een clericus is een gewijde priester, onderdeel van de katholieke geestelijkheid (eerste stand). Een notabele aanvulling voor de gemeenschap die in beginsel uitsluitend uit ongeschoolde leken (derde stand) bestond.

soms ook twijfel. Zoals eerder aan de Bagijnestraat plaatste het hem immers in een positie waarin hij broeders terecht moest wijzen. Het liefst trad hij echter bemoedigend op: dat is waar Johannes zijn grootste slagvaardigheid inschatte.

Mettertijd begon het leiden van een vrije, informeel gemeenschappelijk godsdienstig leven kloosterlijke trekken te vertonen. De wankele grondslag bleek in steeds meer gevallen moeilijk houdbaar, en werd om het kracht bij te zetten in 1395 als formaliteit bevestigd door de bisschop. Er werd een eigen kapel gesticht en een eerste altaar gewijd aan de heilige Agnes.

Vervuld door deze onmiskenbare blijk van welgevallige goedgunstigheid werd het werk op de berg voortgezet. A Kempis beschrijft dat de deugd van gehoorzaamheid zó nauwgezet werd beoefend en dat onder de broeders zo'n vurige liefde heerste, dat men elkaar wilde overtreffen in nederig werk. Door wederzijdse gedienstigheid wilde men elkaar nog vuriger maken; regelmatig werden karweien verricht zonder dat bekend zou worden door wie dat gebeurde. Zo kwam de naastenliefde tot uitdrukking bij het werk en alle bewoners, ongeacht rang, stand of achtergrond, werden opgeroepen om met eenzelfde toewijding alledaagse werkzaamheden en nederige taken te verrichten.

Het eten was grof, de drank slap, de kleding eenvoudig en ruw. In de behoeften van het lichaam werd slechts sober voorzien wat er, zeker in de begintijd, toe leidde dat de mensen van de wereld nogal op de broeders neerkeken. Voorbijgangers dreven dikwijls openlijk de spot met de be-

woners van de berg. Toch bevalen vele lieden hun devote levenswijze aan en ondersteunden hen met schenkingen en hulpbetoon.

Het sobere, zelfvoorzienend communaal leven op de berg vormde lange tijd een verkwikkende bron van eensgezindheid onder de broeders. Toch ontstond er onder een aantal van hen een vurig verlangen het huis om te vormen tot een klooster. Dezelfde hang naar afzondering die jaren eerder ook al leidde tot het vertrek uit de Bagijnestraat, bleek volgens sommigen op de Agnietenberg nog onvoldoende bewaarheid. Johannes kon wel begrip opbrengen voor sommige beweegredenen die leidden tot de behoefte aan een echte kloosterregel. Toch keerde hij zich fel tegen verkloostering van de gemeenschap.

Gezien het contemplatieve karakter van de leefgemeenschap; en de betrekkelijke afzondering waarin zij verkeerden, lijkt het wellicht een kleinigheid de lichte binding om te zetten in geloften voor het leven. Toch kon Johannes zich daarmee niet vereenzelvigen omdat het, in zijn ogen, rechtstreeks conflicteerde met de motieven van Geert Grote toen hij deze beweging in gang zette. Zijn vernieuwingsbeweging ageerde tégen misstanden in de kerk, en in het bijzonder ook tegen die in kloosters.

Wie zich ophoudt in een kloosterstructuur, zondert zich af van de buitenwereld. Afzondering leidt tot onverschilligheid, wie zich afzondert wordt wereldvreemd en kan daar niets meer voor betekenen. Hoe zou een beweging die zich afzondert van de buitenwereld nog tot bemoediging en verlichting daarvan kunnen dienen? De

spirituele richting die steeds meer broeders aanhingen veroorzaakte een groeiende vertwijfeling bij Johannes. Zijn twintigjarige zoektocht naar zingeving kon niet eindigen in een verkloosterde structuur. Verkloostering en afzondering; Johannes kon zich er simpelweg niet mee vereenzelvigen. Meer en meer voelde hij zich vervreemd van de vrije lekengemeenschap op de berg, die de weg naar verkloostering definitief in sloeg.

Hoewel sommige broeders op de berg daar hevig naar verlangden, zou de verkloostering op de Agnietenberg voor hen minder voorspoedig verlopen dan gehoopt. Tien jaar eerder, in 1386, was al het klooster bij Windesheim gesticht door devote broeders. Deze congregatie, zo'n 10 kilometer verwijderd van de Agnietenberg was sindsdien steeds invloedrijker geworden en vanuit de stad was er verzet tegen de stichting van nóg een klooster op haar grondgebied. Voor de 'kloosteroptanten' volgde een moeizame zoektocht naar een alternatieve locatie. Het was een edelman uit Hasselt die hen uiteindelijk het erf Westerhof schonk, in het kerspel Dalfsen. Een viertal broeders liet de berg achter zich en vertrok. Daar brachten zij hun deel van het gemeenschappelijk bezit onder en al snel werd op de plaats een klooster gewijd, de Mariëngaard.

Met het concrete vertrek van slechts vier broeders bleek de verdeeldheid onder de broeders op de berg bleek kleiner dan gedacht. Met Johannes bleef het grootste deel van de bewoners op de berg om daar het leven als vrome leken voort te zetten. Voor een korte tijd leek de rust daar terug te keren en hervatten zij, vervuld door een hernieuwde eensgezindheid, het devote leven.

Dit bleek echter van korte duur, aangezien het avontuur in Dalfsen voor het viertal broeders niet uitpakte zoals zij hadden gehoopt. Hun verblijf daar duurde al met al niet langer dan negen maanden. De pas ingeklede broeders spraken van 'allerlei hindernissen en belemmeringen die niet bevorderlijk waren voor het religieuze leven aldaar'.* Zij waren niet goed te spreken over de plaats, maakten zich zelfs zorgen over hun toekomst en keerden terug naar de Agnietenberg. De gemeenschap lag nu onder een vergrootglas en gehoord de bezwaren, gaf de bisschop toestemming alle verworven kloosterrechten en privileges mee over te brengen naar de Agnietenberg. Het betekende de onomkeerbare verkloostering van de vrije gemeenschap op de berg.

Dertien jaar lang had Johannes het huis op de berg geleid, dat zich nu liet inkapselen door kloostermuren en kerkelijk recht. De gemeenschap die hij zelf had opgebouwd en vormgegeven, was niet langer de plaats van zijn hart en geest.

* Het is niet duidelijk waarom het uitstapje naar de Westerhof mislukte. De 'hindernissen en belemmeringen' worden nergens geconcretiseerd en blijft voer voor discussie. Een overblijfsel van het klooster, Erf Westerhof, heeft in de jaren '60 plaatsgemaakt voor woningbouw in Dalfsen.

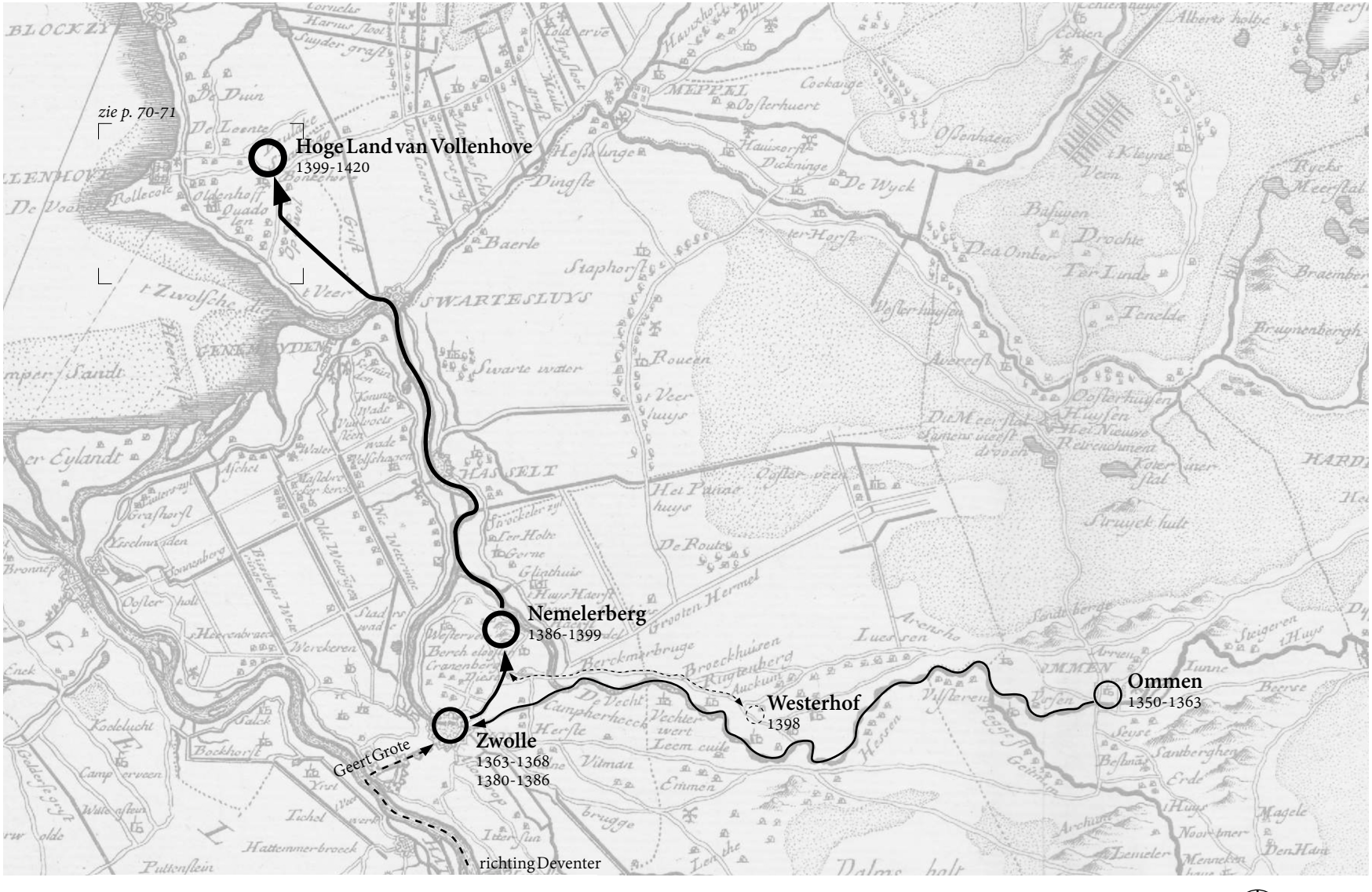

De pelgrimage van Johannes
Geprojecteerd op een kaartfragment van Coronelli, 1692.

1:200.000
0 2km 4km

DE KAAMP

Hier is een plaats, die men Kamp van Johannes noemt,
waarvan de dorre zode door bearbeiding vruchtbaar werd.
Hierheen kwam Johannes van Ommen, eenvoudig van hart,
*die zich wijdde aan de gehoorzame navolging van de Heer.**

In zijn tijd als rector van het huis op de Agnietenberg gebeurde het wel eens dat Johannes moest optreden wanneer een broeder niet bereid was te gehoorzamen. Het liefst bemoedigend en liefdevol, al bleek dit niet in alle gevallen voldoende. Zo was er op een dag iemand die zó koppig bleef vasthouden aan zijn eigen mening, dat Johannes tegen hem zei: „Daar, de deur staat open; wie weg wil, hoeft er maar doorheen te gaan. Ik heb liever één die gehoorzaam is dan velen die dat niet zijn. Met Gods hulp zal ik gemakkelijk mensen vinden die graag doen wat jullie weigeren."

In lijn met de stelligheid van zijn leiderschap die spreekt uit dit soort anekdotische beschrijvingen** van Johannes' leiderschap, zou hij nu zelf vertrekken uit het bergklooster,

* Vrij vertaald eerste couplet uit de anonieme Latijnse kroniek *De loco et ministris Campi St. Johannis*. (Van Slee, 1909)
** Thomas a Kempis beschrijft er diverse in zijn kroniek.

simpelweg omdat hij die stap niet kon vereenzelvigen met zijn persoonlijke idealen en principes. Ter wille van de vrede liet hij de gemeenschap achter die hij tot dan toe beschouwde als zijn levenswerk, om elders vanuit zijn oude ideaal opnieuw te beginnen.

Zijn vertrek was onafwendbaar en werd, zodra hij de leiding op een goede manier had overgedragen, snel concreet gemaakt. De eerstvolgende vraag was wel tot welke plaats hij zich ditmaal zou wenden, aangezien in de directe omgeving van Zwolle zeker geen plaats zou zijn voor een nieuwe vrije lekengemeenschap van toegewijde mannen.

Bij het broederschap was het gewoon dat aantredende broeders hun persoonlijke eigendommen aflegden ten bate van de gemeenschap. Daarnaast was het niet ongewoon dat anderen uit goedgunstigheid schenkingen deden, hetzij bij leven of sterven. Mettertijd groeide zo het bezit van de gemeenschap, waaronder ook diverse volledige erven. Zo had ook, enkele jaren vóór het ophanden zijnde vertrek van Johannes, een weduwe genaamd Beatrix haar erf Wildingen geschonken aan de broeders op de Nemelerberg. Dit erf lag in de Leeuwte, in het gebied van Vollenhove. De betrekkingen vanuit deze relatie tussen de Agnietenberg en het afgelegen Land van Vollenhove (zo'n 19 kilometer ten noordoosten van de Nemelerberg) zullen Johannes' bekendheid met deze omgeving gebracht hebben.

Ondanks dat niet bekend is wat voor hem de exacte beweegreden waren om in dit gebied zijn nieuwe werkterrein te definiëren, zou hij van de onlangs aangestelde eerste prior van het Agnietenbergklooster toestemming krijgen zich tot dat erf te wenden.

Enkele broeders sloten zich aan bij de hernieuwde pelgrimage van Johannes, die op dat moment ongeveer vijftig jaar oud was. Onder zijn reisgenoten was ook Wichmannus, die vijftien jaar eerder samen met Johannes als eerste het huis aan de Bagijnestraat betrok. Het reisgenootschap daalde af van de berg en liet zich stroomafwaarts meevoeren over het Zwarte Water, op naar het onbekende, verafgelegen gebied waarop zij hun hoop gevestigd hadden. Erop vertrouwend daar vruchtbare bodem te treffen, geschikt voor de stichting van een nieuw gemeenschapshuis.

Voorbij Hasselt en Zwartsluis sloegen zij een smalle watergang in; de Pikmeierswetering, leidend door een moerassig gebied dat de Hellevenen genoemd werd*. Vanuit het zuiden naderde het gezelschap een rijk beboste verhoging in het landschap; de overgang tussen de veengronden en de hogergelegen keileemgronden**. Verspreid langs de randen was mondjesmaat bebouwing zichtbaar, van waaruit verder heuvelopwaarts de woeste begroeiing was teruggedrongen.

Aangekomen bij de rand van de opstuwing troffen ze een eenvoudige maar solide aanlegsteiger. Nadat zij daaraan hun vaartuigje hadden vastgelegd vervolgden ze hun tocht te voet. De schaarse bebouwing langs de Barsbeek lieten zij achter zich en trokken richting de oostflank van het Hoge Land van het kerspel Vollenhove. Het was in dat ge-

* De aan de Barsbeek grenzende gecultiveerde Weiden en de lange tijd-woest blijven liggen Hellevenen worden genoemd in het rapport van C. Hamming uit 1955. Deze werden doorkruist door de Pikmeierwetering, in een bijna rechte lijn van Zwartsluis naar de Barsbeek.

** Het (Hoge) Land van Vollenhove verwijst naar de verhoogde ligging van het gebied als een in de laatste IJstijd ontstane keileemopstuwing.

bied waar hun voorziene werkterrein lag, grofweg in het midden tussen de Barsbeek langs de zuidelijke flank en de Leeuwte aan de noordelijke. Daar eenmaal aangekomen bleken de omstandigheden hen er gunstig gezind en werd in 1399, onder leiding van Johannes, het Huis op de Sint Janskamp* gesticht. Tot lof van de heilige drie-eenheid hervatten de broeders hun gemeenschappelijk leven, grotendeels gestoeld op dezelfde basisbeginselen als aan de Bagijnestraat en Nemelerberg.

Ongehinderd door kerkelijk recht zou, via allerlei wegen, deze nieuwe gemeenschap wonderwel tot bloei komen. Het leven op het Hoge Land was gestoeld op dezelfde vrome basisbeginselen zoals die ook golden in het huis aan de Bagijnestraat en, aanvankelijk, op de Agnietenberg. Dezelfde principes van eenzaamheid, nederigheid en armoede als die waarmee Geert Grote Johannes en zijn medebroeders jaren geleden wist te hervormen.

Zoals dat door zijn geliefde meester geleerd was aan Johannes zetten de broeders zich tot het verrichten van handenarbeid en spirituele ondersteuning ten dienste van de gemeenschap. De communale gemeenschap bleek van zowel dichtbij als verderafgelegen plaatsen een inspirerende aantrekkingskracht te hebben. Verschillende mannen, jong en oud, voegde zich bij hen.

Waarschijnlijk zullen de bestaande gebouwen op het

* In een charter van het Agnietenklooster bij Zwolle uit 1424 wordt het formeel *Convent op Sunte Johans Camp oppen Swol inden kerspel van Vollenhove* genoemd. In dat jaar krijgt het klooster twee halve tonnen goede pachtboter ontvangt in ruil voor hun erf Wildingen (Collectie Overijssel, 1424)

erf hebben gediend als onderkomen voor de broeders op het Land van Vollenhove. Met de groei van de gemeenschap zouden deze al vrij snel niet meer voldoende ruimte bieden en werden er eenvoudige structuren bij gebouwd waarin men kon slapen, eten en diverse arbeid en ondersteuning kon verrichten. Er ontstond een verzameling van diverse gebouwen waaronder een poorthuis, een kerk, een gebouw met slaap- eet en studeervertrekken, boerderijen en voorraadkelders. De werkende gemeenschap gaat het voor de wind; vanuit het broederhuis ontplooien zich tal van activiteiten die, naast persoonlijke vernieuwing, ook leiden tot vernieuwing van de omgeving. Immers, niet ingesloten door kloostermuren kent de vrije lekengemeenschap een open karakter die sterk in verbinding staat met de buitenwereld en de mensen die daar leven.

Broeders van het huis hielpen met aanleg van dijken, wegen en ontginning van de woeste gronden hogerop de opstuwing. Met de gestage toestroom van nieuwe broeders én schenkingen, waaronder veelal testamentair, omvatte het goederenbezit voor het merendeel complete erven in de omgeving. Om het graan van de akkerlanden te malen werd, op een halve mijl afstand, een standerdmolen gebouwd. Vanuit het groeiende bezit van de Sint Janskamp groeide ook de hoeveelheid geïnde geldrenten, boter- en graanpachten uit erven en van landerijen in heel het Land van Vollenhove.

Onder de diverse activiteiten die zich ontplooiden op en rond het huis waren te verwachten: een schaapherder, een varkenshouder, een kleermaker (die ook de grijsgrauwe habijten van de bewoners maakte en onderhield),

een perkamentmaker, timmerman, smid, kuiper, touwslager, molenaar en schoenmaker. Verder was er een boekhouder, en een libraricus, die verantwoordelijk was voor de bibliotheek. De kok zorgde voor de dagelijkse maaltijden en al wat daarmee verband hield. Het huis kende een portier en een gastwaarder, die voor de gasten zorgde.

Ook het veelvuldig afschrijven van liturgische boeken kan nauwelijks voldoende belicht worden. Dit was immers een belangrijk onderdeel van de vaste dagindeling voor de gewijde broeders; niet voor niets worden zij 'Broeders van de Penne' genoemd, zoals Geert Grote dat opdroeg aan zijn Moderne Devoten.

Dit alles betreft uiterst praktische nijverheden, die een groot deel van zonder welke de gemeenschap niet zou kunnen voortbestaan. Tegelijkertijd zouden deze nijverheden ook ten dienste staan van het vervullen van geestelijke plichten, zoals het onderhouden van een dagelijkse gebedencyclus, het verzorgen van zieken en het ontvangen van reizigers. Als zogenaamd 'vader' van het broederhuis had Johannes de spirituele leiding over allen die er woonden en droeg voor hen ook geestelijke zorg wanneer zij daarom vroegen. Hij streefde naar dagelijkse vorderingen in geloof en leven; niet alleen voor de bewoners van het huis maar ook voor allen die zich vanuit de verdere omgeving tot hen wendden.

De oproep tot geestelijke vernieuwing en het herintroduceren van gemeenschapszin in een steeds verder individualiserender maatschappij, zou resoneren tot ver buiten het eigen huis. Als vanzelfsprekend werd ook het huis op de Sint Janskamp met argusogen bekeken door met name ker-

kelijke ambten. Johannes herkende de noodzaak van het deelnemen aan een breder verband, omwille van het voortbestaan van de gemeenschap. Het was onvermijdelijk dat de broeders zich zouden moeten toeleggen op een formele kloosterorde en vonden aansluiting bij de Derde Regel van Franciscus van Assisi. Van alle regels waren de implicaties van deze het minst ingrijpend. Nog altijd was het huis geen klooster maar heette het vanaf nu wel formeel een 'convent'. Aan het hoofd stond geen abt of prior maar een minister of 'leidinggevende dienaar', zoals Johannes dat in feite altijd al was geweest. Wie zich bij hen aansloot was geen monnik, maar een broeder.

De formele aansluiting op het Kapittel van Utrecht vergemakkelijkte de verspreiding van ideeën en overtuigingen. Vanuit het Sint Jans-huis zou leiding gegeven worden aan diverse nieuwe zusterhuizen in Vollenhove, Kampen, Hasselt, Zutphen en Almelo.

Dit is nu de devote en gedenkwaardige vader Johannes, die op het juiste ogenblik van de goddelijke genade hulp kreeg en die zich met de dagelijkse vorderingen steeds op het hogere richtte. Dat was hij: uitzonderlijk minnaar van heilige armoede, hoeder van nederigheid, vriend van matigheid, sieraad van eerbaarheid, maatstaf van eenvoud, bolwerk van tucht, vijand van ondeugden, stralende bron van deugden, voorbeeld van godsvrucht, sterk in het geloof, lankmoedig in de hoop, vrijgevig in de liefde, en de man die velen 's werelds ijdelheid de rug deed toekeren.

De dag van zijn verscheiden naderde, want hij ging reeds lang gebukt onder de ouderdom; hij werd

ziek toen hij bij de zusters in Almelo vertoefde, en ontsliep in de Heer na 70 levensjaren voltooid te hebben. Hij werd daar ook in de kapel van de zusters begraven.
(Van Kempen et al., 2000, p. 166)

Het pad dat Johannes tijdens zijn leven bewandelde is bijzonder. Zijn twijfel bracht hem tot de zoektocht die nieuwe zekerheden bracht. Zijn vastberadenheid bracht een nieuwe levenswijze, een nieuwe rol. Hij vond een plaats waaraan hij zich volledig onderwierp, een inspirerend voorbeeld voor anderen die hem zouden volgen. Zijn geestelijke en praktische inzet was sterk en het huis dat hij gesticht had op de Sint Janskamp zou ook nog lang daarna verder tot bloei komen. In de geest van Johannes werden vanuit het huis tal van nieuwe gemeenschappen gesticht, tot in Amsterdam en Leiden toe. Binnen het Kapittel van Utrecht vormde het convent op de Sint Janskamp, samen met die in Delft en Amsterdam, de belangrijkste huizen.

182 jaar. Zo lang heeft het huis een plaats gehad aan de oostflank van het Hoge land. Vanuit daar had het een belangrijke functie als sociaal, economisch, cultureel én religieus zwaartepunt voor de inwoners van het uitgestrekte buitengebied. Hoewel het een conventshuis was dat vanuit sommige oogpunten kloosterlijke trekken vertoonde, stond het in alle opzichten in direct contact met de buitenwereld. Het was een doorwaadbare plaats, in fysiek maar ook zeker in geestelijk verband. Wat voor de broeders een plaats was voor persoonlijke groei, gemeenschappelijke bezinning en nederige devotie, werd iets veel groters. Het

zou een plaats worden waar collectiviteit uitmondde in de verheffing van de gemeenschap als geheel.

Temidden van het reformatorische, ideologische strijdgeweld tussen het protestantisme en het katholicisme was geen veilige plaats meer voor wat ook maar leek op klooster-achtige woongemeenschappen. In 1581 brachten Staatse legers en de Spanjaarden de strijd tot letterlijk binnen het huis op de Sint Janskamp: de laatste broeders op het convent vluchtten weg. Opheffing en afbraak waren onafwendbaar; om te voorkomen dat de zwaar beschadigde restanten van het conventshuis opnieuw als militaire verschansing gebruikt zou worden, werden goederen overgedragen en later de resten van het conventshuis verscheept als herstelmateriaal voor beschadigde steden en boerderijen in de wijde omtrek.

Nu, 444 jaar later, zie ik de communale gemeenschap die Johannes en zijn mannen stichtten op de Sint Janskamp als de kiem voor een vanzelfsprekend soort gemeenschapszin op het Hoge Land. De afbraak van het complex betekende ook het smoren van die kiem. Het zou lang duren - ruim drieënhalve eeuw - voordat het werkelijk weer vrucht zou dragen en zich een dorpse gemeenschap zou vormen op dezelfde plaats: Sint Jansklooster.

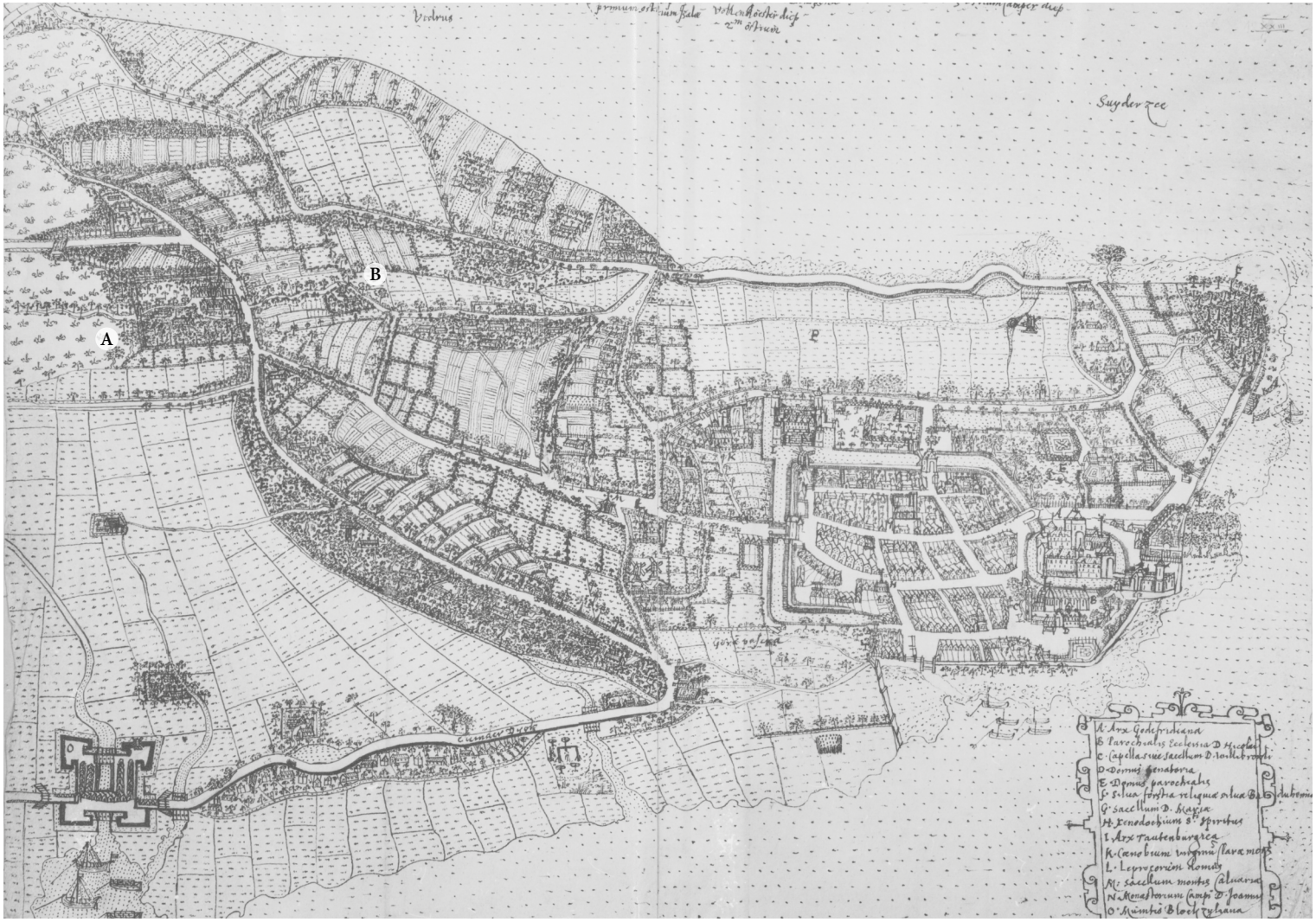

Topografische uittekening van Vollenhove
Op deze manuscriptkaart uit 1597 is de contour van het conventsterrein (A) langs de rand van de opstuwing is duidelijk zichtbaar, evenals het pad richting de hogergelegen standerdmolen (B).

richting Blokzijl
Moespotvaart
Leeuwte
Beulakerwijde
richting Emmeloord
Moespot
Flevoweg
Vollenhove
Schaarweg
zie p. 134-135
richting Wanneperveen Meppel
terrein convent
Sint Jansklooster
Belterwijde
Zuurbeek
Halleweg
haventje
De Voorst
Bentpolder
Bergkampen
kerk
Oppen-Swolle
Kadoelen
Heetveld
noordoost-polder
Barsbeek
richting Belt-Schutsloot
De Krieger
Plomeers wetering
Barsbeker Binnenpolder (Hellevenen)
richting Zwartsluis Hasselt Zwolle
Zwarte Meer
1:30.000
0
300m
600m

GESCHRIFT II
-
HET DORP

DE ORDE

„Het is te wensen dat bij herbouw met pannen wordt gedekt en niet met riet!”, zo verzuchtte Hendrik Visscher in 1895 nadat in zijn achterhuis een brand was ontstaan. Het vuur greep al snel om zich heen en het zich ontwikkelende dorp, waarvan de bebouwing steeds dichter aaneen stond, was grotendeels aan de vlammen ten onder gegaan. Het was al de derde keer dat het dorp in lichterlaaie stond, nu stonden er nog slechts drie gebouwen met dakpannen vrijwel ongeschonden overeind.

Waar na vorige branden de getroffen huishoudens veelal in armoede vervielen, zou hen dit niet nogmaals overkomen. Zij hadden zich goed weten te verzekeren, zodat de opgelopen schade bijna volledig zou worden vergoed.

Er bestaat geen gebeurtenis die uit het niets komt, die op zichzelf staat. Er is altijd een lijn te ontdekken naar iets ervoor, hoe onafgebakend of ijl ook. Het nieuwe vloeit uit het vorige voort, we stapelen alles in het leven op elkaar.[(Follet, 2007, p. 22)] Een boerderij Op ‘t Swol, gedateerd van 1850, is gebouwd op een kelder die veel ouder is. Deze kelder met kruisgewelven was onderdeel van de spiker: de voorraadschuur

waarin het convent de granen opsloeg die het als pacht eeuwen daarvoor in natura kreeg afgedragen. Samen met een ruïneus kloostermoppen-muurtje midden in een weiland is dit het enige wat nog rest van de materiële erfenis van de Sint Janskamp.

Tot ver in de twintigste eeuw heerste er in zowel ruimtelijke als sociale zin een zekere mate van vanzelfsprekende overzichtelijkheid over het Land Veno en wie daar leefde. Zo was de bebouwing nog altijd voornamelijk verspreid langs de oeroude kluften Barsbeek en Leeuwte. Het buitengebied van het Land Veno was het werkterrein van een agrarische gemeenschap, dat het woeste land in de loop van eerdere eeuwen volledig wist te ontginnen zodat het gecultiveerd kon worden als graasland voor vee of het verbouwen van gewassen*. Het uitgestrekte lint, dat langs de flank van het Hoge Land een kleine acht kilometer besloeg, was als een kralenketting van boerenerven van waaruit de ontginning steeds verder heuvelopwaarts werd getrokken.

Tussen de oudere kluften Leeuwte in het noorden en Barsbeek in het zuiden lag het jongere kluft Op 't Swol**. Dit buurschap omvatte een aantal boerderijen en was als centraal punt langs de flank via de nieuwe Schaarweg direct verbonden met de stad Vollenhove. Noord-, zuid-, en westwaarts: vanaf hier was alles bereikbaar binnen een afstand van grofweg 4 kilometer. De consistentie van deze afstanden laat zich lezen als een logische ruimtelijke ordening die gebaseerd is op loopafstanden voor een samenleving die zich voornamelijk wandelend verplaatste. Vanuit dat perspectief was het voor mensen een vanzelfsprekend gegeven, de mogelijkheden en beperkingen van de lokale schaal te omarmen.

Bestaansrecht en sociale mobiliteit op het Land Veno werden eeuwenlang gecultiveerd uit het vermogen een plaats te vinden binnen de eigen gemeenschap, een vaste positie als onderdeel van de sociale en ruimtelijke orde. Die twee ordes vormden een natuurlijke vanzelfsprekendheid en stonden dan ook in direct verband met elkaar: binnen een uur gaans (ongeveer 5 km) was het nog haalbaar te voet naar werk, boodschap of bezoek te gaan. De vanzelfsprekendheid van dat gegeven was eeuwenlang hét ankerpunt van de gemeenschap. Opgroeien, trouwen, wonen, werken; wie in dit gebied geboren werd, zou hier waarschijnlijk ook sterven.

Diep geworteld in lokale structuren van zowel sociale als ruimtelijke aard, ontwikkelde als vanzelf een sterke onderlinge afhankelijkheid. Op een ruimtelijk kleine schaal zou een stevig bolwerk ontstaan van fijnmazige overlappende sociale weefsels als familie, arbeid, religie en buurtschap. Hoewel geboren uit noodzaak en soms tegen wil en dank: het buitengebied ontplooide zich als goed functionerende sociale gemeenschap.

Het ontstaan van het jongere kluft tussen de Barsbeek in Leeuwte kenmerkt een verandering in de agrarische kralenketting langs de noord-, oost- en zuidflank van de op-

* De verschillende richtingen van de verkavelingsstructuur en de loop van wegen centraal hoger op de opstuwing vormen zichtbare restanten van de grootschalige ontginning op het Land Veno;

** Deze plaats werd al heel lang 'Op 't Swol' of 'Oppen Swol' genoemd, verwijzend naar de verhoogde ligging ervan ten opzichte van direct omliggende gronden.

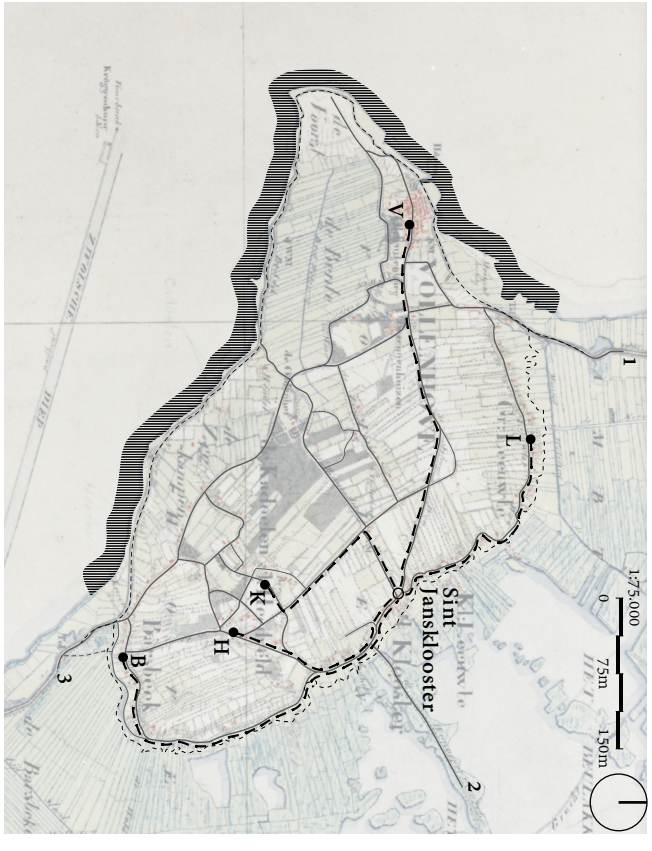

Land van Vollenhove, ca. 1840

Vanuit Sint Jansklooster:
L - Leeuwte, 2,5km
V - Vollenhove, 4 km
K - Kadoelen, 2km
H - Heetveld, 2,2 km
B - Barsbeek, 3,5 km

1 - richting Blokzijl, 8,6km
2 - richting Wanneperveen, 8,8km
3 - richting Zwartsluis, 9,4 km

stuwing. Het lint veranderde, waarbij het formaat van de kraaltjes veranderde en deze kwamen dichter aaneen te liggen. Vanaf het begin van de negentiende eeuw werden, tussen de verspreide boerenerven, kleinere woningen gebouwd voor mensen die geen eigen bedrijf hebben maar wel in de nabije omgeving werkten. Het pad dat ooit langs het terrein van het conventshuis leidde, werd een dorpsstraat en zou in de volksmond de Kloosterweg genoemd worden. Een naam die het tot vandaag de dag nog altijd draagt, ondanks het feit dat er van een klooster uitdrukkelijk nooit sprake geweest is.

Haaks op deze Kloosterweg lag ook een smalle landweg; de Molensteeg. Tussen de velden door, richting het zuidoosten, leidde deze eeuwen geleden al naar de standerdmolen van de lekenbroeders zo'n 700 meter verderop. Pas halverwege de negentiende eeuw werd dit oude werktuig vervangen worden door een modernere stellingmolen, de Monnikenmolen. In de twintigste eeuw werd het meanderende pad van de Molensteeg rechtgetrokken en verhard; met de toenemende kleine boerderijen en woonhuizen erlangs werd het de Molenstraat.

Het lint van de Kloosterweg vormde, samen met de Molensteeg, de ruimtelijke voedingsbodem voor waar zich in de loop van de achttiende en negentiende eeuw een nieuwe dorpachtige kern ontwikkelde. Zoals ontwikkelingen zelden zonder slag of stoot tot stand komen, is ook het evolueren van de sociale structuren op het Land Veno onderworpen geweest aan de nodige tegenslag. Als erfenis van de roerige, armzalige voorgaande eeuwen mondde ook de achttiende eeuw uit in een periode waarin grote te-

genslag en betrekkelijke welvaart elkaar afwisselden. De sociaal-economische omstandigheden in het buitengebied waren onvoorspelbaar en zouden dat blijven tot ver in de negentiende eeuw.

Voor hun bestaanszekerheid waren veel bewoners van in het buitengebied van oudsher afhankelijk van hun veestapel en de prijs die hun zuivel- en vleesproducten opbrachten. Een op zichzelf al onzeker bestaan, dat in de achttiende eeuw verder bemoeilijkt doordat de veestapel van veel boeren al sinds de middeleeuwen te lijden hadden onder voortwoekerende pestepidemieën. Het afmaken van besmette dieren was de enige manier om dit te beëindigen, maar 'tegen de slaande hand van God mocht men zich niet verzetten' en boeren weigerden dit dan ook. Pacht- en belastingkosten stegen, opbrengsten namen af; om de lage zuivelproductie te compenseren hielden zij meer varkens of scheurden hun grasland om meer akkerbouw te kunnen plegen. Overstappen scheelde belasting, maar minder vee leidde ook tot minder mest en een lagere productie in de akkerbouw.

Akkerbouwers, net als veehouders afhankelijk van de opbrengst van hun geteelde gewassen, kregen het op hun beurt het ook steeds moeilijker. Landbouw in een waterrijk gebied als het Land van Vollenhove bestond eeuwenlang uit een samenspel met het water, maar steeds vaker had het water desastreuze effecten. Terugkerende overstromingen veroorzaakten verzilting van de lagergelegen gronden, waardoor de opbrengsten tegenvielen. Het ontbrak de bevolking aan middelen om oude dijken te herstellen en steeds vaker mislukten oogsten. Tegen het eind van de 18e

eeuw werd de economische situatie weer beter. Export van boter en rundvee nam weer toe, graanprijzen stegen terwijl pachtprijzen laag bleven. Vooral boeren op de rand van het Hoge Land met vruchtbaar land langs de flanken werden welvarend.

Deze grotere, gemengde bedrijven hadden hun werkzaamheden geïntensiveerd. In tijden van schaarste konden zij de prijzen opdrijven zodat hun welvaart zou blijven groeien en zij zo minder afhankelijk zouden worden van tijdelijke, lokale omstandigheden. Kleine keuterboeren, die in de voorbije decennia hun bedrijf hadden moeten opgeven, schoten hier weinig mee op. In het buitengebied waren nog steeds veel losse arbeiders met een melkgeit, varken of wat kippen en probeerden zich te bedruipen met nevenactiviteiten als riettelen of snijden, vissen, klompen of manden maken.

De keileemopstuwing van het Hoge Land was, sinds het ontstaan ervan ver voor onze jaartelling, omringd door een uitgestrekt moerasgebied. Uit vele millennia van ophopende niet- of halfverteerde plantenresten ontstond veen. In de dertiende eeuw bleek, naar verluidt een ontdekking van monniken in het nabijgelegen Giethoorn, dat dit veen - als losgestoken, gedroogde klompen turf - uitstekend bruikbaar was als brandstof. Een gestage ontwikkeling van de turfwinning kwam op gang; een inkomstenbron die eeuwenlang enige stabiliteit zou bieden.

In de eerste helft van de 16e eeuw - nog tijdens het bestaan van het conventshuis - raakte het droge veen al op en werden met behulp van baggerbeugels lagergelegen, natte veengronden afgegraven. De handel in turf intensiveerde,

ook onder invloed van een sterk groeiende vraag naar brandstof door een snelle groei van de stedelijke bevolking in het Westen.

De seizoensgebonden winning ervan kwam halverwege de achttiende eeuw tot een hoogtepunt, wat in de 'trekkerstijd' veel arbeidskrachten uit de wijde omgeving aantrok. Het was echter onvermijdelijk dat vroeg of laat de schier oneindige voorraad veen in de omgeving schaars worden. Kantelpunt was de ondergang van Beulake, een turfwinnersdorp dat ontstaan was aan de uiterste rand van de Leeuwter flank. Daar had men al te ver gestoken en bij herhaaldelijke stormen sloeg het water door de afgegraven ribben en nam het dorp mee in een spoor van vernieling. Sinds deze ramp bereikte de vervening nooit meer het niveau van daarvoor en liep deze inkomstenbron langzamerhand terug.

Een derde aspect dat in de achttiende en negentiende eeuw voor de nodige verschuivingen zorgde was de afschaffing van adellijke privileges en havezaterechten. Tot dan toe wemelde het in de nabijgelegen havenstad Vollenhove van jonkers en andere welgestelde notabelen. Het bestuur van de regio was altijd in handen geweest van de adel, maar na de afschaffing van dit voorrecht mochten ook gewone mensen meebeslissen. De ondermijning van hun adellijke positie zorgde ervoor dat zij in grote getale Vollenhove verlieten.

De middenstand in de stad zelf en het omringende buitengebied, het Land Veno, had lange tijd voordeel gehad bij de aanwezigheid van de adellijke families. Hun vertrek betekende dat de middenstand in de stad, grotendeels gestoeld op luxegoederen, andere markten moesten vinden. Voor wie in zijn levensonderhoud afhankelijk was van deze klasse betekende het dat zij zich op iets anders zouden moeten richten. Voor welvarende boeren betekende het tegelijkertijd dat zij relatief goedkoop grond konden aankopen die de adel uit Vollenhove liever kwijt dan rijk was.

De havezate Bonkenhave, aan het begin van de zeventiende eeuw opgericht tussen de Barsbeek en Leeuwte, kwam ook leeg te staan nadat haar bewoners vertrokken. Voor een bouwwerk dat geen functie meer had was het gebruikelijk deze af te breken voordat het verval zou intreden, het zou meer waard zijn als bouwmateriaal en werd dan ook als zodanig verkocht en afgebroken.

De omstandigheden waaraan bewoners van het buitengebied waren overgeleverd werden gekenmerkt door een aanzienlijke onvoorspelbaarheid. Wie het gevoel heeft nauwelijks grip te hebben op de houdbaarheid van eigen huis en haard, is dagelijks onderworpen aan een sterk gevoel van onzekerheid.

Het leidde toen (en nu nog steeds) tot het bekende verschijnsel dat mensen wegtrokken uit landbouw- en verveningsgebieden, op zoek naar plaatsen met meer bestaanszekerheid. In dat opzicht was het Land van Vollenhove een uitzondering: landlopers, keuterboeren of welgestelde heren; men vertrok niet snel maar bleef juist hangen. Inwoners zouden zich niet zomaar neerleggen bij de onzekerheid, of zij waren te veel gehecht aan het bekende om het achter te laten. Integendeel: het was juist tegen deze achtergrond dat de jonge kern tot wasdom kwam als het dorp Sint Jansklooster.

DE TELEFOONCEL

Het was op een frisse voorjaarsochtend in 2009, dat er een busje van de gemeente door het dorp reed. Het kwam naar het kruispunt van de Monnikenweg en Bonkenhaveweg, vlak daarnaast hielt het krakend halt. Twee mannen stapten uit en haalden hun gereedschap uit de laadbak.

Vanuit het dorp was er niemand die toekeek. Geen afscheid, geen ceremonie. Voor de mannen was het een routineklus geworden; ze praatten nauwelijks terwijl ze de deur losschroefden, de glasplaten voorzichtig verwijderden, de achterhaalde telefooninstallatie ontmantelden. Binnen een uur was de telefooncel verdwenen, alsof hij er nooit geweest was. Waar hij stond, groeide een week later gras.

Wat restte, was stilte. Geen omkijken, geen woorden, enkel het verdwijnen. Het weghalen van de telefooncel was geen groot verlies - zo leek het tenminste. Want wie belde er nog op straat? Toch markeerde dat moment meer dan het verdwijnen van een toestel. Het was een klein, maar veelzeggend teken van een wereld in verandering.

Zoals dat gaat presenteert iedere vorm van vernieuwing zich in eerste instantie als vooruitgang. Iets wat het leven

comfortabeler of gemakkelijker maakt. Er ontstaat onderscheid tussen periodes vóór en ná; we zullen nooit meer zonder kunnen en mettertijd blijkt dat we er inderdaad afhankelijk van zijn worden. Er is nauwelijks tijd de gevolgen van de vorige 'vooruitgang' te leren begrijpen, laat staan eraan te wennen. De volgende noviteit dient zich immers al snel weer aan.

Het overweldigende effect van zich opeenstapelende ontwikkelingen die we vandaag de dag zien is geen nieuw verschijnsel. Zo was ook de twintigste eeuw al een periode van grote veranderingen die een onomkeerbare impact zouden hebben op het dagelijks leven. Technologische ontwikkelingen doorbraken het rurale status quo waar men eeuwenlang vasthield aan de kleine schaal. Deze ontwikkelingen leidden tot het in twijfel stellen van de v aste verankering in de lokale gemeenschap, effect sorterend op zowel de ruimtelijke als sociale structuur van het dorp. Het dorp dat we nu kennen kwam tot wasdom tegen deze achtergrond van innovatie en verandering, onlosmakelijk verbonden met de effecten ervan.

Sinds halverwege de achttiende eeuw verdichtte het aantal inwoners zich Op 't Swol. Hoewel eenduidige historische inwonersaantallen ontbreken, is duidelijk dat aan het begin van de 19e eeuw de gemeenschap - vanaf dan steeds vaker Sint Jansklooster genoemd - de snelst groeiende kern in de omgeving vormt. In de daaropvolgende decennia nam de bedrijvigheid aan de Kloosterweg toe en zou het meer en meer gaan fungeren als centrum voor de bewoners van het Land Veno.

De toenemende omvang en activiteit in en rond de

dorpsgemeenschap stelde het in staat definitief de schroom van onzekerheid af te werpen. De lokale economie versterkte zich, de welvaart nam toe en de mensen waren, als onderdeel van een sociale, economische en ruimtelijke gemeenschap, voorzien van een zekere collectieve gedragenheid. Als geheel had het een stabiliserend effect op de bestaanszekerheid van de bewoners.

Religie, door collectiviteit van het geloofsleven, vormt een belangrijke pijler voor sociale gemeenschappen. Het feit dat Sint Jansklooster zich pas vrij laat ontwikkelde als zelfstandige gemeenschap, wordt in kerkelijke zin weerspiegeld door de lange afwezigheid van een eigen kerk. Sinds het eind van de zestiende eeuw hadden de bekende middeleeuwse, religieuze wortels van de plek niet meer zelfstandig vrucht gedragen. Sinds die tijd was men in het buitengebied voor de kerkgang afhankelijk van de hervormde gemeente in Vollenhove.

Al in 1836 had een splintergroep zich afgescheiden van deze gemeente; de *Afgescheidenen* hadden hun kerk gebouwd in het buurschap Kadoelen, relatief ver van Sint Jansklooster (hemelsbreed 1 kilometer). Een groot deel van deze afsplitsing woonde in Kadoelen en het nabijgelegen buurschap Heetveld, en namen in ruimtelijk en sociaal opzicht een iets afgezonderde positie in ten opzichte van de snel groeiende dorpskern. Beide buurschappen deelden zelfs hun eigen basisvoorzieningen voor levensmiddelen en goederen, betrekkelijk los van de gemeenschap in Sint Jansklooster.

Ruim een halve eeuw na hun voorgangers scheidde ook in 1889 een nieuwe groep zich af van de Vollenhoofse ge-

meente. Deze *Dolerenden* konden het niet eens worden met de Afgescheidenen en bouwden in 1893 een eigen kerk aan de Kloosterweg. Voor het eerst sinds de vernietiging van het conventshuis zou er op dezelfde plaats een religieuze orde bestaan. Al sinds halverwege de negentiende eeuw was er vlak naast het dorp een schoollokaal voor alle kinderen in het buitengebied. De Dolerenden stichtten vlakbij hun eigen kerk een eigen basisschool, die het oude lokaal zou vervangen. Niet lang daarna, in 1903, zouden de Afgescheidenen in Kadoelen hetzelfde doen en hun eigen basisschool stichten, passend bij hun idealen.

Om te voorkomen dat gemeenteleden te gemakkelijk zouden overstappen naar lokale kerken, bouwde de hervormde kerk van Vollenhove in 1909 een eigen kapel aan de Molenstraat. Dit verkortte de reistijd voor de leden in en rond Sint Jansklooster aanzienlijk. In 1940 leidde een scheuring onder de Afgescheidenen tot de bouw van nóg een nieuwe kerk aan de Molenstraat.

Zo was de dorpsgemeenschap binnen een halve eeuw al onderverdeeld in vier kerkelijke gemeenten. Hoewel de bewoners in brede zin onderdeel zouden zijn van dezelfde dorpsgemeenschap en de omgangsvormen tussen gemeenten mettertijd versoepelde, bestaat dit kerkelijk onderscheid nog tot op de dag van vandaag.

Voor functionele en sociale voorzieningen zou men van oudsher het liefst aankloppen bij iemand van dezelfde kerk. Zo hadden de afgescheiden inwoners van Kadoelen en Heetveld hun eigen bakker, slager en kruidenier. Ondertussen ging ook de groei van bedrijvigheid in Sint Jansklooster onverminderd door. In de eerste decennia van de

twintigste eeuw betekende de centrumfunctie van het dorp dat meer en meer dorpse neringen zich er vestigden. Sinds Geert Leeuw in 1909 zijn bakkerij aan de Kloosterweg opende, volgden er meer winkels en diensten die de stabiliteit en leefbaarheid van het buitengebied vergrootten. Op het hoogtepunt, in de jaren '50 en '60, wemelde het aan het van oudsher agrarische lint van de bedrijvigheid.

Langs de dorpsstraat telde men een kleine 70 bouwwerken. Ongeveer een derde waren arbeiderswoningen en kleine erven van keuterboeren. Een drietal grote boerenerven was wat nog restte van het agrarisch verleden langs het lint. Voor de overige grote percelen gold dat daar, naast bewoning door het huishouden, in een deel van het huis of erf bedrijvigheid plaatsvond. Een oudere inwoner van het dorp beschreef* - naast kerk, school, postkantoor en drie cafés - meerdere bakkers, kruideniers, manufacturenhandelaars, aannemers en schilders. Er was de smid, rijwielhandel en autogarage, schoenmaker, timmerman, slager, kapper, brandstofhandel, vishandel, zuivelhandel, groenteboer en een handel in elektrische apparaten. Voor alledaagse levensbehoeften kon men putten uit het aanbod van producten en diensten dat werd geleverd vanuit de Kloosterweg.

Nu de lokale voorzienigheid ontdaan was van haar broosheid ontstond meer ruimte voor een nieuw verschijnsel: vrije tijd. Van oudsher waren groepsverbanden,

* Als inwoner van het dorp haalt Harm Lassche herinneringen op aan het dorp in de vijftiger jaren. Rijk aan anekdotes beschrijft hij de rijkdom aan dorpse neringen en bezigheden aan de Kloosterweg. (Lassche, 2000)

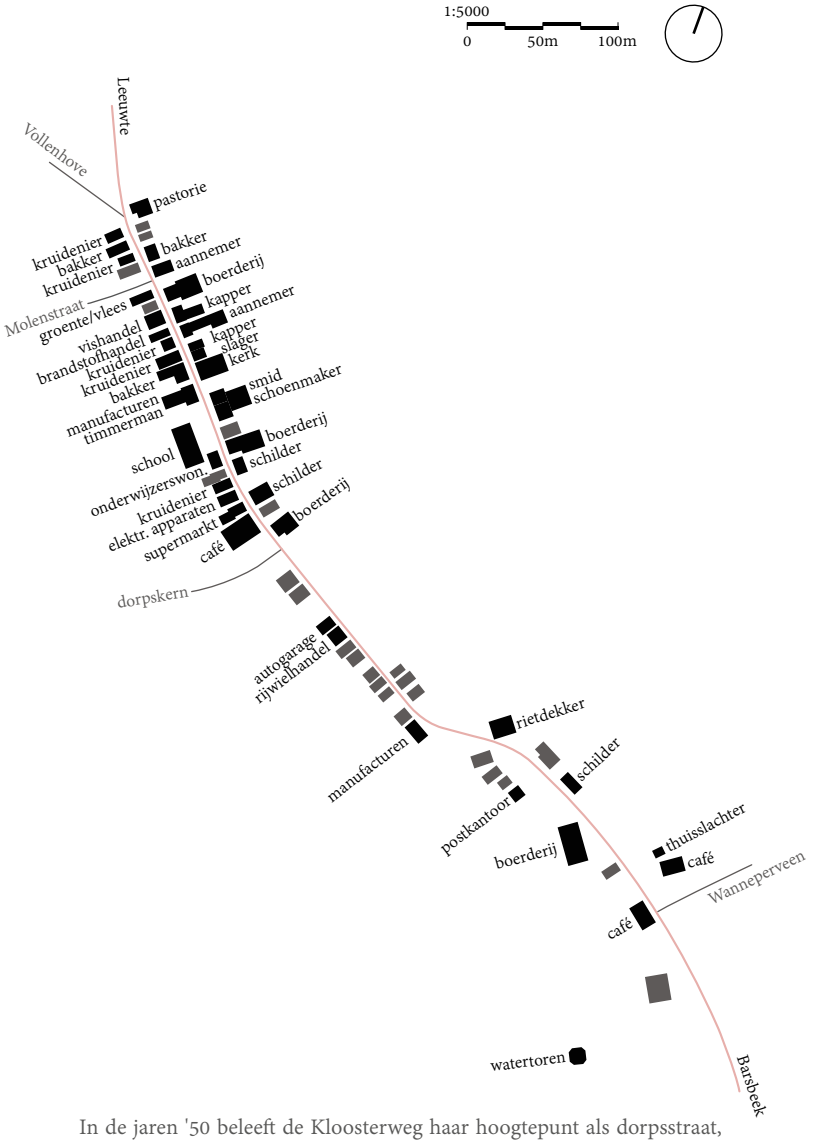

In de jaren '50 beleeft de Kloosterweg haar hoogtepunt als dorpsstraat, langs het van oudsher agrarisch lint wemelt het er van de dorpse activiteiten.

breder dan de eigen familie, veelal gericht geweest op arbeid of religie. De ontdekking van de vrije tijd betekende echter dat zich voor het eerst activiteiten ontplooiden zonder direct verband met het waarborgen van bestaanszekerheid. Uit deze nieuwe activiteiten ontstonden al snel nieuwe groepsverbanden, al dan niet overlappend met reeds bekende sociale structuren of deze overstijgend. De nieuwe sociale laag van het verenigingsleven versterkte de mogelijkheid van inwoners een eigen plaats te vinden binnen de lokale gemeenschap.

Het omringende merengebied bleek een uiterst geschikte plaats om te schaatsen en vormde in de winterperiode, wanneer er voor de veelal agrarische bevolking toch al weinig te doen viel, een geliefde plezieractiviteit. Met ijsclub 'Ons Genoegen' werd al in 1875 de eerste plezierverenigingen opgericht, in 1900 gevolgd door muziekvereniging 'Soli Deo Gloria'. Het bleken voorbodes voor de vlucht die het facultatief verenigingsleven halverwege de twintigste eeuw zou nemen: met diverse verenigingen die zich toelegden op zang, toneel, dier, spel en sport.

Terwijl het dorp als sociaal-ruimtelijke constellatie van kerkelijke gemeenten, buurtschappen en verenigingen zijn eigen ontwikkeling beleefde, waren er veranderingen ophanden die deze lokale structuren ver te boven zouden gaan. De rust op het platteland, waaraan men gewend was geraakt en die al eeuwen voor lief werd genomen, werd in 1928 verstoord door de komst van de eerste kabels.* Het

* In haar boek beschrijft Sanne Huysmans treffend het 'infiltrerend effect' van kabels, elektra en licht. (Huysmans, 2023)

kwam aan in golven tussen houten palen: onder het oog van vele sceptische blikken bracht deze licht. Vanaf de paal dook de kabel het huis binnen, er was een gat voor gemaakt met hamer en beitel. In hun huizen kregen de dorpsbewoners de tijd om te wennen aan de lichtschakelaars, tijd die er later bij de introductie van het ene na het andere elektrische huishoudelijk apparaat niet meer zou zijn.

Niet lang daarna, in 1932, werd begonnen met de aanleg van een gesloten drinkwatersysteem op het Land Veno. Om voldoende druk op het leidingnet te kunnen waarborgen werd op een paar honderd meter van het dorp een watertoren gebouwd. Deze zesenveertig meter hoge toren is vanuit de wijde omgeving duidelijk te herkennen. De inwoners van Sint Jansklooster zagen echter geen noodzaak hun huizen aan te sluiten op het drinkwatersysteem dat vier jaar later voltooid zou worden met een eigen pompstation. Wat was er immers mis met de waterput op het eigen erf? Pas halverwege de jaren '50, bij de eerste serieuze uitbreiding van het dorp, zouden zowel de nieuwe als bestaande woningen aangesloten worden op het buizenstelsel.

Noem het argwanend, behoudend of koppig; verandering is, binnen een gesloten systeem als de gevestigde sociale structuur in het buitengebied, een moeizaam begrip. In afgezonderde gebieden, waar men eeuwenlang aangewezen was op zichzelf en elkaar, is dat niet meer dan een natuurlijk verschijnsel. Nieuwerwetse ontwikkelingen die elkaar in rap tempo opvolgen - zoals ook al het geval was in de loop van de twintigste eeuw -, trekken de nuttige lokale kernwaarden van orde en structuur in twijfel. Toch blijken

veel veranderingen onafwendbaar; mettertijd gaan ook buitengebieden erin mee, al duurt de implementatie ervan lang.

Zo was de introductie van de telefonie op het Land Veno was er één die decennia lang zou duren. In 1920 was in het post- en hulptelegraafkantoor een openbare spreekcel gevestigd. In de jaren die erop volgden zouden steeds meer plaatsen in en rond het dorp voorzien worden van een eigen telefoontoestel. Zo vond men er in 1925 één in de graanmolen, de zuivelfabriek, het gemeentehuis, de rijwielhandel, bij de veldwachter en twee grote varkenshandelaren. Tien jaar later vond men ook de dokter, dominee en hoofdonderwijzer in het telefoonboek. Steeds meer ondernemers zijn bereikbaar via een eigen telefoontoestel, zoals de kruidenier, timmerman en installateur. Het zou nog wel even duren voordat individuele huishoudens hun eigen telefoon zouden hebben. Tot die tijd was men, voor gesprekken met verafgelegen instanties of personen, aangewezen op de telefoonvoorzieningen elders in het dorp.

Voor de gemeenschap op het Land Veno had de introductie van de telefonie een onomkeerbaar effect op de sociale structuur. Men leefde er eeuwenlang als op een geïsoleerd eiland, versterkt door de landschappelijke eigenschappen ervan. Ver verwijderd van het rumoer van de stad, waarover slechts sporadisch geruchten overwaaiden via troubadours en verhalenvertellers.

Tot het moment waarop kabels opnieuw het platteland infiltreerden. Brachten de vorige nog enkel elektriciteit, deze nieuwe kabels doorbraken de stilte met radio-, telegraaf- en telefoongolven. Het gebruikelijke dorpsrumoer

JANSKLOOSTER. (St.) (Alleen Hulptelefoonkantoor).

Diensturen: Werkdagen: van 9.— vm. tot 12.30 nm., van 2.— nm. tot 3.— nm., van 6.— nm. tot 7.— nm. Zon- en Feest-dagen: van 8.— tot 9.— vm.
Eene openbare spreekcel is gevestigd in het Hulptelegraafkantoor.

(Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, 1920)

JANSKLOOSTER. (St.) (Hulptelefoonkantoor).

Diensturen: Werkd.: 9—12. 2—4. 6—7. Z. en Fd.: Geen dienst.

Benthem, Gebr. v. Makerij en graanh., *Ambt Vollenhove* 3
Benthem, L. v. Varkenskoopm. 5
Coöp. Stoomzuivelfabr. Alg. Belang *Ambt Vollenhove* 2
Gemeentehuis v. Ambt Vollenhove .. 1
Gemeente veldwachter 6
Olde, Peter de Varkenskoopm. 7
Rijkstelegraafkantoor ..... .
Visscher, Gt. J. Rijwielh. 4

(PTT, 1925)

Janskloster (St.).

Diensturen: Werkd.: 8—13, 14—16, 18—19. Z. en Fd.: Geen dienst. § Zie bladz. 5.

Benthem, Gebr. v. Makerij en graanh., *Ambt Vollenhove* 3
Coöp. Stoomzuivelfabr. Alg. Belang *Ambt Vollenhove* 2
Gemeentehuis v. Ambt Vollenhoven 1
Gemeente veldwachter § 6
Gereformeerde Kerk *Ambt Vollenhove* 7
Jansen, A. J. Arts 9
Letter, P. de Poelenier 30
Punselie, B. D. Arts 8
RIJKSPOLITIE.
Rijksveldwacht Rijksveldwachter te *Ambt Vollenhove* § 12
Rijksveldwacht zie: Rijkspolitie.
Schreur, H. Hoofd d. school U.L.O. 10
Verhelst Control., N.A.C. 29
Visscher, Gt. J. Rijwielh. 4

(PTT, 1935)

Janskloster (St.).

Diensturen: Werkd.: 8—13, 14—16, 18—19. Z. en Fd.: Geen dienst.

Benthem, Gebr. v. Makerij en graanh., *Ambt Vollenhove* 3
Benthem, L. v. Varkenskoopm. 5
Coöp. Stoomzuivelfabr. Alg. Belang *Ambt Vollenhove* 2
Gemeentehuis v. Ambt Vollenhove 1
Gemeente veldwachter 6
Olde, Peter de Varkenskoopm. 7
Visscher, A. Beurtschipper en autoondern. 8
Visscher, Gt. J. Rijwielh. 4

(PTT, 1930)

Automatisering telefoonnetten N.W.-Overijsel

ZWOLLE. — Op Vrijdag 25 Febru[ari] zullen de telefoonnetten Blokzijl, Janskloster, Kuinre en Vollenhove worden geautomatiseerd. De abonnee van St. Janskloster worden overgebracht op het net Vollenhove. Het nummer van Blokzijl wordt 05272, Kuinre 05271 en van Vollenhove en Janskloster 05274.

(PTT, 1955)

Janskloster (St.).

Diensturen: Werkd.: 8—13, 14—16, 18—19. Z. en Fd.: Geen dienst. § ▲ Zie bladz. 5.

Benthem, Gebr. v. Makerij en graanh., *Ambt Vollenhove* 3
Coöp. Stoomzuivelfabr. Alg. Belang *Ambt Vollenhove* 2
Dalen, J. H. v. Electrotechn. install. 14
Gemeentehuis v. Ambt Vollenhoven 1
Gemeente veldwachter § ▲ 6
Jansen, A. J. Arts § 9
Post-, Telegraaf- & Telefoondienst Telegraaf- en Telefoonstation 13
Punselie, B. D. Arts § 8
Schreur, H. Hoofd d. School U.L.O. 10
Visscher, Gt. J. Rijwielh. 4
Weys, A. Café, agentschap autobusd. Zwolle—Blokzijl § 11
Weys, W. Timmerm. en aann. 5
Ziel, A. v. d. Gercf. Pred., *Ambt Vollenhove* 7

(PTT, 1940)

JANSKLOOSTER (ST.)

3 Benthem, Gebr. v. Makerij en graanh., B 229.
§ 9 Bozum, A. Mont. N.V. IJsselcentrale, B 77 (Gem. Vollenhove).
14 Dalen, J. H. v. Electrotechn. installateur, B 46.
12 Hartbuitenkantoor.
§ 15 Helsdrijl, H. J. Hoefsmid B 224.
21 Hoeksma, G. Hfd.-d. school, B 41.
§ 15 Leerw, A. Heefsmid B 189.
17 Leerw, G. Kruidenier, drogist, B 2.
18 Mooiweer, H. B 13.
§ 6 Pellijr, Rijks Post St. Janskloster v. d. groep Vollenhove, B 77, *Barsbeek*.
Dienstu.: Werkd.: 8—13, 18—19. Z. en Fd.: Geen dienst.
§ EIB BLADWIJZER b. DEEL I.
Post-, Telegraaf- en Telefoondienst.
13 Kantoor.
§ 8 Punselie, B. D. Arts, B 69.
§ 25 Rezelink, E. B 74.
16 Rezelink H. Azn., H. Exped., B 85, *Barsbeek*.
22 Riet, G. v. 't Geref. Pred., B 1.
§ 7 Rijkswaterstaat Kantoor, F. Schuurman, B 65.
10 Schreur, H. Hfd d. School U.L.O., A 148
§ 24 Swisten, H. v. Molenstr. B 315.
4 Visscher, Gt. J. Rijwielh., B 55, *Ambt Vollenhove*.
25 Visser, J. Barsbeek, B 78.
§ 12 Waterleiding Mij. Overijssel, N.V. Pompstation B 151, *Kreiger*.
§ 11 Weys, A. Café, agentschap autobusd. Zwolle—Blokzijl.
5 Weys, W. Timm. en aann., B 20.
§ 2 Wind, W. Aann., transp.bedr., Ruitensteeg B 311.
§ 9 IJsselcentrale N.V. Wcesch. A. Bozum, B 77 (Gem. Vollenhove).

(PTT, 1950)

Sint Jansklooster in *Naamlijst voor den interlocalen telefoondienst*. In 1955 is er het bericht dat de telefoonnetten geautomatiseerd worden.

van ratelende karren, het gehamer van de smid en het geroep van schoolkinderen werd aangevuld door rumoer van verder weg. Het bracht een wereld dichtbij waarvan men eeuwenlang het bestaan nauwelijks wist. Enige tijd bleven telefoonaansluitingen, en daarmee de verbinding met voorheen onbereikbare plaatsen, binnen de perken van het dorp. Het waren de kruidenier, het postkantoor en de fietsenmaker waarvandaan men kon telefoneren. Hoe dan ook: communicatie buiten loopafstand werd bereikbaar binnen loopafstand. De grens van vier uur gaans, wat men in het uiterste geval op dagelijkse basis aflegde, werd vanaf dan moeiteloos overbrugd.

In 1955 werden de telefoonlijnen in de regio geautomatiseerd en in de loop van de daaropvolgende jaren zou iedere woning worden aangesloten op het telefoonnetwerk en een eigen toestel in huis hebben. De verbinding van het individuele gezin met de verre buitenwereld werd vanaf dan gelegd zonder de eerder onmisbare rol van het dorp als intermediair. Nieuwe communicatiemiddelen, die het individuele gezin in staat stelde op een voorheen ongekende manier ruimte en tijd te overstijgen, heeft een ondermijnend effect uitgeoefend op de vanzelfsprekende noodzaak van dorpse gemeenschapszin.

Deze impact, ook versterkt door radio, televisie en - nog later - het internet, luidde een onomkeerbare verschuiving van een tijdsgewricht in. Een periode gekenmerkt door een vanzelfsprekende en intensiverende gemeenschapszin gaat over in een tijd waarin die vanzelfsprekendheid - vanwege het wegvallen van de noodzakelijkheid van het dorpse intermediair - aan kracht inboette. Tegen de achtergrond van de maatschappelijke verschuiving naar het indi-

viduele huishouden werd, in de tweede helft van de 20e eeuw, het dorp voor het eerst uitgebreid. Het samenvallen van deze twee ontwikkelingen, waarbij de een van sociale aard is en de ander ruimtelijk, betekent dat deze elkaar beïnvloedden. Op het moment dat de dorpse activiteit in Sint Jansklooster haar hoogtepunt viert stond het in de startblokken om, in de tweede helft van de twintigste eeuw, de kloof te overbruggen die het eeuwenlang in stand hield: afstand.

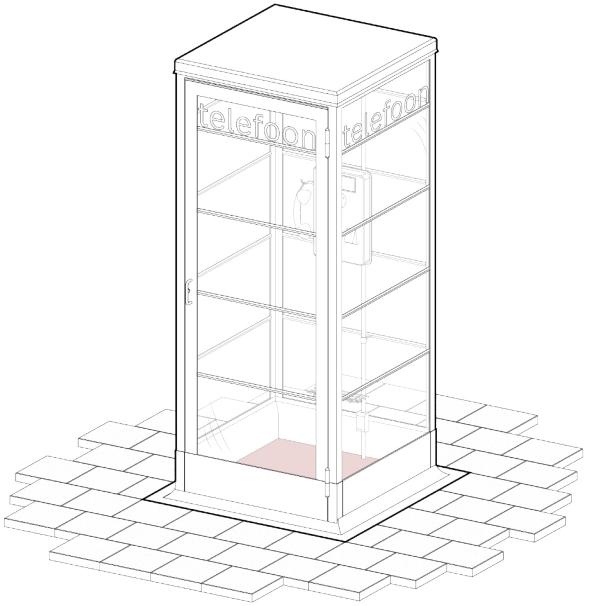

De telefooncel midden in het dorp fungeerde als de bekroning van Sint Jansklooster als modern, volwaardig dorp.

DE ONTKOPPELING

Vanuit zijn koeienstal aan de Leeuwte, leunend tegen de kruiwagen met daarin zoon Rolf, was het Evert van Benthem die als eerste een draadloos telefoongesprek voerde. Hij had de commissaris van de Koningin aan de lijn, die zich op zijn beurt bevond in een opblaasbare tentoonstellingstent op het Zaailand in Leeuwarden. Daar had men, op een diascherm, zojuist Van Benthems koeien gezien.

-„Waren ze erg smerig?"
-„Nee, dat vond ik niet. Je had ze keurig schoongespoten."
(Trouw, 1985)

Sinds twee maanden eerder was Van Benthem wereldberoemd geworden door in recordtempo als eerste over de streep te komen bij de Elfstedentocht van 1985. De breed uitgemeten media-aandacht voor deze prestatie leidde tot hysterische taferelen rond de boer uit Sint Jansklooster. Onder luidkeels gejuich werd hij voor het dorpshuis Sint Janskamp gehuldigd door de burgemeester van Brederwiede. Een jaar later was hij nogmaals de snelste. Het zou zijn naam een plaats in het collectief geheugen geven,

samen met dat van Sint Jansklooster, een dorp dat een halve eeuw daarvoor nog nauwelijks door mensen zo genoemd zou worden.

De eerste uitbreiding van het dorp aan de Kloosterweg, dat het lint vormde waaraan de kern van oudsher groeide, vond plaats langs de Molensteeg. Het zandpad, dat haaks op de Kloosterweg dwars door het veld richting de oude stellingmolen kronkelde, werd begin 20e eeuw rechtgetrokken en verhard, waarna hierlangs mondjesmaat bebouwing verscheen in de vorm van kleine woningen en boerenerven.

Afgezien van een aantal onderduikers en een in Kadoelen neergestort Duits vliegtuig trok de Tweede Wereldoorlog betrekkelijk geruisloos voorbij aan het Land Veno. Schuilzoekers hadden zelfs moeite met de overvloed aan aardappels die men hier in het dorp te nuttigen had. Zo werd, kort na de oorlog, al snel serieus werk gemaakt van dorpsuitbreiding, in het gebied ten zuiden van de Kloosterweg-Molensteegkruising. In oude kadastrale kaarten wordt dit gebied de *Klooster Kampen* genoemd. Deze kampen - blokvormige ontginningen omgeven door houtwallen - maakten plaats voor diverse dorpsuitbreidingen.

In 1948 werd een stuk landweg van 160 meter verhard, haaks op de Molensteeg. De aangrenzende houtwal verdween en heet dan de Bonkenhaveweg, genoemd naar de oude havezate die eind achttiende eeuw werd afgebroken. Langs deze weg worden acht kleine langskapwoningen gebouwd, elk met een voor- en achtertuin.

Drie jaar later kreeg de Bonkenhaveweg een verbinding met de oude Kloosterweg via de nieuw aangelegde Monnikenweg. In de jaren '50 werd dit netwerk verder uitgebreid: aan de Monnikenweg verrezen veertien soortgelijke langskapwoningen, dit keer met de achtertuinen richting de Molensteeg. Op de hoek van de Bonkenhaveweg zouden drie vrijstaande woningen worden gebouwd. Op de plaats waar de Monnikenweg de Kloosterweg kruist, vlakbij de restanten van de Kloostermuur, werd een muziekkoepel gebouwd en aan de overkant van de weg een landbouwschool.

De wegen Kloosterweg, Molensteeg, Bonkenhaveweg en Monnikenweg vormen samen een lus. In het open gebied binnen deze lus werd een voetbalveld aangelegd, dat jarenlang het domein zou zijn van de voetbalvereniging. Kleedkamers zijn er niet, maar het nabijgelegen café voldeed prima als kantine. De vereniging zou hier dertig jaar lang haar wedstrijden spelen.

In de jaren '60 breidde de bebouwing zich verder uit aan de onbebouwde zijden van de Bonkenhaveweg en Monnikenweg. Haaks op de Bonkenhaveweg werd opnieuw een landweg verhard, ditmaal tot de Van Isselmudenstraat - vernoemd naar de eerste eigenaar van de havezate. In het verlengde van deze straat, en rondom de Monnikenweg, verrezen 68 eenvoudige, gelijksoortige woningwetwoningen. De Bonkenhaveweg en Monnikenweg sloten nu aan op een volgende haakse verbinding met de Molensteeg: de Van Ommenstraat.

Langs de Monnikenweg, tegenover de eerder gebouwde langskapwoningen, werden nog eens negen vrijstaande woningen gebouwd, in lijn met de drie op de hoek van de Bonkenhaveweg. In deze periode kreeg ook het dorpsleven meer vorm: het nieuwe dorpshuis werd het

hart van de gemeenschap, waar jaren later Evert van Benthem gehuldigd zou worden. Naast het dorpshuis werd een bibliotheek geopend, samen aan een parkeerterrein dat - met wat goede wil - als dorpsplein kan worden beschouwd. Vlakbij werd een nieuwe gymzaal in gebruik genomen waar diverse sportverenigingen zich zouden vestigen.

Halverwege de zeventiger jaren werden 33 nieuwe rijwoningen gebouwd aan de verlengde Van Ommenstraat. De voetbalvereniging verhuisde naar dezelfde straat aan de rand van het dorp; het 'oude voetbalveld' centraal in het dorp zou later gebruikt worden als evenemententerrein. De club had vanaf dan op een nieuw, moderne terrein met eigen kantine, kleedkamers en trainingsvelden. De Van Ommenstraat kruist met de nieuwe Reesstraat, waarlangs 23 woningen verrezen, en sluit aan op het verlengde van de Bonkenhaveweg.

In de jaren '80 volgde verdere uitbreiding met 52 woningen langs de Vossenkamp en Sint Jansweg, in een lus terug naar de Monnikenweg. In de jaren '90 kwamen daar nog eens dertien woningen bij, op de plaats waar de Vossenkamp de Monnikenweg raakt. Daarmee was de ruimtelijke ontwikkeling, hier in een notendop beschreven, voltooid voor wat betreft de twintigste eeuw.

In slechts vijftig jaar tijd groeide het aantal woningen van minder dan negentig naar ruim 230 - wat een indrukwekkende metamorfose genoemd kan worden voor een dorp wat zo bescheiden begon. De ontwikkeling van het dorp zou na de eeuwwisseling onverminderd doorgezet worden, met name aan de 'overzijde' van de Molenstraat; het *Molen blok*. Vandaag de dag omvat het dorp in totaal zo'n 550 woningen.

Deze lineaire beschrijving komt wellicht nogal droog over; het belangrijkste is echter te begrijpen dat in de ruimtelijke ontwikkeling van het dorp een heldere structuur te herkennen valt. Het is namelijk zo dat de uitbreiding van het dorp op de *Klooster Kampen* is onderverdeeld in vier kwarten. Hierbij werkt de kruising van Monniken- en Bonkenhaveweg als centrum; ten opzichte hiervan werden ten noorden (jaren '50), westen (jaren '60), zuiden (jaren '70) en oosten (jaren '80-'90) nieuwe dorpsdelen gebouwd.

Met een voetbalveld, landbouwschool, dorpshuis, bibliotheek en gymzaal was bij de uitbreidingen in de jaren '50 en '60 ruimte voor sociale voorzieningen. Deze waren voor de dorpsgemeenschap waardevolle aanvullingen op de voorzieningen die toen al aanwezig waren aan de Kloosterweg. Deze boden, meer dan die reeds bestaande functies, plaats aan het in die periode opkomende verenigingsleven. Met latere uitbreidingen, sinds de jaren '70, verdween geruisloos de sociale component in de ruimtelijke structuur van het dorp steeds verder naar de achtergrond. Vanaf toen stonden de uitbreidingen bijna volledig in het teken van veelal efficiënte en betaalbare woningbouw, hetzij met plaats voor een speelveld of parkeerplaats.

In de jaren '70 was het stof dat de vele vernieuwingen op het platteland de voorgaande decennia had doen opwaaien, gaan liggen. Langzaamaan was men gewend geraakt aan het gemak van aansluitingen op grotere systemen voor elektriciteit, water, gas, radio, telefonie en televisie. Het waren vanzelfsprekende basisvoorzieningen geworden, die de aard van het dagelijks leven ingrijpend veranderden. Voor water hoefde men niet meer naar een put te

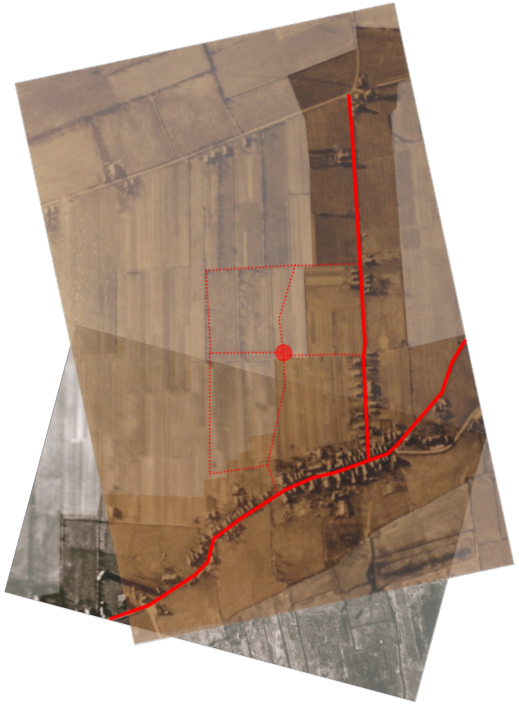

-1940
De dichtbebouwde Kloosterweg en verspreide bebouwing langs de Molensteeg vormen tot halverwege de 20e eeuw de basis van het dorp.

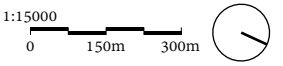

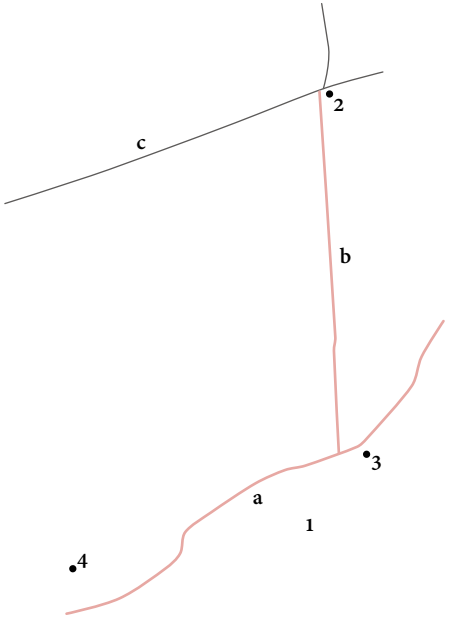

a. Kloosterweg
b. Molenstraat
c. Bergkampen

1. Voormalig conventsterrein
2. Monnikenmolen
3. Pastorie
4. Watertoren

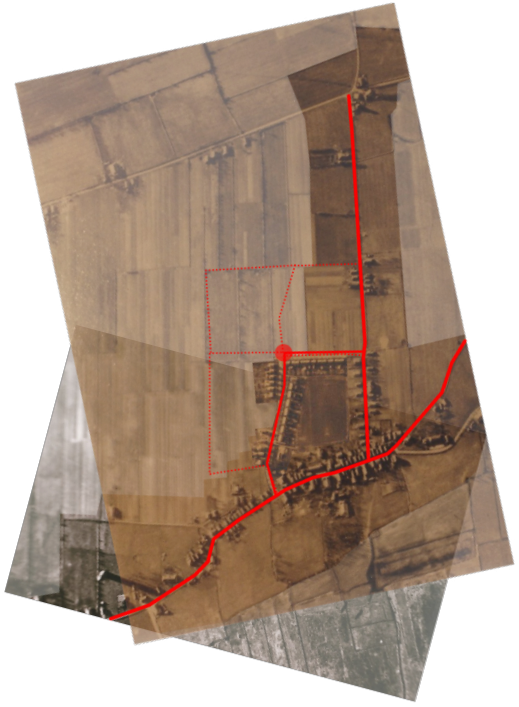

1940-1950
Met de Bonkenhaveweg en Monnikenweg wordt een bebouwde lus gevormd, rondom een voetbalveld. De start van de Monnikenweg wordt geflankeerd door een nieuwe landbouwschool en muziekkoepel.

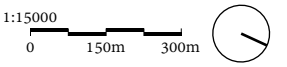

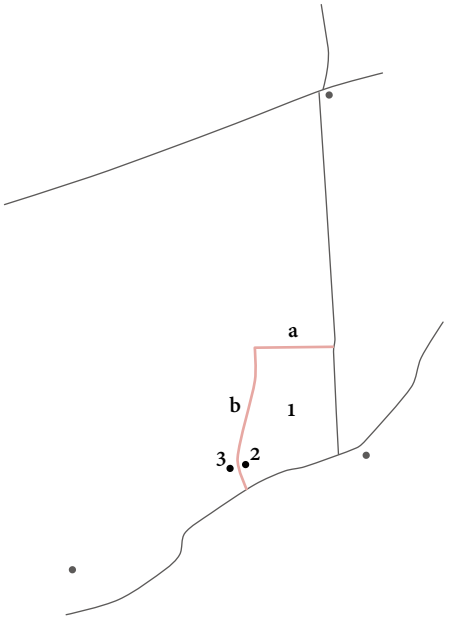

a. Bonkenhaveweg
b. Monnikenweg

1. Voetbalveld
2. Muziekkoepel
3. Landbouwschool

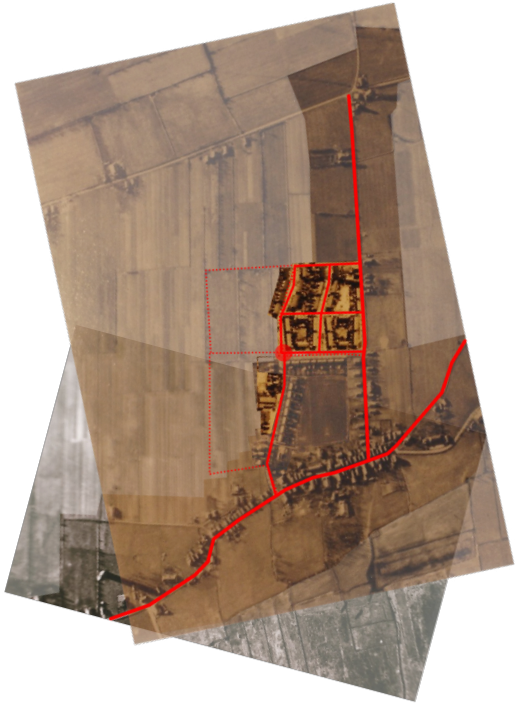

1950-1960
Aan de Monnikenweg verschijnen een dorpshuis en bibliotheek. In het verlengde van dezelfde straat, aan de overzijde van de Bonkenhaveweg en langs nieuwe straten worden rijwoningen gebouwd.

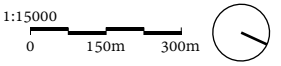

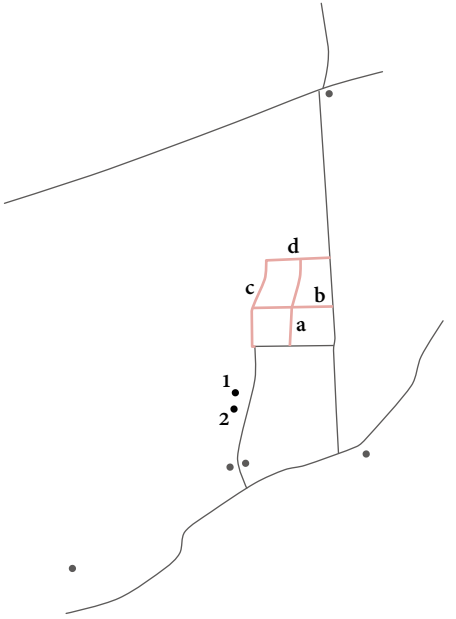

a. Van Isselmudenstraat
b. Kloosterkampen
c. Monnikenweg
d. Van Ommenstraat

1. Dorpshuis
2. Bibliotheek

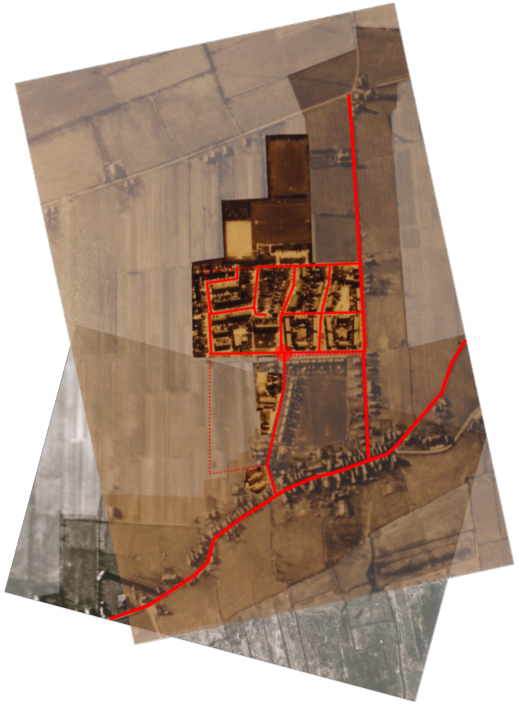

1960-1970
De Van Ommenstraat wordt verlengd, net als de Bonkenhaveweg die nu uitmondt in de Reesstraat. Naast nieuwe rijwoningen krijgt de voetbalclub een nieuw eigen terrein, wordt een peuterspeelzaal gebouwd, een telefooncel op de hoek van Monniken- en Bonkenhaveweg en een gymzaal langs de Monnikenweg.

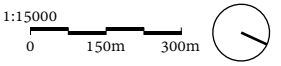

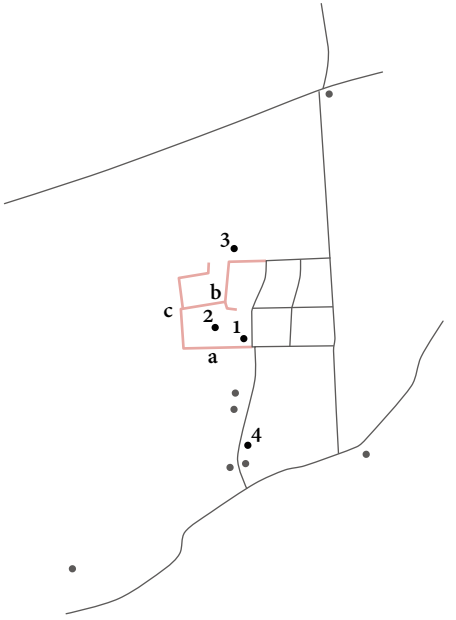

a. Bonkenhaveweg
b. Van Ommenstraat
c. Reesstraat

1. Telefooncel
2. Peuterspeelzaal
3. Voetbalvelden
4. Gymzaal

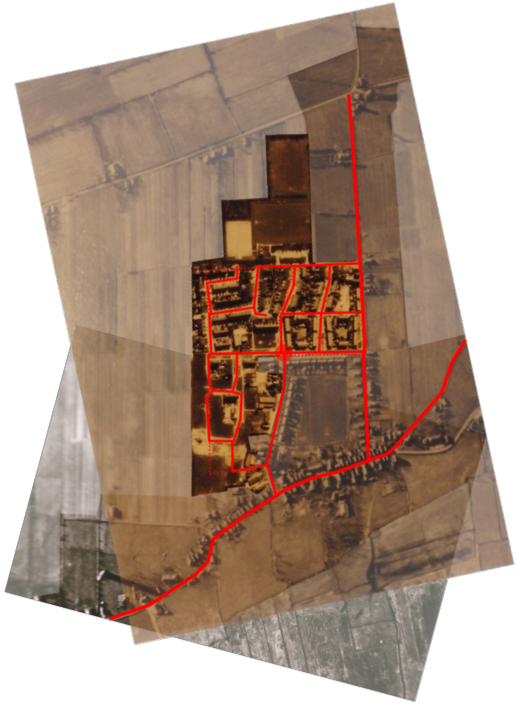

1970-1980
Langs twee lusvormige straten worden zowel vrijstaande, geschakelde als rijwoningen gebouwd. Met deze uitbreiding is het dorp aan de 'kloosterzijde' van de Molensteeg voltooid.

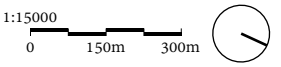

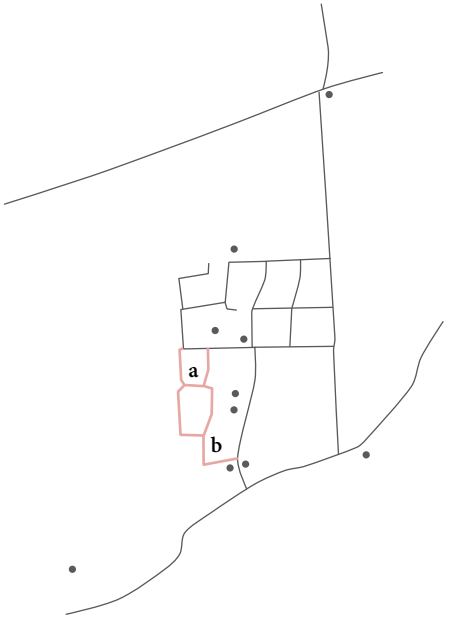

a. Vossenkamp
b. Sint Jansweg

2000-

Dorpsuitbreiding vindt plaats aan de overzijde van de Molenstraat. Dit 'Molenblok' tussen de Schaarweg en Molenstraat vormt een duidelijk andersoortig onderdeel van de bebouwde kom. Aan de Molenstraat wordt een nieuwe supermarkt gebouwd.

1:15000
0 150m 300m

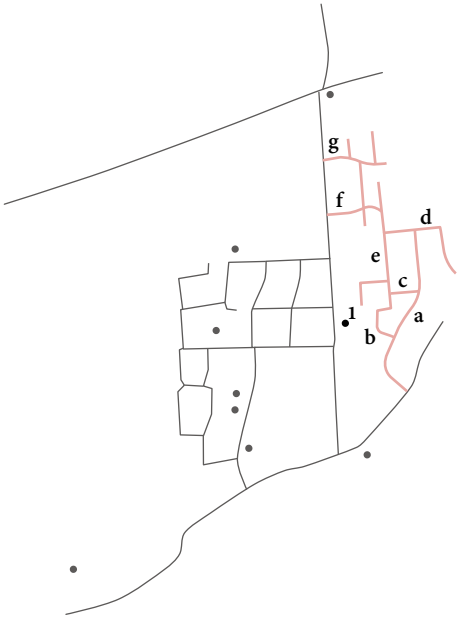

a. De Wieken
b. De Stelling
c. De Roeden
d. De Omloop
e. Molenkamp
f. Koningsspil
g. Bovenkruier

1. Supermarkt

zeulen. Voor licht en warmte was men niet meer afhankelijk van de kolenboer. Via radio en televisie sijpelde de buitenwereld huiskamers binnen; om verbonden te blijven hoefde men zelfs de deur niet meer uit. Het opende de deur voor afzondering en individualisering. In toenemende mate kon men het zich veroorloven zijn vergaarde vrije tijd te binnenshuis te spenderen, zich onberoerd te laten door wat zich daarbuiten afspeelde.

Met bebouwing in alle richtingen over de Klooster Kampen was het kruispunt tussen de Bonkenhaveweg en Monnikenweg, sinds halverwege de jaren '70, het centrum geworden van de moderne ruimtelijke ontwikkeling van het dorp. Dit kruispunt markeert in zowel ruimte als tijd een significant moment in de ontwikkeling van het dorp. Als zodanig werd deze plaats dan ook bekroond met een telefooncel.

De plaatsing ervan stond symbool voor de nieuwe status van het dorp: haar moderne gemeenschap zou verbonden zijn met de wereld. De eenvoudige glazen kubus waar de stem van de wereld binnen handbereik was, de kleine wereld de grote ontmoette. Tijdloos als symbool voor de overgang naar een nieuwe en uitholling van een verleden tijd.

In praktijk was de situatie anders: telefoneren raakte al steeds meer in zwang als basisbehoefte en de meeste huishoudens hadden dan ook al een eigen toestel. Desondanks was het een geschikte plaats voor gesprekken die men liever niet thuis wilde voeren. Verlegen eerste liefdesverklaringen, zenuwachtige sollicitatiegesprekken. Gepromoot door de koetjes-en-kalfjes van Evert van Benthem, werd de

telefooncel dit heimelijke voordeel ontnomen met de introductie van de draadloze telefoon. Niet veel later kon iedereen vanuit zijn broekzak binnen enkele seconden in woord, beeld en geluid in verbinding staan met de hele wereld. De kloof van tijd en afstand, die het dorp eeuwenlang in standhield, was definitief overbrugd. Weinig zou nog voorbehouden zijn aan de dorpse waarden van weleer; afhankelijkheid en gemeenschap.

Zoals de ruïneuze kloostermuur als ruimtelijk monument vandaag nog herinnert aan iets diepers dan enkel het lang verdwenen conventshuis, geldt dat ook voor de telefooncel. Was het ooit een klein wondertje van techniek; in 2009 stond hij er als vergeten eiland in een oceaan van de tijd. Schijnbaar vergeten voordat het verdwenen was, werd het monument - zonder verder enig ceremonieel - in dat jaar verwijderd.

„We spreken af, daar bij de telefooncel.", zo zeggen sommige dorpsbewoners nog altijd. De jeugd knikt uit gewoonte, maar begrijpt het eigenlijk niet.

„Wat bedoelen ze daarmee, de telefooncel?"

„Die stond op de kruising bij de Bonkenhave en Monnikenweg waar nu elk jaar de kermis staat," zegt iemand, *„een soort hokje, met een telefoon erin waar je geld in moest gooien om te kunnen bellen."* Ze lachen; dat klinkt belachelijk.

Jaren nadat het eenvoudige hokje verdween, blijkt de naam van de telefooncel verbonden met de plaats. Onzichtbaar in het straatbeeld, maar stevig verankerd in het geheugen van het dorp.

'Bij de telefooncel'
We zien elkaar op de hoek van de Bonkenhaveweg en Monnikenweg!

Met wat ik in deze vertelling opneem - en wat daarin juist ontbreekt - is het ongetwijfeld zo dat ik de werkelijkheid op veel vlakken tekort doe. Maar omwille van het vervolg van dit verhaal is het nodig om gebeurtenissen te structureren. Het is menselijk dat herinneringen worden gekleurd door het heden. Het helpt ons om dingen te begrijpen; waarom de wereld om ons heen is zoals hij is. Als we een verhaal vaak genoeg hervertellen, verdwijnen vanzelf de scherpe bochten en rafelrandjes.

In 1975, na twintig jaar midden in het dorp gespeeld te hebben, verplaatste de voetbalvereniging zich naar de rand van het dorp. Het kwam de vereniging ten goede: het nieuwe terrein was ruimer en men had er eindelijk zijn eigen voorzieningen. Tegelijk was het exemplarisch voor de staat van zowel de ruimtelijke als sociale ontwikkeling van het dorp.

Waar de tweede helft van de twintigste eeuw een tijd was van grootschalige dorpsuitbreiding, was het ook een tijd van intensieve ontkoppeling. Als geheel raakte het dorp ontworteld van de vanzelfsprekende waarden die het eeuwenlang in stand hield. De natuurlijke samenhang van het dorp in lokale, ruimtelijke en sociale zin raakte meer en meer in verval. Het ruimtelijk weefsel van het dorp raakte los van het sociale weefsel. De intrinsieke sociale samenhang die als vanzelfsprekende noodzakelijkheid de dragende kracht van het dorp was, werd langzaamaan vervangen door het verenigingsleven. Verenigingen en clubs ontwikkelden zich, onttrokken zich als zelfstandige collectieven van de algemene sociale voedingsbodem van waaruit ze hun bestaan ontleenden.

In de jaren '80 zou de Kloosterweg haar hoogtepunt als centrum van dorpse bedrijvigheid ver achter zich gelaten hebben. Het aantal auto's in het straatbeeld nam de afgelopen decennia explosief toe. Het was gemakkelijker dan ooit om verder te reizen naar plaatsen waar het aanbod groter of voordeliger was. Lokale ondernemers kregen het moeilijker en zagen zich genoodzaakt hun winkels te sluiten, welke omgebouwd zouden worden tot woningen. Net als de gereformeerde gemeente: deze bouwde bouwde een nieuwe kerk aan de rand van het dorp. Hun kerkgebouw aan de Kloosterweg raakte in onbruik; het zou nog een tijd wordt gebruikt als timmerwerkplaats tot het in 1995 werd gesloopt. Tegen die tijd was er in het dorp nog slechts één café, een basisschool, autohandel en een supermarkt: een functie-aanbod dat ruim dertig jaar later nauwelijks veranderd is. Hoewel er sinds de eeuwwisseling grofweg 150 woningen gebouwd zijn in het 'Molenblok' - een kwart van de

woningvoorraad in het dorp (ca. 550) - betekent dat de gestage groei van het dorp bepaald niet samenhangt met de beschikbare functies.

Met de verschraling van bedrijvigheid en openbare functies in het dorp kan de ontkoppeling tussen de ruimtelijke en sociale dorpsstructuur al sinds de jaren '80 rustig zijn gang gaan. Samen met de ontwikkeling van individualiserende verenigingen zou de gemeenschap als grote gemene deler steeds meer een abstract begrip worden. Steeds gemakkelijker werd het om zich te ontkoppelen van de sociale dorpsstructuur, zich te verschansen achter de voordeur.

De voorzienigheden van de huidige tijd - en waarschijnlijk ook die van de komende - stellen de bewoners in staat hun leven in te richten op een manier die hen goed dunkt. Daarbij is het maar al te gemakkelijk in steeds mindere mate verbonden te zijn met de structuur van het dorp; een structuur die ik als tweeledig beschouw: onderverdeeld in een ruimtelijke en sociale component. We leven in een tijd waarin de sociale component niet langer gedragen wordt door de ruimtelijke structuur, maar onafhankelijk van haar functioneert; haar wellicht zelfs overbodig maakt.

Dat klinkt misschien abstract, laat me het praktisch en concreet duiden in zowel samenhangende als ontkoppelde toestand.

In het ideale geval zijn de sociale en ruimtelijke component gelijkwaardig aan elkaar: de ruimtelijke structuur draagt dan het sociale weefsel.

Bijvoorbeeld een compacte dorpskern met kerk, supermarkt, café, school en sportveld op loopafstand. Wanneer breed gedragen, diverse functies zich op korte afstand van elkaar bevinden kruisen mensen elkaar zonder afspraak. Wanneer de weg naar het één automatisch langs het ander leidt, is de kans groter dat men elkaar groet. Een ouder blijft ergens hangen - bij het dorpshuis of een kraam op het pleintje. Wie stil staat, blokkeert het pad: er ontstaat een gesprek. Zo kan de ruimtelijke structuur van het dorp dwingen tot ontmoeting, niet door regels maar simpelweg door nabijheid.

Of er is een plaats, het liefst met een dubbelfunctie, al dan niet midden in het dorp, waar routes samenkomen. Een dergelijke centrale plek speelt dan een organiserende rol in het sociale leven van het dorp.

Denk aan straten met ondiepe voortuinen en lage heggen, waardoor het trottoir gemeenschappelijk wordt. Het leidt tot informeel toezicht, korte praatjes tussen wie op een bankje in zijn voortuin zit en een gedeelde verantwoordelijkheid over wat zich afspeelt in het tussengebied.

Er kan ook een plaats zijn, midden in het dorp; een plein of route welke in geval van 'nood' een tijdelijk centrum vormt. Op een dergelijke plaats verdwijnen dan de vastgestelde hiërarchieën, is een nieuwe vorm van eigenaarschap en ontplooiing mogelijk, wordt iedereen deelnemer.

De eenvoudige vanzelfsprekendheid die doorklinkt in deze scenario's doen ouderwets aan. Ze zouden perfect dienst doen als achtergrond voor nostalgische verhalen die hun aansluiting met vandaag de dag missen. Inherent aan de verworven individuele vrijheid waarmee we ons in de maatschappij kunnen bewegen, lijkt het dorp een andere

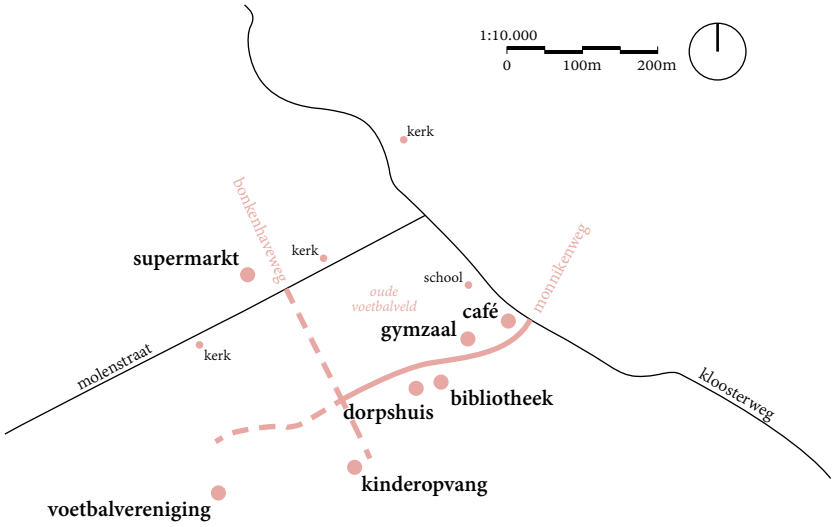

Sociale functies in dorpskern
Enkele huidige sociale functies in de dorpskern zijn geclusterd langs de Monnikenweg, waarmee het functionele zwaartepunt is overgenomen van de Kloosterweg. De clustering vergroot hier de kans op toevallige sociale kruisbestuiving.
De supermarkt, voetbalkantine en kinderopvang bevinden zich verspreid; aan de Monnikenweg en Bonkenhaveweg. Gevolg van de spreiding is dat het dorp geen enkelvoudig centrum kent, maar meerdere afzonderlijke knooppunten. Dit faciliteert het ontstaan van parallelle gebruikszones, in plaats van een gedeeld sociaal landschap.

plaats geworden. Zo wordt er nauwelijks wordt er nog gewandeld van A naar B. Wie boodschappen doet, rijdt naar de stad. Sporten gebeurt elders, werk is elders, meer en meer wordt het dorp een slaapplek. De sociale energie lekt weg, het dorp uit langs de wegen die het ontsluiten.

De ontkoppeling wordt versterkt door sociale structuren die zich onttrekken van fysieke, ruimtelijke structuren. Achter hun digitale voordeuren vervangt de buurtapp het

bankje in de voortuin; online komen uitnodigingen via een scherm en niet via een toevallige ontmoeting. In toenemende mate vormen groepchats, gaming-servers en andere online platformen uitvalsbases voor sociaal contact. Zeker in gebieden met weinig fysieke ontmoetingsplaatsen. Tegelijkertijd wordt steeds duidelijker dat digitale platforms 'echt contact' niet kunnen vervangen. Integendeel: het voelt paradoxaal in een tijd waarin we alle middelen en vrijheid hebben in verbinding te zoeken, maar sociale media en online communities blijken vaak juist bij te dragen aan gevoelens van eenzaamheid.* Een reëel gebrek aan emotionele diepte, een herkenbare plek of gedeeld ritueel vormt een directe aanleiding om een herwaardering te formuleren voor échte ontmoetingen, op échte plaatsen, met échte mensen.

Binnen de context van Sint Jansklooster is de mate en vorm van dergelijke ontmoeting beperkt. Als wordt gevraagd op welke plaatsen men elkaar het meest ontmoet, zijn *thuis* (62x), *kerk* (59x) en *supermarkt* (50x) de meest gegeven antwoorden. Later worden *café* (36x), *voetbalkantine* (33x), *keet* (32x) en *straat* (31x) genoemd. Voor ontmoetingen die thuis plaatsvinden - achter de eigen voordeur - of in de kerk, geldt dat deze geregisseerd zijn; gepland en gespeend van spontaniteit. Ontmoetingen in de supermarkt kenmerken zich juist door spontaniteit maar ontberen een sociale diepgang. In de antwoorden is het op-

* De gevoelens van eenzaamheid en schijnverbondenheid die jongeren ervaren door het gebruik van sociale media is een bekend thema. Zo blijkt dit ook uit een onderzoek van EenVandaag. (Cornelisse, 2024)

vallend dat het *dorpshuis* (11x) en de *bibliotheek* (4x) weinig genoemd worden, gezien de sociale aard van deze functies.

Als de meest waardevolle verbanden noemt men verreweg het meest *familie* (70x), gevolgd door *vrienden* (58x), *kerk* (55x) en *verenigingsleven* (54x). Het zijn deze zaken die het voornaamste restant vormen van de sociale dorpsstructuur.*

Familiaire ontmoetingen bij de mensen thuis: bij woningen ligt de nadruk op de eigen privéruimte, terwijl de publieke verblijfskwaliteit verschraalt. Met de eigen achtertuin als verblijfsruimte zijn voortuinen meer sierelementen, door sommigen verwaarloosd. De publieke ruimte wordt meer en meer een doorgangsruimte: de straat is ontworpen voor voor verkeer, niet voor verblijf. Hoewel er genoeg ruimte is, lijkt er nauwelijks ruimte om te blijven. Het faciliteert immers passage, geen ontmoeting.

Doordat in het dorp gewoond maar steeds minder gewerkt wordt en recreatie of ontspanning veelal op andere plaatsen gevonden wordt, is er nauwelijks nog een moment waarop functies elkaar kruisen. Tijdstippen overlappen niet meer: overdag is het dorp leeg, 's avonds is het gesloten.

Met de openbare ruimte die verwordt tot slechts doorgangsruimte en sociaal contact dat in toenemende mate een intentionele, geprivatiseerde aangelegenheid vormt,

* Dit komt overeen met het landelijke beeld dat het gezin, familie en directe vrienden nog altijd de eerste laag van steun en zingeving vormen (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2024)

wijst de beschreven ontkoppeling op een onomkeerbare beweging.

Die ontkoppeling brengt reële voordelen: minder gebonden aan sociale controle of dwang, minder afhankelijkheid van lokale hiërarchieën, meer keuzevrijheid in relaties. Het brengt de inwoners meer autonomie, de kans om te ontsnappen aan verstikkende dorpsnormen en jezelf kunnen zijn buiten het blikveld van de gemeenschap. Voor de moderne, zelfbewuste dorpsbewoner (een categorie waar ik mij zelf ook graag onder schaar) brengt ontkoppeling zo niet direct een verlies, maar emancipatie.

Die vrijheid zelf is niet het werkelijke probleem. Dat ontstaat namelijk wanneer de ruimtelijke structuur geen mogelijkheid meer biedt tot gemeenschappelijkheid, ook niet voor wie dat wél zoekt. De verwonnen vrijheid wordt problematisch wanneer ze de enige logica wordt: wanneer het dorp géén vanzelfsprekende ontmoetingsplek heeft, géén gedeeld centrum kent, géén ruimtelijke overlapping meer organiseert. Dan wordt de gemeenschap een privékeuze in plaats van een collectieve randvoorwaarde. Waar ruimte geen ontmoeting meer afdwingt, wordt gemeenschap een optie. Het tekent het dorpsleven van nu: vrijer dan ooit, maar nauwelijks vanzelfsprekend verbonden.

HET HOOPVOLLE

Eenmaal per jaar gebeurt iets vreemds in Sint Jansklooster. Het hele dorp ligt op zijn gat: weilanden zijn geïmproviseerde parkeerterreinen, wegen zijn afgezet en onbegaanbaar voor verkeer. De tolheffing aan het begin van de Barsbeek, bij de Krieger en aan de Leeuwte, bij de Moespot, is al lang geleden beëindigd; als vanouds komen reizigers op deze dag het dorp niet in zonder entreegeld te betalen.

Als hedendaagse marketenters staan langs de straten oliebollen- en frietkraampjes. Diezelfde straten vormen samen, tegen de achtergrond van de veelal bescheiden woningen, een parcours. De bewoners, afkomstig uit diezelfde woningen, zijn nog maar met één ding bezig: het bloemencorso.

Wanneer zij en de twaalf wagens als ongeveer even grote lichamen langs elkaar schuiven, is het contrast groot. Het wordt zichtbaar dat de mensen uit het dorp wonen in allebei; hun huizen én hun wagens. Een wat vreemde gewaarwording, aangezien de inwoners zich het hele jaar schuil lijken te houden in de bescheidenheid van hun huizen. Goeddeels zonder opzichtig uiterlijk vertoon of aan-

wezigheidsdrang. Normaliter houden we ons netjes, conformerend aan de positie die we ons als individuen hebben verworven binnen wat resteert van de sociale dorpsstructuur. Maar op deze ene dag in augustus blijken onze eigen referentiekaders eenvoudig te verruilen voor een gedeeld narratief: het Corso.

Dit jaarlijkse evenement kan terecht gezien worden als het laatste bastion van lokale culturele samenhang in Sint Jansklooster. Sinds de beschreven introductie van massacommunicatie en de internationale markt is de voorheen verre wereld zó dichtbij gekomen en bepalend geworden, dat het lokale ritueel van het corso - die door het hele jaar geweven zit - de verlangde warmte en geborgenheid geeft. Eraan deelnemen brengt een gevoel van trots; op de kleinschaligheid van het dorp, op het vertrouwen in elkaar, op het vermogen om als individu en gemeenschap boven jezelf uit te stijgen.

Het wedstrijdelement, waarbij de deelnemende groepen zijn overgeleverd aan het oordeel van een deskundige jury, roept precies genoeg verontwaardiging, bevestiging, competitiedrift en uitdaging op om zo snel mogelijk de zinnen te zetten op het volgende jaar. Zo is het deze jaarlijkse cyclus van bedenken, organiseren, bouwen en afbreken die de dorpsgemeenschap bindt op een manier zoals geen enkel ander verenigingsverband dat kan.

De waardestelling van het Corso voor het dorp, haar inwoners en de duiding van de positie van optochten en processies is deels geïnspireerd door het essay van Dirk van Weelden (Jansen, Heinen & Van Weelden, 2015)

De twaalf corsogroepen, die grotendeels als autonome organisaties functioneren, kennen elk in meer of mindere mate een ingewikkelde samenstelling. Van oudsher zijn de meesten geworteld in bekende groepsverbanden als buurtschap, familie, arbeid, bevriende leeftijdsgenoten, kerk of verenigingsleven. Mettertijd evolueren corsogroepen tot hechte verenigingen die de term 'gelegenheidsgezelschap' overstijgen. Ongebonden door persoonlijke achtergronden vinden dorpelingen aansluiting bij een van de verschillende groepen. Voor menig inwoner van Sint Jansklooster is deelnemen aan het corso iets vanzelfsprekends: het dagelijks leven wordt zodanig ingericht dat hiervoor tijd en middelen beschikbaar gesteld worden.

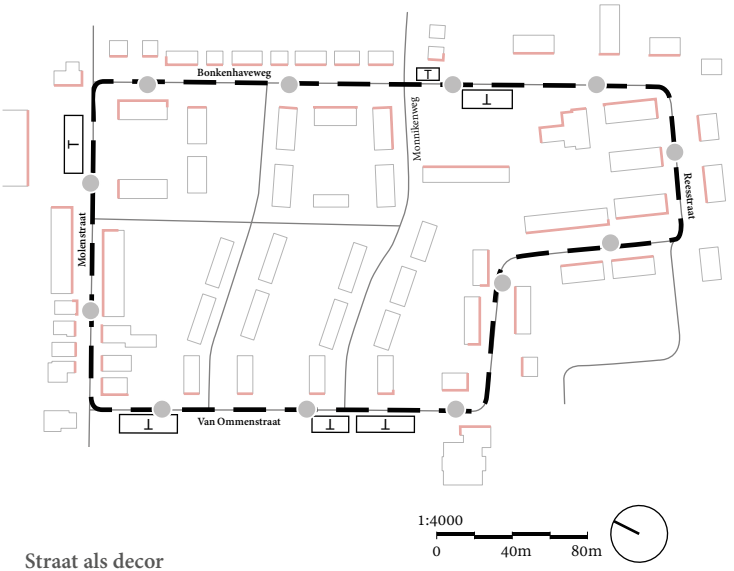

Straat als decor
Eén dag per jaar vormen de straten een parcours, gevels een decor, trottoirs een zitplaats.

Dat maakt het waardevol, want van alles wat een mens bezit is tijd veruit het meest kostbaar. Omdat het per definitie schaars is, onomkeerbaar. Het is niet te koop, niet te sparen, niet te herhalen. Elke seconde die voorbijgaat, komt nooit meer terug. In een wereld vol afleiding en verplichtingen is het gemakkelijk te vergeten we soms hoe waardevol het is om écht aanwezig te zijn; bij onszelf, bij anderen, bij het moment.

De ogenschijnlijke achteloosheid waarmee dorpsbewoners zich jaarlijks toeleggen op het bloemencorso maakt het des te meer bijzonder. Hoewel niemand dat zo zal uitspreken is het voor hen vanzelfsprekend. Omdat samen iets moois maken, bouwen aan herinneringen en het vieren van traditie, de tijd meer waarde geeft. Hun inzet, waarmee het eigenbelang ondergeschikt gesteld wordt aan dat van het collectief, is een teken van verbondenheid. Met elkaar, met het dorp en met iets dat groter is dan henzelf.

Die ene dag waarop de stoet passeert is het allemaal waard, een eigenschap van het optochten-verschijnsel dat te maken heeft met een beleving van tijd en geschiedenis.

Het corso in Sint Jansklooster is een uitgevonden traditie. Hoewel bepaald niet zoals in de huidige vorm, liggen de wortels ervan in het einde van de negentiende eeuw. Ter gelegenheid van Prinsesse-, en later Koninginnedag, werd als gezamenlijk schoolfeest een optocht van versierde karren georganiseerd. Van oudsher besloeg deze processie een lus over het hele buitengebied: via de Leeuwte en Moespot naar Vollenhove en Oldenhof, via Krieger en Barsbeek (of Heetveld) naar de Kloosterweg. Langs deze lange route van

ca. 15 kilometer trok de optocht veel aandacht en werd dan ook een jaarlijks terugkerend verschijnsel.

Tot in de jaren '30 werd het georganiseerd door de scholen en richtte zich voornamelijk op hun leerlingen, waardoor van een echt volksfeest nog geen sprake was. Voor iets dergelijks was overigens ook nauwelijks draagvlak: men was nog te druk met zichzelf. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog werd wel de Oranjevereniging opgericht, met volksvermaak als concreet doel. Het nam de organisatie van de jaarlijkse optocht over van de scholen waarmee deelname ook niet langer aan hen voorbehouden was. Wie dat wilde kon meedoen aan de folkloristische feeststoet die steeds meer bekijks zou trekken. De derde vrijdag in augustus werd een vaste prik; Koninginnedag verplaatste naar april, maar de optocht van met linten, strikken, dennengroen en gladiolen versierde praalwagens had sinds 1949 zijn eigen plaats in het jaarritme verworven. De nieuwe Monnikenweg vormde vanaf toen het officiële startpunt.

In een poging het volksfeest-karakter uit te breiden werden in de week voorafgaand aan de optocht steeds meer randactiviteiten georganiseerd, waardoor de belangstelling voor versierde wagens terugliep. In 1966 verschenen er nog maar drie wagens aan de start, waarop werd gesuggereerd de optocht te schrappen. Hopend op verbetering werd ingegrepen en het volgende jaar reden er 16 wagens mee. In Stad-Vollenhove had men inmiddels een eigen optocht, waarop de 'Kloosterse stoet' die plaats niet meer aan zou doen.

Deelnemen aan de optocht bleek een virus: iedereen wilde een wagen bouwen, niet alleen de jeugd maar ook ouderen. Geïnspireerd door ontwikkelingen elders in het land waren bloemenwagens plots in trek en in 1969 verscheen de eerste wagen uitsluitend bedekt met dahlia's; een vondst overgewaaid uit Lichtenvoorde. Dergelijke wagens zouden de stoet steeds meer kleuren en de groei in omvang van zowel wagens als evenement vroeg om professionalisering. Er werd een zelfstandige Bloemencommissie opgericht om het handelsnetwerk in dahlia's te overzien; de Oranjevereniging stootte de organisatie van Koninginnedag af en richtte zich volledig op de optocht.

De route zou zich stapsgewijs concentreren op de dorpskern, sinds de jaren '80 vormden enkel de straten van het dorp nog het decor voor de stoet. De oude Kloosterweg bleek al snel te krap bemeten voor de groeiende praalwagens, in de recentere uitbreidingen van het dorp waren straten en trottoirs breder zodat deze vaste parcours zouden vormen. Met het vertrek van de voetbalvereniging naar de rand van het dorp kon het 'oude voetbalveld' gebruikt worden als feestterrein.

De bouwgroepen zouden zich in groeiende afzondering en geheimzinnigheid toeleggen op hun werkzaamheden. Thema en compositie van hun wagens werd steeds belangrijker en in hun prestatiedrift werden de creaties steeds groter, waarop omwille van de veiligheid zou worden ingegrepen.

Met de toenemende professionalisering verschoof ook de terminologie van de wagens. Het Oranjefeest werd een bloemencorso, een praalwagen een corsowagen. Sinds de jaren '90 werd het, naast een dorpsfeest, steeds meer een

commerciële publiekstrekker. Regionale media besteedden structureel aandacht aan het corso; er werd een grote tribune gebouwd op het veld naast de telefooncel en de eerste Duitse touringcars met bezoekers verschenen in het dorp.

Sinds de eeuwwisseling bleven bouwers en organisatie hun methodieken verfijnen en professionaliseren. De aandacht voor het evenement groeide, duidelijk herkenbaar in het aantal bezoekers, de omvang van tribunes en aandacht van (inter-)nationale media en overheden. In december 2021 schreef Unesco de corsocultuur bij op de Internationale Representatieve Lijst van het Immaterieel erfgoed van de Mensheid. De Nederlandse Commissie omschrijft het als:

> *Een corso is veel meer dan alleen een optocht. Het bouwen van de corsowagen is een sociaal en creatief proces waar de hele gemeenschap gedurende een groot deel van het jaar mee bezig is. Jong en oud, man en vrouw werken samen, kinderen en jongeren worden intensief bij het corso betrokken, en de cultuur wordt overgedragen van generatie op generatie. Daarmee leveren de corso's een grote bijdrage aan de sociale cohesie van hun gemeenschap.*
>
> *(Unesco, z.d.)*

Het schrijven over het bloemencorso in het dorp geeft mij een bijzonder trots gevoel. Lange tijd heb ik onderzoek gedaan naar het uit persoonlijke idealen ontstaan van gemeenschapszin op deze plaats en de vasteberaden heroplevering tot het dorp. De analyse van de teloorgang van deze

gemeenschapszin, gekenmerkt door de ontkoppeling van wat ruimtelijk en sociaal is, stemde mij somber. Enige tijd probeerde ik mezelf er van te overtuigen dat dit nu eenmaal de situatie is; wat verloren is gegaan zou niet meer terugkomen. Maar dat was voordat ik het hoopvolle karakter herkende van wat er jaarlijks in het dorp gebeurt: een onweerlegbare waarborging van verbondenheid onder de gemeenschap.

Gebruiken en tradities in dorpen als Sint Jansklooster kenmerken zich door kleinschaligheid, waarin een geweldige schoonheid besloten ligt. Het is iets wonderlijks wanneer iets kleinschaligs zich manifesteert als iets veel groters. In al zijn kleinschalige grootsheid is het corso intrinsiek onderdeel van het sociaal weefsel, als hartslag van het dorp.

De Monnikenmolen, Watertoren en het standbeeld voor Elfstedentocht-winnaar Van Benthem; het dorp kent diverse monumenten. Deze fungeren als ankerpunten waaraan het haar positie en identiteit aan ontleent. Ooit was het conventshuis en later de telefooncel, die met respectievelijk het resterende kloostermoppen-muurtje en de centrale plek in het dorp luchtig zijn verweven in het collectief geheugen. Nu is het belangrijkste monument het corso: dat staat op zichzelf, doordat het als enige springlevend is. Het biedt dorpsbewoners ieder jaar een concrete aanleiding zich te onttrekken aan de dagelijkse waan. Voor de gemeenschap vertoont de corsocultuur bijna religieuze trekken: het rechtvaardigt de eerdere omschrijving ervan als heilig ritueel.

Het door de straten trekken van de huizenhoge creaties vormen een onmiskenbare manifestatie van een vanzelf-

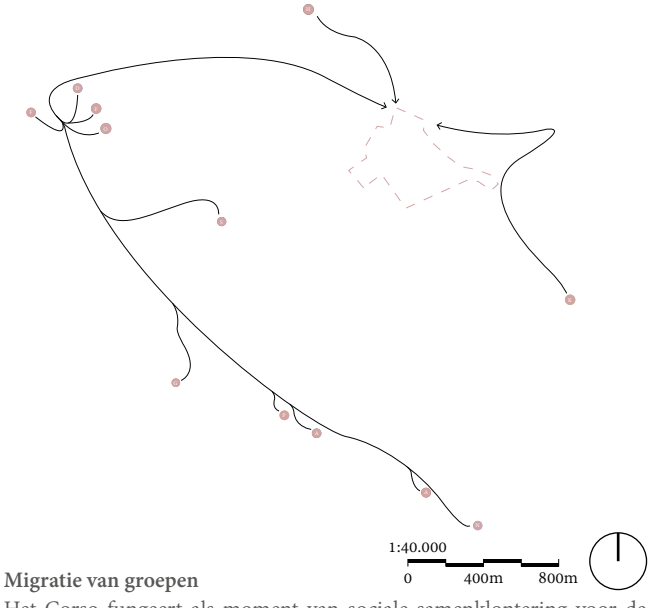

Migratie van groepen
Het Corso fungeert als moment van sociale samenklontering voor de twaalf autonoom functionerende groepen in de dorpskern; nauwelijks twee dagen later valt deze in omgekeerde richting uiteen.

sprekend soort gemeenschapszin dat al decennia op zijn retour is. De sociale samenhang die het corso teweegbrengt is groot en er kan gerust gesteld worden dat het dorp en het evenement zodanig met elkaar verweven zijn dat zij zelfs een sterke onderlinge afhankelijkheid ontwikkeld hebben. De dorpsgemeenschap kan niet zonder corso; het corso kan niet zonder de dorpsgemeenschap.

Slechts twee dagen per jaar duurt de ruimtelijke en sociale manifestatie die het dorp doormaakt. Hoewel enerzijds het sterke gevoel van saamhorigheid door het corso nauwelijks voldoende kan worden benadrukt, gaat hierin een

ongemakkelijke paradox schuil. Er kan namelijk niet voorbijgegaan worden aan het feit dat dat gevoel slechts kortstondig is, en zeer gefragmenteerd.

Zodra de corsowagens het dorp verlaten, wordt snel teruggeschakeld naar de normale gang van zaken. De tribunes worden afgebroken, eettentjes en bewegwijzeringsborden verwijderd. De straten worden schoongeveegd en het lijkt alsof er niets is gebeurd. Het dagelijks leven lijkt zich weer te versimpelen, klein te worden.

Tot op zekere hoogte geldt hetzelfde voor de gemeenschapszin. Dat verdwijnt, samen met de inwoners achter de voordeuren van de huizen, verenigingen en clubs. Het onttrekt zich grotendeels aan het oog van de buurman of nietsvermoedende passant. In het corsoweekend ontstaat weliswaar een collectieve trots op het eindresultaat, maar de weg er naartoe wordt voor een aanzienlijk deel gekenmerkt door beslotenheid en afbakening. Verschijnselen die haaks staan op de viering van de gemeenschapszin, de prestatie die het dorp als collectief levert.

De gemeenschapszin in het dorp manifesteert zich slechts zeer kortstondig. De vanzelfsprekende aanwezigheid die het twee dagen per jaar suggereert, is daarbuiten nauwelijks zichtbaar. Het is een fenomeen; een opmerkelijk verschijnsel dat maar zelden waarneembaar is. Het corso ligt als een gouden draad in het sociale weefsel van Sint Jansklooster; het spint er garen bij. Voor wie het dorp bezoekt tijdens het corsoweekend, is dit duidelijk zichtbaar. Maar de rest van het jaar is het glansrijke spinsel aanzienlijk minder sprekend.

richting Leeuwte
Schaarweg
Flevoweg
kerk
0m
+1m
+2m
+3m
+4m
+5m
+6m
+7m
+8m
+9m
spiker onder boerderij
voormalig conventsterrein
supermarkt
kerk
school
café
Kloostermuur
Oude Voetbalveld
Molenstraat
Bonkenhaveweg
Kloosterweg
sport
kerk
Monnikenweg
Van Isselmudenstraat
dorps huis
biblio theek
telefooncel
Van Ommenstraat
Het Veld
zie p. 206-207
Monnikenweg
Vossenkamp
voetbal club
Reesstraat
richting Barsbeek
1:4.000
0
40m
80m

GESCHRIFT III
-
EEN NIEUW CONVENT

HET MANIFEST

Geliefde mensen in Sint Jansklooster,

Ik richt me tot u, over de grens van de eeuwen heen. Niet als aanklager van uw tijd maar als getuige van de mijne, om samen met u te hervinden wat ons draagt wanneer zekerheden verschuiven. Want wat mensen ten diepste beweegt, verandert minder dan wij denken. De vormen wisselen, de tijden veranderen, maar het verlangen naar verbondenheid, onderling begrip en gemeenschap blijft.

Ik werd geboren in onzekerheid. Als jongen werd ik vanuit Ommen naar Zwolle gezonden om te leren, opdat mijn leven zich anders zou ontvouwen dan simpelweg de sporen van mijn vader te volgen. Maar een oogziekte ontnam mij het zicht en wierp mij terug in afhankelijkheid. Wat vanzelfsprekend had geleken, viel uiteen.

Met mijn moeder trok ik jarenlang van plaats naar plaats, zoekend naar betekenis en een plek waar mijn bestaan niet als last maar als waarde zou

worden gezien. In die jaren leerde ik wat het betekent geen vaste grond onder de voeten te hebben. Wie nergens werkelijk behoort, raakt langzaam verdwaald in zichzelf.

Pas toen ik na twintig jaar in Zwolle de stem van Geert Grote hoorde, vond ik richting. Ik sloot me aan bij de Broeders van het Gemene Leven en ontdekte dat zekerheid niet ligt in bezit of aanzien, maar in gedeeld leven; in arbeid, gesprek, zorg en toewijding.

Toch dreef het rumoer van de stad mij verder. Met enkele medebroeders trok ik naar de Nemelerberg, waar wij een eenvoudig huis bouwden. Wat begon als een sobere schuilplaats groeide uit tot een open gemeenschap voor iedereen die zocht naar verbondenheid: arm en rijk, ziek en gezond, geletterd en ongeletterd.

Liefdevol gaf ik leiding aan de gemeenschap, wier kracht lag in openheid. Toen men die wilde voegen naar een gesloten kloosterorde, vertrok ik. Ik geloof niet in afzondering, maar in een gemeenschap die zich juist tot de wereld verhoudt.

Zo stichtte ik in het Land van Vollenhove het Sint Janshuis, nabij de plaats waar u nu woont. Daar groeide een gemeenschap die zich niet door muren bijeen liet houden, maar door onderlinge verbondenheid. Zelfs nadat het huis in de tijd van de Reformatie verdween, bleef die geest voortleven in

het sociale weefsel van het buitengebied; in arbeid, geloof, buurtschap en wederzijdse afhankelijkheid.

Wat uit nood geboren was, groeide uit tot kracht. De mensen leerden leven met onzekerheid over water en oogst, huis en haard. Onderling vormden zij een stevig overlappend sociaal weefsel en hielden daarin vast aan het bekende. Familie, arbeid, geloof en buurtschap; het waren de pijlers waarop zij een goed functionerende, sociale gemeenschap bouwden.

Is dat niet herkenbaar? Ook in mijn jeugd dreef onzekerheid ons voort. De verlammende, verterende vlammen van mijn twijfel werden slechts gedoofd door een sterker vuur van eensgezindheid. Wanneer richting van buiten ontbreekt, rest ons mensen slechts dit: ons tot elkaar wenden, vertrouwen in elkaars vermogens en elkaar tot versterking dienen.

Nu zie ik uw dorp, zes eeuwen na de stichting van het huis. Een gemeenschap die voortbestaat waar eens een zoekende leefgemeenschap begon. Dat vervult mij met stille dankbaarheid. Toch zie ik ook hoe fragiel de vanzelfsprekende samenhang geworden is.

Het is duidelijk dat technologische en maatschappelijke ontwikkelingen uw wereld hebben geopend en verruimd. Voor u is mobiliteit groter, zijn keuzes talrijker en is zelfontplooiing een onbetwistbaar gegeven. Dat zijn bepaald geen tekorten, maar imposante verwordenheden.

Maar wat gewonnen wordt aan vrijheid, verliest soms aan verbondenheid. Want gemeenschapszin is geen vanzelfsprekend fundament meer, maar een individuele keuze. Men kan zich terugtrekken achter de voordeur of in digitale omgevingen, zonder het dorp ooit werkelijk te ontmoeten. Zo ontstaat een verkloostering van andere aard: geen stenen muren, maar onzichtbare grenzen. Het dorp wordt een verzameling parallelle levens, eerder dan een gedeeld landschap.

Elke tijd kent zijn eigen structuren van ongelijkheid, zijn eigen netwerken en zuilen, zijn eigen vormen van zoeken naar identiteit. Uw tijd verschilt daarin niet wezenlijk van de mijne, al meent u wellicht van wel. Wanneer ik het grotere patroon aanschouw, zie ik hoe heden en verleden op elkaar lijken. De draden mogen dan wel verschillen in kleur en dikte, maar de patronen in het tapijt zijn herkenbaar. De tinten zijn veranderd, de spanning op het garen anders, maar de beweging van schering en inslag – de wijze waarop mensen zich hechten, losmaken, zoeken naar houvast – is dezelfde gebleven.

Ook in mijn dagen verenigden mensen zich in groepen en standen. De kerk speelt nog altijd een rol in het sociale leven, maar geeft het steeds minder richting en andere structuren nemen haar plaats in.Identiteit werd ontleend aan het collectief, zoals u zich ook vandaag verbindt in netwerken, verenigingen, corsogroepen.

Het verlangen om deel te zijn van een groter geheel, blijft onveranderd. De actualiteit van dat verlangen zie ik jaarlijks zichtbaar worden in het corso. Daar vinden handen elkaar in arbeid, stemmen in overleg, verbeelding in gezamenlijk ritueel. In dat ritueel herkent het dorp zichzelf; niet als verzameling huizen, maar als gemeenschap. Wat verspreid leefde, beweegt zich als één lichaam. Het toont mij dat de behoefte aan verbondenheid niet verdwenen is. Zij leeft, kan worden gewekt, is bereid zich te tonen wanneer er een gezamenlijke opgave is.

Juist daarom raakt het mij wanneer ik zie dat het dorp uiteenvalt in parallelle levens. Wanneer de draden elkaar nog wel raken, maar niet langer stevig vervlochten zijn. Een tapijt waarvan de samenhang verslapt, verliest zijn draagkracht als vangnet. Niet omdat de afzonderlijke draden zwak zijn, maar omdat zij hun onderlinge spanning missen.

In het dagelijks leven ontbreekt een zichtbaar anker. Uw supermarkt, voetbalveld, café, dorpshuis, bibliotheek; zij functioneren, maar ieder in zijn eigen kring. Zij zijn als kamers zonder gangen, als huizen zonder plein. Nauwelijks wordt de sociale samenhang nog ondersteund door de ruimtelijke structuur; plekken van betekenisvolle ontmoeting zijn schaars. Wat ooit verweven was, is losser geworden.

Onderling begrip, dialoog en gemeenschapszin zijn menselijke termen die ruimte en tijd overstijgen.

Ik beschouw deze als fundament voor de persoon die ik geworden ben. Tegelijk zijn het waardevolle voorwaarden voor de samenhang in een dorp. Zij vragen om ruimte, om plaatsen waar verschil kan worden uitgesproken, waar generaties elkaar ontmoeten, waar werk en gesprek elkaar kruisen.

Daarom laat ik u nu, vervuld van een hoopvol verlangen, dit schrijven met spoed toekomen. Niet als bevel, maar als uitnodiging tot gezamenlijk denken en handelen.

Ik ken de betekenis ervan en ben ervan overtuigd dat er geen tijd te verliezen is. Het moment is gekomen om opnieuw te bouwen. Niet enkel aan structuur, maar aan samenhang. Niet om het verleden te herstellen, maar om het verlangen dat eronder lag opnieuw vorm te geven.

De vraag is namelijk niet óf uw gemeenschap daarvoor kracht bezit, maar hoe deze kracht opnieuw een vaste plaats kan krijgen in het weefsel van alledag. Zoek naar een vruchtbare plaats, een plek waar ruimte en gemeenschap elkaar opnieuw kunnen vinden. Waar het sociale en ruimtelijke weefsel elkaar kunnen versterken. Hoe ziet die plaats er uit, waar u zich kunt verzamelen zonder zich af te keren in verkloostering?

Laat u niet in stilte uiteendrijven. Zoek het gesprek. Bouw aan ruimte die ontmoeting mogelijk

maakt. Vertrouw erop dat verbondenheid geen overblijfsel is van een andere tijd, maar een opdracht voor elke tijd.

Want wat een gemeenschap draagt, is niet haar geschiedenis alleen, maar haar bereidheid elkaar te blijven zoeken. Laat u elkaar raken, elkaar beroeren; het is wat ons tot mensen maakt. Verliezen we dit vermogen, blijven we onverschillig naar elkaar, onze omgeving of onszelf, pas dan zijn we definitief reddeloos verloren.

Ik heb geleerd dat zelfs een blinde kan zien wat wezenlijk is. Ziet u het ook?

- Johannes van Ommen

HET VELD

Midden in het dorp ligt het Veld, al tientallen jaren als een stille belofte. In mijn zoeken naar een vaste plaats waar ruimte en gemeenschap elkaar kunnen vinden, is de vanzelfsprekendheid van deze plek evident. Velen lopen of fietsen erlangs - kinderen op weg naar school, ouderen die een wandeling maken, bekenden die elkaar begroeten.

Hoewel die er al lang is, is het sinds haar ontstaan een lege, open plek. Het is als een onbeschreven blad, wachtend op het juiste verhaal. Dat verhaal laat zich schrijven door het te herinterpreteren als plaats die ontmoeting faciliteert; waar gemeenschapszin permanent wortel kan schieten en het sociale weefsel zich aan het ruimtelijke bindt. Het moet de plaats worden waar het dorpsgevoel zichtbaar en tastbaar wordt door de mensen die het betreden.

Het Veld ligt aan het kruispunt tussen de Bonkenhaveweg en Monnikenweg, dat ontstond bij de eerste dorpsuitbreidingen in de jaren ‘40 en ‘50. In de daaropvolgende decennia vormde de kruising de ruimtelijke spil bij dorpsuitbreidingen. Diverse openbare functies kregen een plaats verspreid langs de Monnikenweg, maar op de kruising met de Bonkenhaveweg werd de telefooncel geplaatst.

Blik op het Veld
Foto genomen in de jaren '70 vanuit een tuin aan de overzijde van de kruising. De telefooncel is duidelijk zichtbaar, net als een romney-loods en diverse opgeslagen bouwmaterialen. (uit privé-collectie A. Lassche)

Het was de kroon van het moderne dorp van de jaren '80; in hun toenemende bewegingen passeerden veel dorpelingen de plaats en zouden via daar heimelijke gesprekken voeren met wat ver weg was.

De leegte aan het kruispunt ontstond al in de jaren '70 als vergeten restruimte in het midden van het dorp. Het speelde een centrale rol bij verschillende uitbreiding van het dorp; met zijn centrale ligging was het de ideale plaats voor tijdelijke werkplaatsen, opslagloodsen en bouwketen. Na de uitbreidingsdrift resteerde een rechthoekige lap groen - 44 meter lang, 28 meter breed -, dat zelflijkt te zijn vergeten waaraan het zijn bestaansrecht ontleent. Het is een plek waar de tijd zich al decennialang uitstrekt en het dorp zwijgt. Dit Veld is ontgonnen als onderdeel van het dorp, maar wordt niet gecultiveerd. Het is deze plaats, sober en onttrokken van enige praalzucht; een ruimtelijk niemendalletje, waarin vruchtbaar potentieel ligt besloten.

Een lange zijde van de rechthoek wordt geflankeerd door de Bonkenhaveweg, in het verlengde van de eerste dorspuitbreiding uit de late jaren ‘40. Die weg werd aanvankelijk opgevat als verharding van een oude landweg. Om ruimte te maken voor bebouwing werd de aangrenzende houtwallen grotendeels gerooid en geëgaliseerd. Langs de Bonkenhaveweg, aan de overzijde van het Veld, is nog zo’n 35 meter van deze structuur zichtbaar. De wal is een kleine meter hoog en getooid met drie volgroeide eikenbomen en verspreide struiken. Hoewel behoorlijk aangetast is het duidelijk herkenbaar als landschappelijk relict.

Evenwijdig aan een korte zijde van het Veld ligt de Monnikenweg in het verlengde van de uitbreidingen uit de jaren ‘50 en ’60. De weg eindigt bij de Van Ommenstraat waar het

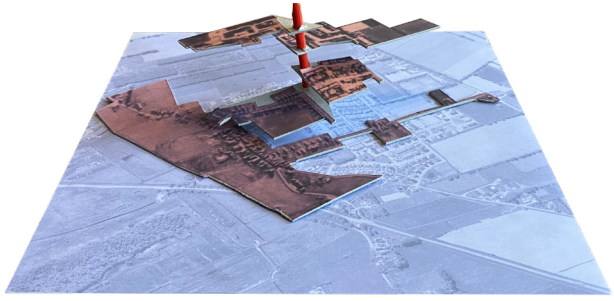

Veld als spil
In de ruimtelijke structuur heeft het Veld een 'spilfunctie' doordat uitbreidingsgebieden de randen en daarmee de plaats definieerden.

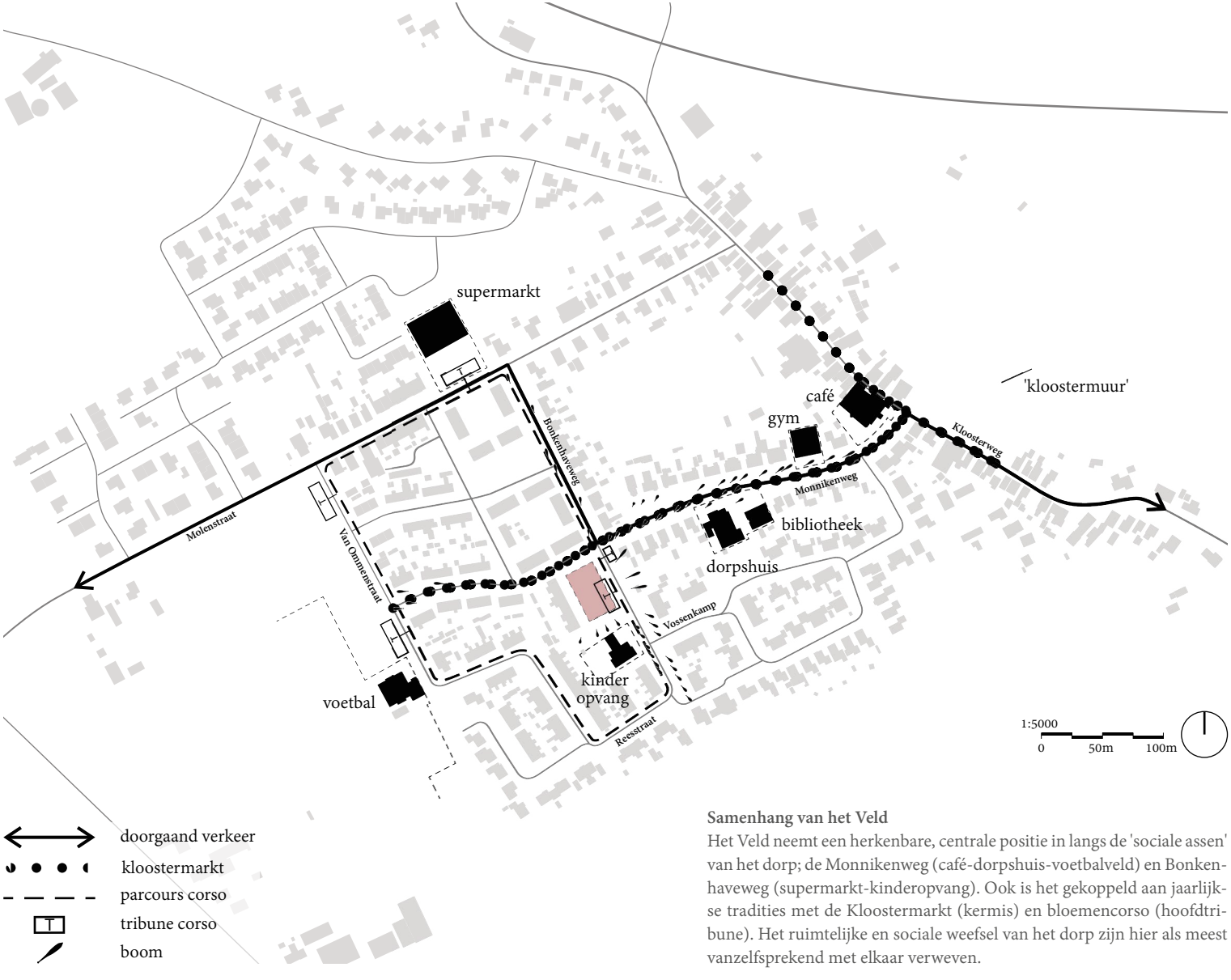

Samenhang van het Veld

Het Veld neemt een herkenbare, centrale positie in langs de 'sociale assen' van het dorp; de Monnikenweg (café-dorpshuis-voetbalveld) en Bonkenhaveweg (supermarkt-kinderopvang). Ook is het gekoppeld aan jaarlijkse tradities met de Kloostermarkt (kermis) en bloemencorso (hoofdtribune). Het ruimtelijke en sociale weefsel van het dorp zijn hier als meest vanzelfsprekend met elkaar verweven.

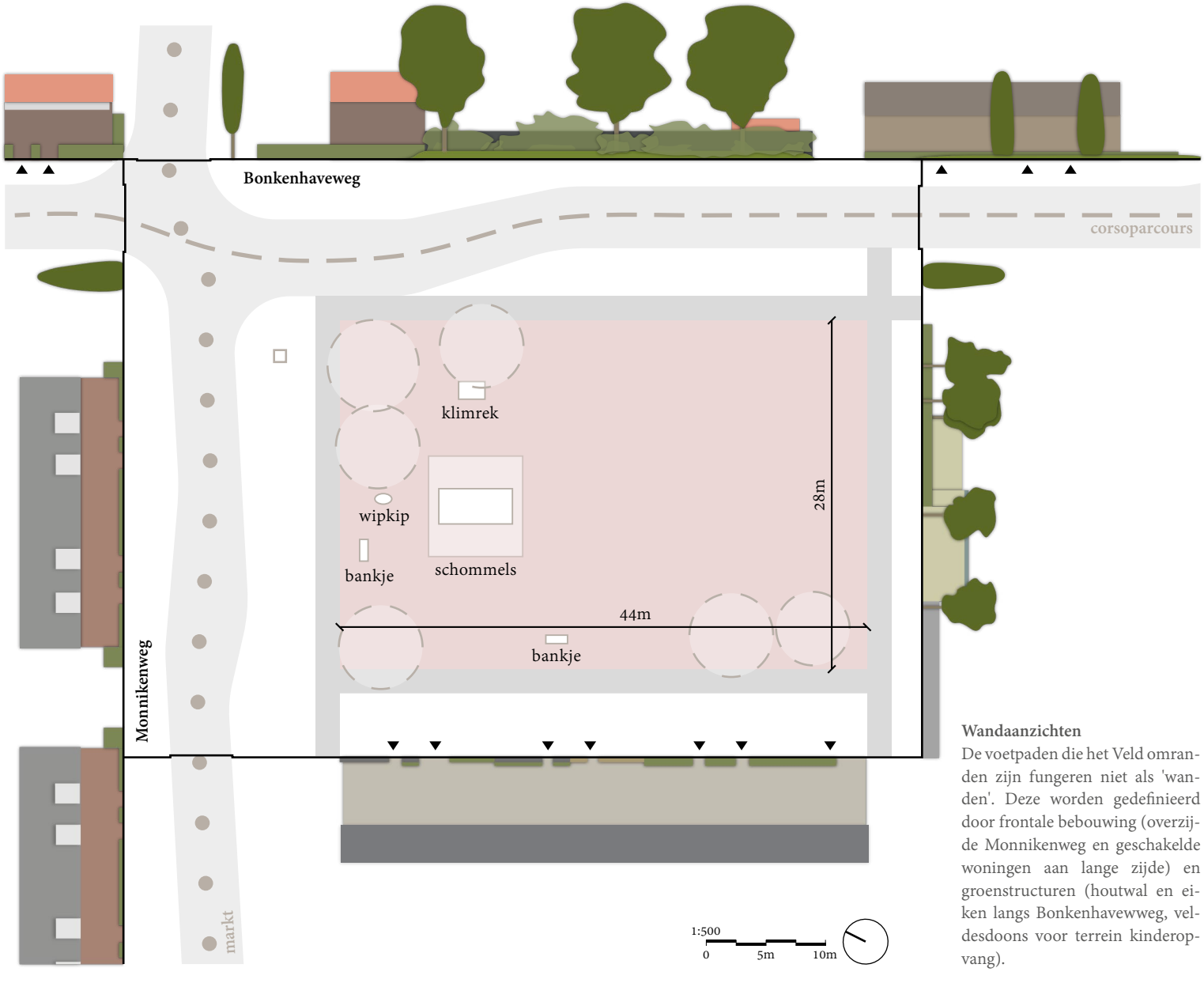

Wandaanzichten

De voetpaden die het Veld omranden zijn fungeren niet als 'wanden'. Deze worden gedefinieerd door frontale bebouwing (overzijde Monnikenweg en geschakelde woningen aan lange zijde) en groenstructuren (houtwal en eiken langs Bonkenhavewweg, veldesdoons voor terrein kinderopvang).

wordt geflankeerd door woningbouw uit de late zestiger jaren. Direct aan de overzijde van het Veld zijn de sobere woningwetwoningen al verdwenen en vervangen door moderne, eenvoudige langskap-rijwoningen.

Trottoirs met een breedte van zo'n twee meter vormen de overgang tussen de straat en de aangrenzende houtwal langs de Bonkenhaveweg en de voortuinen langs de Monnikenweg. Het zijn dezelfde trottoirs die ook de begrenzing vormen langs de randen van het Veld. Het is hierdoor zonder consequentie opgenomen in het ruimtelijk weefsel van het dorp.

Aan de lange zijde, haaks op de Monnikenweg, markeert een voetpad de overgang van het Veld naar voortuinen behorend tot een eenvoudig blok rijwoningen. Waar de randen van het Veld in ruimtelijk opzicht in veelal weglopen, vormen deze 7 geschakelde woningen een harde ruimtelijke begrenzing.

Het voetpad langs de korte zijde, haaks op de Bonkenhaveweg, leidt naar de achtergelegen Van Ommenstraat. Ter plaatse van het Veld loopt het, sinds de jaren '80, ruimtelijk tegen het terrein van het kinderdagverblijf en buurtzorg. Het is hier dat ook de bomenstructuur op en rond het Veld een rol van betekenis speelt.

Zo wordt de Bonkenhaveweg over de volledige lengte aan weerszijden geflankeerd door zuilvormige haagbeuken. Met name rond de kruisingen met de aanliggende Vossenkamp en Van Ommenstraat vormen deze een ge-

Doorsnedeprofielen
Korte zijde (onder), evenwijdig aan Monnikenweg
Lange zijde (boven), evenwijdig aan Bonkenhaveweg

structureerde collonade, onderbroken door de houtwalstructuur en zomereiken langs het Veld. Richting de Molenstraat staan de beuken verder uit elkaar en is van een formele collonade geen sprake meer.

De Monnikenweg wordt geflankeerd door zuilvormige zomereiken. Het ritme van deze beschoeiing loopt van de Kloosterweg door tot aan het kruispunt met de Bonkenhaveweg, vanaf hier tot de Van Ommenstraat is van een eenduidige groenstructuur geen sprake meer.

Het terrein van de kinderopvang wordt begrensd door een eigen structuur van veldesdoorns. Deze vormt voornamelijk een dichte beschoeiing richting de omliggende woningen. Het voetpad langs het Veld wordt begeleid door een drietal veldesdoorns en duiden zo op een landschappelijke manier de kaders van het open gebied midden in het dorp.

Binnen de omkadering van voetpaden kent het Veld een eigen groenstructuur, bestaande uit een zestal zomerlindes. Voor de meeste dorpelingen zal deze boomgroep nauwelijks betekenis dragen, maar zij lijkt juist te verwijzen naar de oorspronkelijke intentionele gewichtigheid van de plaats. De lindeboom is, met zijn brede schaduwrijke bladerdek, historisch verbonden aan gemeenschapsvorming en ontmoeting. Vaak werd deze in het midden van een dorp geplant, op pleinen of centrale plekken waar verhalen werden verteld en mensen elkaar ontmoetten*.

*In veel Europese plaatsen markeert de 'dorpslinde' de plek waar het publieke leven zich concentreert; om te trouwen, te feesten, recht te spreken en simpelweg als ontmoetingsplaats. (Beeldengalerij Het Depot, z.d.)

Vanuit dat perspectief is de plek, op drie hoeken gemarkeerd door de zomerlindes, nooit tot volle wasdom gekomen. Het zestal bomen fungeert in dit geval namelijk niet als geconcentreerde markering of als begrenzing maar slechts als inrichting van een open en lege ruimte, samen met enkele speeltoestellen en bankjes.

Inrichtingselementen alleen zijn echter onvoldoende om een ruimte te kunnen erkennen als zelfstandige en betekenisvolle plek. Daarvoor zijn duidelijk gedefinieerde randen nodig. En precies daar ligt het pijnpunt van het Veld: die ontbreken.

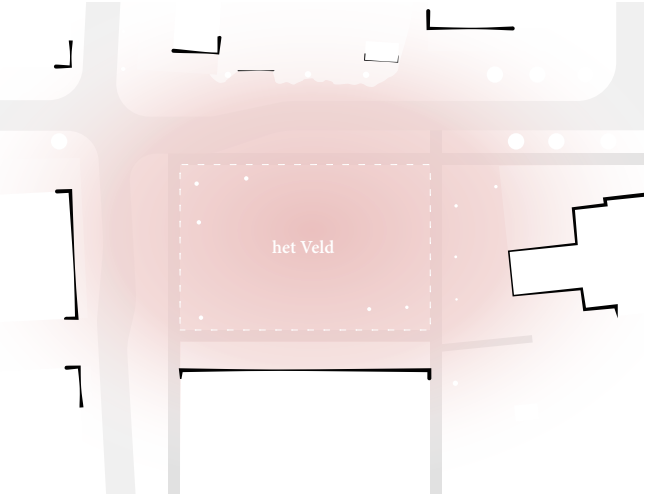

Omranding
Voetpaden en hoog gebladerte zijn niet voldoende voor een duidelijke omranding van het Veld. Hiervoor is het afhankelijk van bebouwing, bomen en andere beschoeiingen. De overmaat in de dorpsstructuur laat zich hierdoor niet lezen als eigen 'plek' maar als open overgangsgebied.

Door het ontstaan als restruimte en de centrale ligging langs de Monniken- en Bonkenhaveweg is de omranding van het Veld poreus en gefragmenteerd. Wanneer een plaats geen duidelijke grens kent; geen markering van waar zij begint of eindigt, hoe kan dan worden verwacht dat zij een betekenisvolle positie inneemt in het dorpsweefsel?

Dorpen en steden hebben ruimte nodig om zich als gemeenschap te kunnen ontwikkelen. Goed onderhouden parken en pleinen vormen een onmisbare ruimtelijke voedingsbodem waaraan het sociale weefsel zich kan hechten. Op dergelijke plekken kunnen gemeenschappelijke activiteiten ontstaan, zonder dat zij direct worden afgedwongen of primair in het belang van een individu zijn.

Dat midden in de kern, als onbestemd bijproduct van de dorpsontwikkeling, een goed bereikbare maar ongedefinieerde ruimte ins blijven liggen, is in dat opzicht zelfs prijzenswaardig. Dankzij de logische inbedding van het Veld - centraal in het netwerk van omliggende straten en voetpaden - vormt het een dankbare ruimte voor activiteiten die gebaat zijn bij deze overmaat. Ondanks, of misschien juist dankzij, zijn beperkingen kent het Veld jaarlijks twee momenten waarop het wordt geactiveerd. De stille leegte wordt dan uit haar sluimer gewekt.

Wanneer eind april Koningsdag nadert, strijkt de kermis neer met haar bonte kleuren, rinkelende attracties en de geur van oliebol en suikerspin. Het Veld blijkt dan eigenlijk al te klein: de Bonkenhaveweg wordt afgezet om plaats te maken voor de draaimolen en grijpautomaat. Half op de weg en half op het Veld staan de zoemende botsauto's. De

zweefmolen draait zijn rondjes naast de jongens die zich verzamelen bij de boksbalautomaat en de schiettent. Op Koningsdag trekt de Kloostermarkt langs de Monnikenweg en raakt, voor heel even, het pas ontwaakte veld aan. De ruimtelijke overmaat die de kermisexploitanten ook elders hadden kunnen vinden, wordt op dat moment méér dan leegte.

Drieënhalve maand later, in augustus, is de Bonkenhaveweg ter hoogte van het Veld het toneel van een uitbarsting van gemeenschapszin. Tegenover de oude houtwal en drie forse eiken staat de hoofdtribune, waar het dorp zich even verzamelt in euforie of teleurstelling bij de prijsuitreiking van het bloemencorso. Die tijdelijke gemeenschap is nauwelijks een verdienste van het Veld zelf. De tribune keert het er juist van af: zij scheidt het van de reuring langs het parcours en reduceert het opnieuw tot restruimte.

Het effect van kermis en corso is per definitie kortstondig, zowel sociaal als ruimtelijk. Wanneer attracties, tribunes en corsowagens vertrekken, verdwijnt ook de vanzelfsprekende verbinding tussen dorpsgemeenschap en Veld. Het valt zwijgend terug in zijn oude rol: onbenut, exemplarisch voor de vergankelijkheid van zijn betekenis.

Wil het onderdeel worden van de sociale structuur van het dorp - en daarin een permanente ruimtelijke brug vormen - dan heeft het een aanknopingspunt nodig. Een potentieel vruchtbare voedingsbodem komt niet vanzelf tot bloei. Tijdelijke gebeurtenissen, hoe krachtig ook, zijn onvoldoende om het stilzwijgen van de rest van het jaar te dragen.

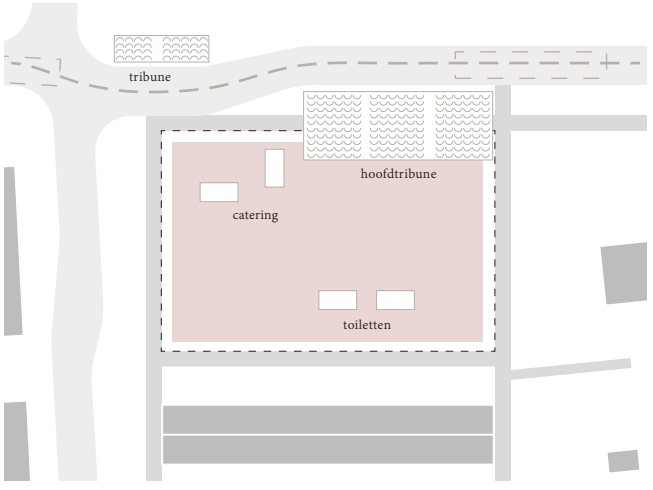

Inrichting als corsoterrein

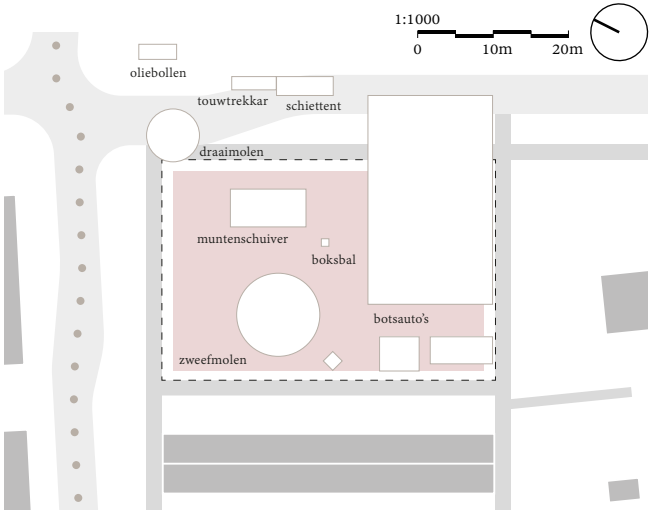

Inrichting als kermisterrein

Doorsnedeprofielen
Korte zijde (onder), evenwijdig aan Monnikenweg; *corso*
Lange zijde (boven), evenwijdig aan Bonkenhaveweg; *kermis & markt*

1:500
0
5m
10m

Om het Veld daadwerkelijk tot waardevolle plek te verheffen, is meer nodig dan het aanleggen van voetpaden, aanplanten van enkele bomen en het vervolgens grotendeels ongemoeid laten van de ruimte. Met een dergelijke onbeschreven plek midden in het dorp wordt de gemeenschap in zekere zin tekortgedaan. Voor een lege plaats voelt niemand zich verantwoordelijk; om wat betekenisloos is bekommert men zich niet.

Zo wacht het vruchtbare Veld, ontgonnen in de jaren zeventig, nog altijd op zijn cultivering. Het heeft een definitie nodig: een herkenbaar ruimtelijk raamwerk dat door de gemeenschap kan worden gelezen, gebruikt en toegeëigend.

HET BEKENDE

Willen we betekenis geven aan iets abstracts als gemeenschapszin, dan ligt het voor de hand om houvast te zoeken in het vertrouwde landschap. Het ongrijpbare wordt begrijpelijk wanneer het wordt verankerd in een plek, een vorm of een verhaal; wanneer het - letterlijk of figuurlijk - wordt gebouwd. Zeker in een kleinschalige dorpsgemeenschap voltrekt dit proces zich bijna vanzelfsprekend: nieuwe betekenissen ontstaan zelden uit zichzelf, maar worden voortgesponnen uit wat reeds aanwezig en herkenbaar is.

In Sint Jansklooster is deze neiging diep verankerd in de wijze waarop de gemeenschap zich door de tijd heeft gevormd. Van oudsher is het sociale weefsel van het dorp opgebouwd rond vaste structuren - familieverbanden, arbeid, religie en buurtschap - die houvast boden in een voortdurend veranderende wereld. Toen vernieuwing zich aandiende werd dat zelden vanzelfsprekend omarmd. Integendeel: nieuwe invloeden werden vaak met enige terughoudendheid benaderd, en pas geleidelijk opgenomen in het bestaande geheel. Het onbekende werd eerst begrijpelijk gemaakt door het te verbinden aan wat al vertrouwd was.

Die houding laat zich duidelijk aflezen in het dorp. De naam Sint Jansklooster verwijst naar een klooster dat er nooit is geweest; een verwijzing die zich stevig verankerde en werd bijgezet door bijvoorbeeld de naamgeving van de Kloosterweg en Monnikenweg terwijl het convent formeel nooit monniken kende. Op vergelijkbare wijze bleef de telefooncel nog lang voortleven in het collectieve geheugen, zelfs nadat zij uit het straatbeeld was verdwenen. En met het recente monument voor Evert van Benthem krijgt ook een eigen meer eigentijdse gebeurtenis een tastbare, ruimtelijke verankering in het dorp.

Deze voorbeelden tonen hoe de gemeenschap zich verhoudt tot het nieuwe en het ongrijpbare: door het te verbinden aan bestaande structuren, herinneringen en beelden. Betekenis ontstaat niet autonoom, maar in relatie tot wat al bekend is. Het verleden fungeert daarbij niet alleen als referentie, maar als fundament waarop het heden wordt geduid en gedragen.

De benadering die in deze raamvertelling wordt gevolgd, sluit hier bewust op aan. De zoektocht naar de aard, karakterisering en werking van gemeenschapszin leidde niet tot een abstracte definitie, maar tot een ruimtelijke opgave. Niet omdat een dergelijke vertaling van het verleden noodzakelijk is, maar omdat zij past bij de wijze waarop de gemeenschap zelf betekenis construeert: vanuit het bekende, het herkenbare, het reeds verankerde.

Als ontwerper én als dorpsjongen ligt de uitdaging in het vertalen van sociale verbondenheid naar een concrete, beleefbare structuur. Het Veld vormt daarbij het logische aanknopingspunt. Als centrale, maar onbestemde ruimte bezit het de potentie om een drager van gemeenschapsle-

ven te worden, zonder dat die rol zich tot op heden heeft uitgekristalliseerd. Juist hier kan een ruimtelijke ingreep betekenis geven aan wat nu nog ongrijpbaar is.

Om tot een ruimtelijke definitie te komen die daadwerkelijk geworteld is in het dorp, ligt het voor de hand terug te grijpen op structuren die deze gemeenschap historisch hebben gevormd. De oorsprong van Sint Jansklooster ligt immers niet in een klooster, maar in het huis van Johannes: een conventshuis. Zijn beweegredenen kennende is dit een gewichtig en treffend onderscheid in zowel ruimtelijk als sociaal-maatschappelijk opzicht. Een conventshuis maakt deel uit van een ensemble van gebouwen - wonen, werken, studie en religie - verspreid over een terrein dat, gebaseerd op de tekening van Johannes Vossius uit 1597, waarschijnlijk was omsloten door begroeiing en poorten. Deze ruimtelijke opzet biedt een evenwicht tussen beslotenheid en toegankelijkheid.

De tegenstelling met de kenmerkende structuur van het klooster is verhelderend. Dat keert zich namelijk meer naar binnen en zondert zich ruimtelijk en sociaal af van zijn omgeving, waar het conventsterrein juist een vorm van open collectiviteit impliceert. Niet geheel onterecht ageerde Van Ommen tegen 'verkloostering' van de gemeenschap op de Agnietenberg.

In die gelaagde structuur en tegenstelling tussen doorwaadbaarheid en afzondering ligt een ruimtelijk principe besloten dat niet alleen historisch relevant is, maar ook perspectief biedt voor de toekomst van het Veld.

Sinds het begin van de jaartelling is de monastieke levensstijl onderdeel van de Westerse maatschappij. De hang naar afzondering van de wil om zich te onttrekken van de samenleving waarvan men simpelweg geen onderdeel meer wilde uitmaken, vaak om religieuze redenen. Individuen die zich afzonderden om zich te wijden aan het goddelijke werden oorspronkelijk aangeduid met de term *monachoi**.

De vroegst bekende monnik was Antonius van Egypte; hij leefde in de tweede en derde eeuw na Christus en staat bekend als de vader van het kloosterleven. Hij deed afstand van zijn bezittingen en zou zich in toenemende mate onttrekken van de samenleving. Hij verliet zijn woonplaats, trok zich terug in de woestijn en bracht de rest van zijn leven door in een grot; in volledige eenzaamheid afgezonderd van de buitenwereld. Antonius was een religieuze vluchteling en na hem volgden meer *heremieten* die de voorkeur gaven aan een zonderlinge levensstijl.

Er waren ook zij die zich afzonderden om zich vervolgens als groep te organiseren. Zij leefden meer gemeenschappelijk en werden *cenobieten* genoemd, met de eveneens egyptische monnik Pachomius - een tijdgenoot van Antonius - als grondlegger. Onder zijn leiding namen verschillende heremieten hun intrek in een verlaten dorp om zo het eerste klooster te stichten. Met bijna 1300 monniken zou deze een bijna stedelijke structuur kennen waar elk zijn eigen cel had maar keuken en eetzaal deelden.

Er waren ook aanzienlijk kleinere solitaire leefgemeenschappen, zoals die van Johannes Kolobos. Gesticht in de

*Een afgeleide van het Griekse woord *monos* wat zoveel betekent als 'alleen'. De benaming *monnik* kent eveneens zijn oorsprong in dit woord.

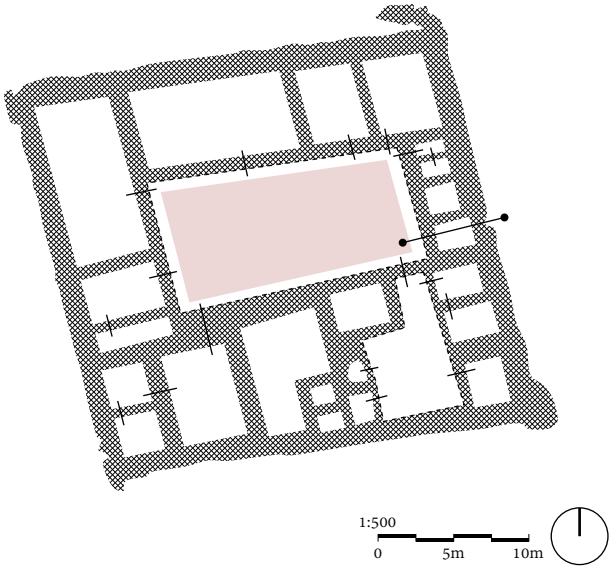

Ontgraven structuur van Kolobos' gemeenschap
Archeologisch veldwerk duidt op een sterk introvert georganiseerde structuur, waarin alle ruimten georiënteerd zijn op een centrale binnenplaats. Deze fungeert als ruimtelijk en sociaal knooppunt. De toegang tot het complex verloopt via een opening aan de oostzijde, door een vestibule naar de binnenhof. Sporen wijzen op regelmatige aanpassing en ruimte en routing binnen de gecontroleerde en afgeschermde ruimtelijke structuur.

vierde eeuw duiden de gevonden modderstenen restanten op een meer introverte structuur met afzonderlijke ruimtes georganiseerd rondom een gemeenschappelijke binnentuin. Zowel ruimtelijk als sociaal onderscheidt deze structuur zich al vroeg in de religieuze geschiedenis van tot dan bekende religieuze afzonderingsstructuren.

Nou, wat vind je? Heb ik goede redenen om hier te verblijven en te wonen? Om zo te houden van dit buitenverblijf? Als jij daar niet naar gaat verlangen ben je wel grondig verstadst! Ja, ik hoop maar dat je ernaar gaat verlangen. Want dan krijgt mijn kleine villa met zijn vele, grote voordelen nog een extra troef. Jouw gezelschap.

Hartelijke groeten,
Plinius

(Hunik, 2017, p.50)

Hoewel feitelijkheden vaag blijven, geven de honderden brieven die Plinius de Jongere (ca. 62-ca.113) schreef en publiceerde een goede indruk van de weelderige zelfingenomenheid van welvarende Romeinse burgers. Plinius kon zich luxueuze villa's en landgoederen veroorloven waarnaar hij zich rond het middaguur, na afronding van zijn zaken, kon terugtrekken. Daar was immers minder afleiding en meer ruimte voor ontspanning en intellectueel leven. De villa is een plek voor filosofie en cultuur; het dient als toevlucht om sociale contacten te onderhouden, te lezen, schrijven en discussiëren.

Alle pogingen tot bescheidenheid in zijn brieven vallen in het niet bij die over zijn villa in Laurentum, op zo'n 25 kilometer van Rome. Het is niet moeilijk te begrijpen wat hem daar zo kolossaal aan bevalt. Hij beschrijft het uitzicht langs het bospad, de zee , de weilanden en de bergen. Atria, zuilengalerijen en binnenhoven. Patio's met overhangende daken en eetkamers tot op het strand. Vertrekken met wand- en vloerverwarming, bibliotheken en dinerza-

len. Koud- en warmwaterbaden, stoomruimtes, rustkamers en sportzalen. De overvloedigheid druipt van het papier.

Doordat het Plinius in zijn schrijven vooral gaat om het nalaten van een gepolijst zelfportret en niet om een exacte beschrijving van zijn panden, is niet bekend hoe zijn villa er precies uit zag. Bekend is dat de luxueuze verblijven van voorname Romeinen diverse verschijningsvormen kenden, afgestemd op de omgeving, het klimaat, gebruik en welvaartsniveau van de bewoner. Zo kende een huis op het platteland (villa rustica) een ander voorkomen dan dichterbij de stad (villa urbana). Hoe dan ook was het onderhouden van dergelijke weelde was kostbaar. Vertrok de eigenaar, kwam het leeg te staan; trad het verval snel in. Ze verpulverden tot stof en schamele restanten zouden eeuwenlang verborgen blijven onder een laag aarde.

In de afgelopen anderhalve eeuw zijn, verspreid over Europa, restanten van meerdere Romeinse villa's en luxueuze woningen opgegraven, geconserveerd of deels heropgebouwd. Tijdens mijn studie bezocht ik een betrekkelijk uitzonderlijk geval in de context van Romeinse erfgoedzorg; het Casa Romana op het Griekse eiland Kos. In de jaren '30 van de twintigste eeuw zijn de opgegraven restanten niet enkel geconserveerd, maar ook actief heropgebouwd. De structuur van deze gereconstrueerde stadsvilla zal ik gebruiken om enkele relevante, kenmerkende architectonische elementen van de Romeinse stadswoning te duiden.

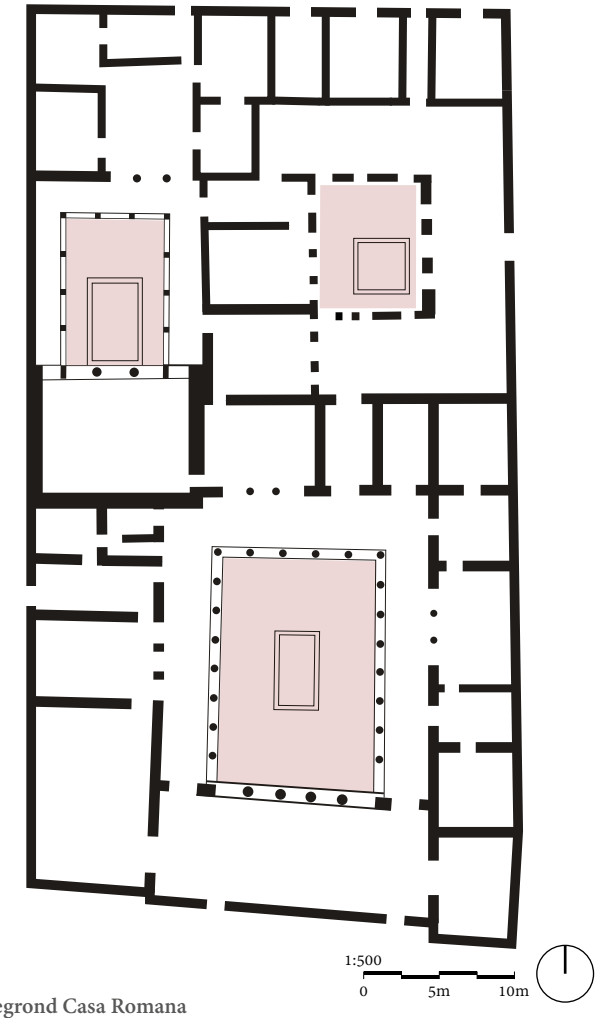

Plattegrond Casa Romana
Het grondplan van de woning (Nostalgia travel, 2011) omvat zo'n 30 afzonderlijke vertrekken, binnen een rechthoekige structuur georganiseerd rondom een drietal binnentuinen. Langs de noordzijde liep de hoofdstraat, waaraan de belangrijkste entrees lagen van zowel de woning als enkele ruimtes met een openbare functie.

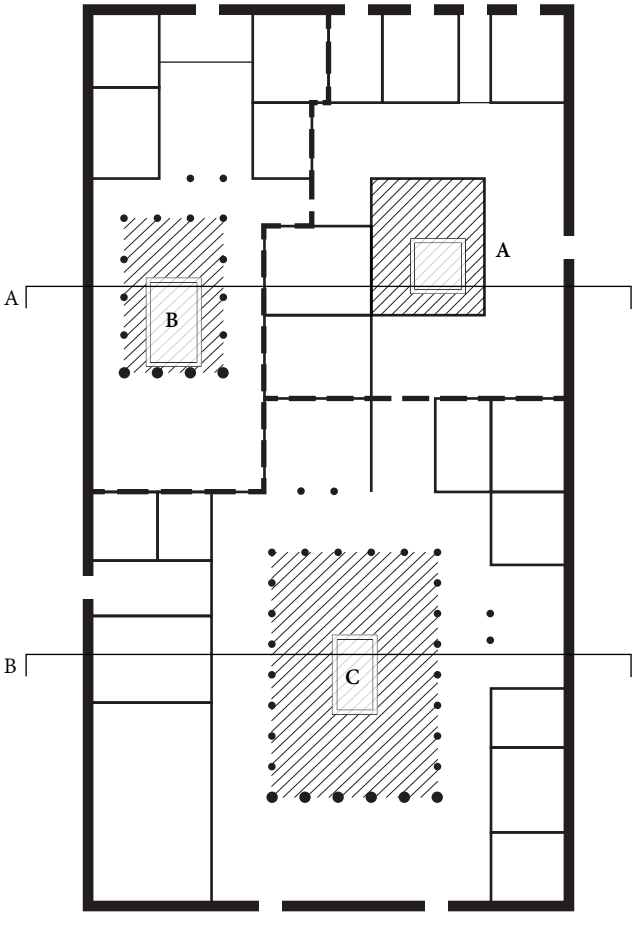

Schematisch grondplan - Casa Romana
Het drietal binnentuinen markeert de functionele zonering van de woning. Het atrium (A) fungeert als centraal ontvangstgebied, terwijl de twee peristylia (B en C) dienen als ontspanningsruimten: B met een meer openbaar karakter door de ligging aan de straat, C als onderdeel van het private domein.

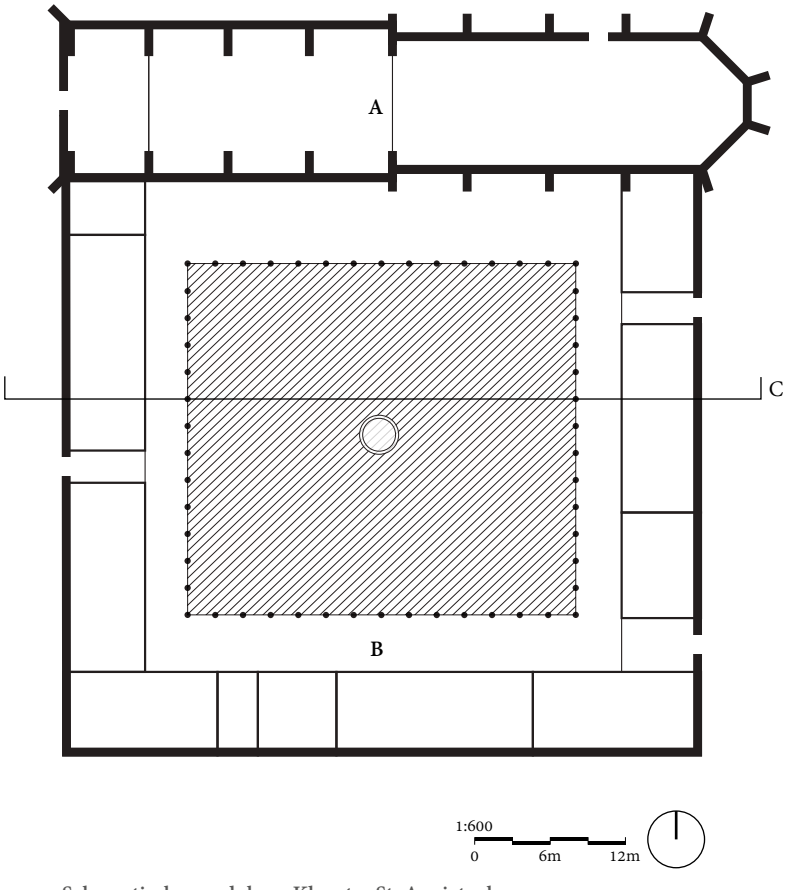

Schematisch grondplan - Klooster St. Agnietenberg
De Windesheimse kloosterbouw - waartoe het St. Agnietenklooster behoorde - sloot nauw aan bij de klassieke kloostertypologie, die haar oorsprong vindt in de Romeinse woningbouw.
Centraal in het complex staan de kloosterkerk (A) en het aangrenzende claustrum (B), die het functioneel kwadraat rond het binnenhof ontsluit. Daaromheen liggen verspreid de bedrijfsgebouwen en lekenverblijven..

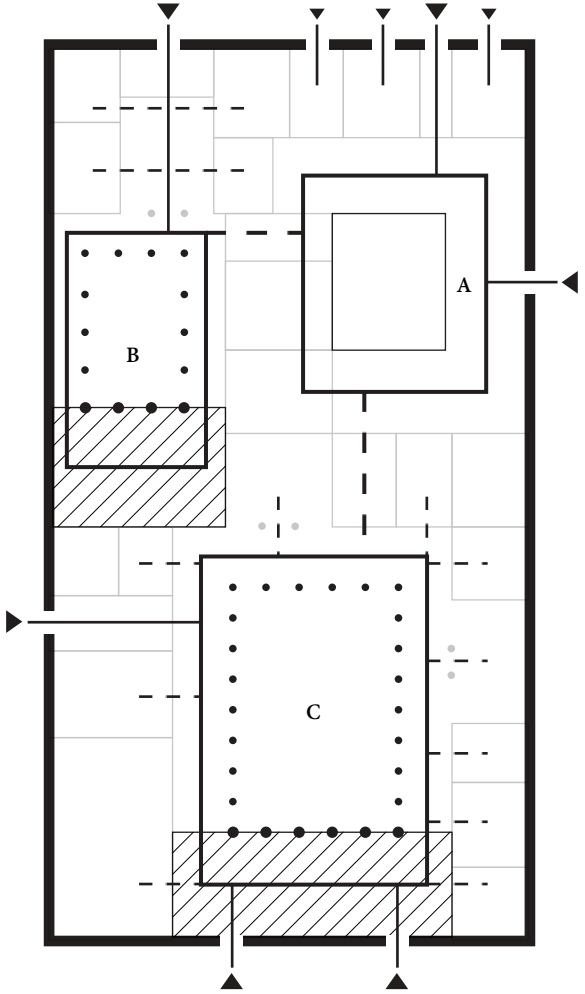

Circulatie - Casa Romana
De binnentuinen sturen de circulatie door de woning. Met name de rondgang in het privédomein vormt een kenmerkend en autonoom element, aan één zijde in verbinding met een prominente verblijfsruimte en tegelijk de ontsluitingsstructuur voor de meer ingetogen omliggende vertrekken.

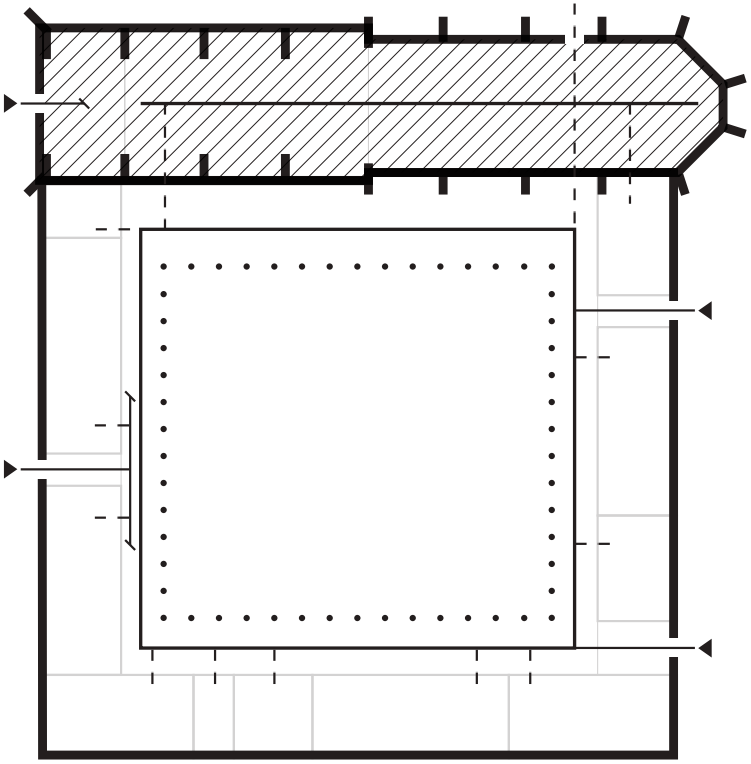

Circulatie - Klooster St. Agnietenberg
De eenbeukige kerk is het zwaartepunt en voor conversen en clerici enkel bereikbaar via het claustrum, dat als rondgang om de hof alle dienst- en verblijfsruimten ontsluit en aan de noordzijde aansluit op schip en koor Voor leken blijft de toegang beperkt tot een deel van de kerk en claustrum via de westzijde.
De hoofdopzet is verwant aan het Romeinse peristylium, met een centraal volume langs een omlopende ontsluiting, indirect bereikbaar via vestibules. De scheiding is hier scherper: het claustrum opereert als autonome structuur naast de kerk als hoofdruimte.

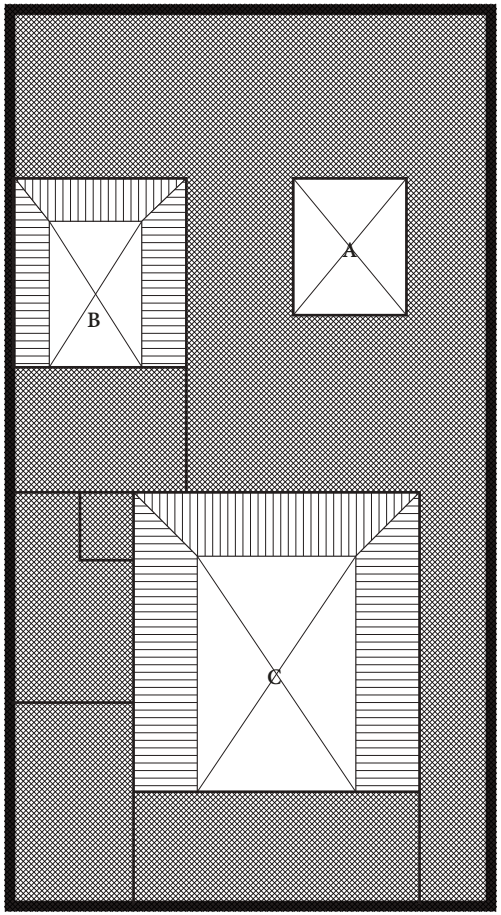

Daklandschap - Casa Romana
Een vlak dak overspant de woning, met een eenvoudige opening boven het atrium (A). De peristylia (B en C) worden daarentegen gearticuleerd door compluvia met inwaarts hellende vlakken die als lessenaarsdaken water naar het impluvium leiden. De prominente aangrenzende vertrekken hebben een grotere hoogte dan de rest van het huis.

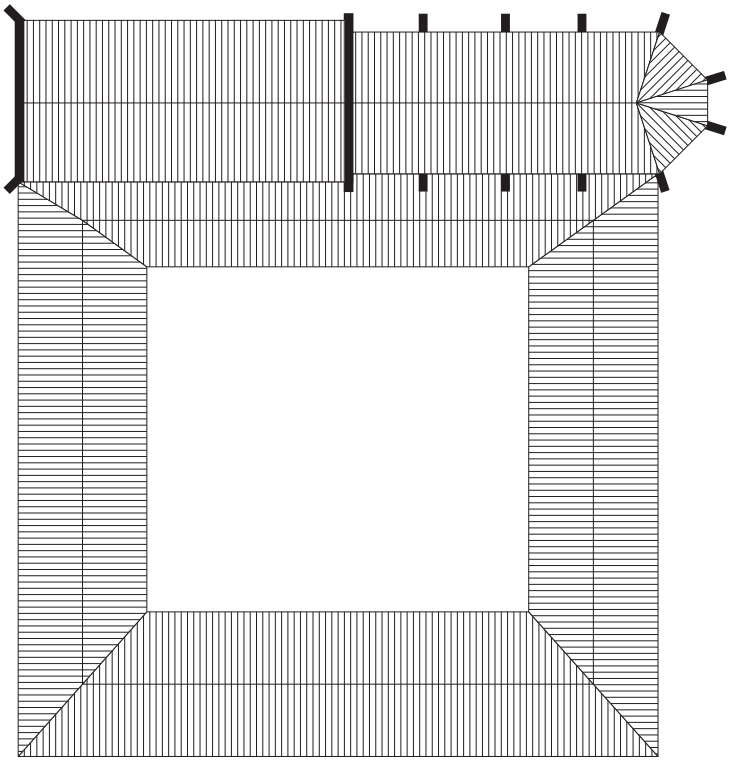

Daklandschap - Klooster St. Agnietenberg
Het daklandschap benadrukt de zelfstandigheid van de verschillende elementen. De kerk kent een hoog en stijl zadeldak, direct voortkomend uit de eenbeukige opzet. De vier vleugels van het claustrum volgen met eveneens zadeldaken, wat het autonome karakter van de kruisgang en aangrenzende ruimten verder onderstreept.

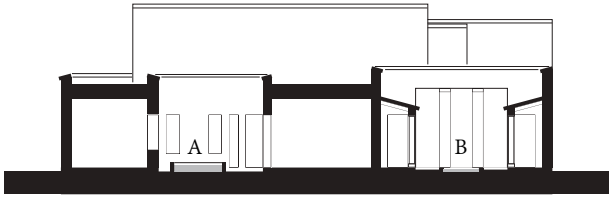

doorsnede A

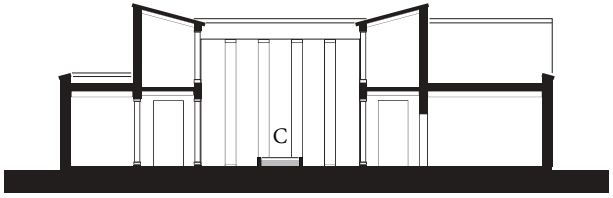

doorsnede B

1:500
0 5m 10m

Principedoorsnedes - Casa Romana

De doorsnedes tonen de samenhang tussen atrium, peristylia, compluvia en impluvia. In het privédomein worden de binnentuin en collonade extra versterkt door een secundaire rondgang op de verdieping, die de ruimtelijke werking versterkt. De aan de peristylia (B en C) grenzende verblijfsruimten onderscheiden zich door hun hoogte en forse zuilen.
De inwaarts hellende daken dragen, naast de waterafvoer, bij aan het ingetogen karakter van de open ruimten binnen de rondom overwegend gesloten gevelschil van minstens 6,5 meter hoog.

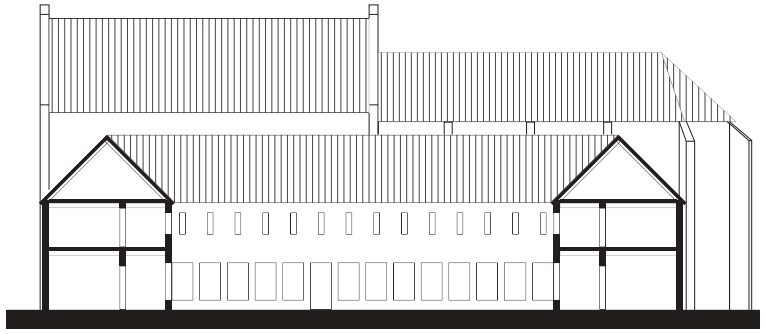

doorsnede C

1:600
0 6m 12m

Principedoorsnedes - Klooster St. Agnietenberg

Een dwarsdoorsnede door het claustrum maakt de opbouw helder: de kerk onderscheidt zich als dominant volume achter de ingetogen panden rond de hof. Het claustrum is uitgesproken introvert, met pandgangen gericht op de kloostertuin en verblijfsruimten en slaapzalen (op de verdieping) die zich slechts beperkt oriënteren op het omliggende terrein.
Ondanks verschillen in schaal en vorm is de verwantschap met de Romeinse woning leesbaar in de analogieën tussen impluvium en pandhof, peristylium en rondgang, compluvium en zadeldak, eetzaal en kerk.

Terwijl het monastieke leven zich vanaf de vierde eeuw over (West-)Europa verspreidde, vonden de eerste kloostergemeenschappen onderdak in verlaten of afgestane Romeinse villa's. Deze gemeenschappen, vaak gevormd door relatief hoogopgeleide gelovigen, maakten gebruik van bestaande architectonische structuren en pasten deze aan hun nieuwe leefwijze aan. Binnen de villa werden het centrale impluvium en peristylium getransformeerd tot een pandhof, omgeven door een overdekte omgang die de klooster- of kruisgang vormde. De omliggende vertrekken kregen nieuwe functies: een luxe eetzaal of ruim privévertrek werd verbouwd tot kerk; andere ruimtes kregen nieuwe functies als refter of slaapzaal.

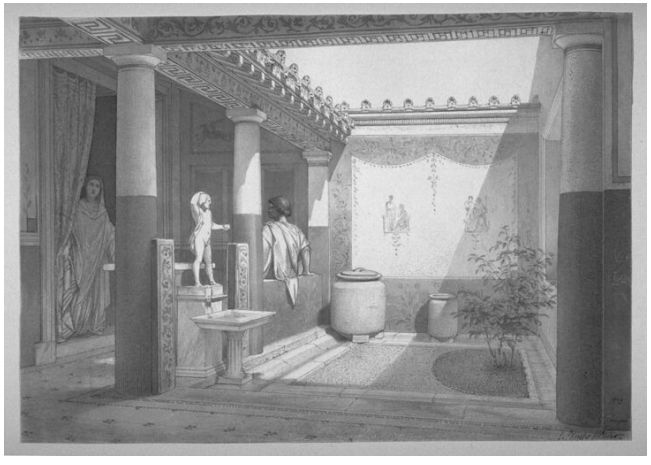

Interieur van een Pompeïsche woning
Het impluvium was een vast onderdeel van Romeinse woningen: regenwater viel via het compluvium in een ondiepe verlaging in de vloer. Dat werd gebruikt voor huishoudelijk gebruik en bood verkoeling tijdens warme dagen. Het vond ook toepassing in vroegchristelijke kerken voor gebruik bij rituelen. Tekening door Eugène Viollet-le-Duc (1873).

De geschiktheid van de Romeinse villa voor dit hergebruik lag in haar uitgesproken introverte karakter. Met haar gesloten ommuring en naar binnen gerichte organisatie bood zij een vanzelfsprekende ruimtelijke voorwaarde voor een leven in afzondering en contemplatie. Deze ruimtelijke logica - een centrale open ruimte waaromheen het dagelijks leven zich ordent - vertoont duidelijke overeenkomsten met vroege monastieke structuren, zoals die van de gemeenschap van Johannes Kolobos in Egypte. Hoewel er geen direct bewijs is voor een directe link tussen deze contexten, lijken beide voort te komen uit een vergelijkbare behoefte aan beslotenheid en afscherming van de buitenwereld.

Na de val van het Romeinse Rijk groeide de rol van kloosters en de Kerk als centraal instituut in de maatschappij. Daar binnen ontwikkelde de op de villa gebaseerde typologie zich tot een herkenbaar en reproduceerbaar model. De introverte structuur met een centrale hof, omliggende gang en daaraan gelegen ruimten vormde de blauwdruk voor talrijke middeleeuwse kloostercomplexen.

Zo ook de structuur van het klooster, dat tot wasdom kwam nadat Johannes van Ommen vertrok van de Agnietenberg nabij Zwolle. Opgravingen uit de late jaren '90 tonen aan dat dit klooster zich voegde naar de goed omschreven typologie van de Windesheimse kloosterbouw, waartoe de gemeenschap behoorde. Daarmee kan het *Klooster Sint-Agnietenberg* worden begrepen als een doorontwikkeling van ruimtelijke principes die hun oorsprong vinden in de Romeinse woning*. In de voorgaande analyse

zijn deze kenmerken al geduid en beschreven. Zowel de Romeinse woning op Kos als het klooster op de Agnietenberg staan daarbij niet op zichzelf, maar fungeren als schakels aan een langere ketting, waarin verschillende tijdlagen verbonden worden door een universeel thema: *afzondering* en de ruimtelijke vertaling daarvan.

Juist deze intrinsieke gerichtheid op afzondering - die zowel de Romeinse stadswoning als de kloosterstructuur kenmerkt - vormde de aanleiding voor Johannes om in de veertiende eeuw te vertrekken naar het Land van Vollenhove. Daar stichtte hij een gemeenschap die zich, zowel ruimtelijk als sociaal, nadrukkelijk onttrok aan de verkloosterde blauwdruk die elders gemeengoed was geworden. In plaats van beslotenheid stond in het Sint Janshuis een andere verhouding tot de omgeving centraal.

Het ontwerpen van een ruimtelijke structuur midden in het dorp, die gelezen, gebruikt en toegeëigend kan worden door de gemeenschap, is daarmee ook een bewuste poging tot afbraak van de verkloostering ervan. In dat licht leg ik mij toe op het herinterpreteren van het architectonische vocabulaire van het pandhof en rondgang. Niet als reproductie van een historisch type, maar als transformatie ervan. Zodat deze, als brug tussen verleden, heden en toekomst, de ruimtelijke drager kan worden van mijn zoektocht naar een Nieuw Convent.

*Op hun beurt bouwden de Romeinen voort op Hellenistische precedenten waarin de organisatie rond een centrale hof al een bepalend type vormde.

HET HUIS

Het rechthoekige Veld midden in het dorp meet, omzoomd door voetpaden, 44 bij 28 meter. Tegelijkertijd is de plaats onbegrensd: het laat zich moeilijk duiden, juist omdat zij zich aan een eenduidige ruimtelijke interpretatie onttrekt. Hoewel het Veld in de weefstructuur van het dorp een vanzelfsprekende plaats inneemt, gaat het gebukt onder een structureel gebrek aan begrenzing. Wat de plaats nodig heeft, zijn helder gedefinieerde randen die de tussenliggende overgangsgebieden vormgeven. Daarin ligt de wezenlijke ontwerpopgave van de noodzakelijke ingreep.

De ingreep die ik hier voorstel bestaat uit een eenvoudige structuur van betonnen kolommen en balken. In wezen is het geen toevoeging, maar een benadrukking van wat er al is. De structuur begrenst de ruimte zonder haar op te sluiten; de buitenste rand vormt daarbij het eerste, duidelijke gebaar. Zij markeert de overgang tussen de levendige omloop van het dorp en een nieuwe binnenwereld. Het materiaalgebruik is alledaags, maar rijmt met het monumentale karakter van gemeenschapszin binnen het dorp. De onwrikbaarheid van het geheel, opgetrokken uit

gewone elementen, resoneert met de robuustheid van het sociale weefsel.

De rand meet zestig centimeter in diepte; kolommen van vier meter hoog staan vier meter uit elkaar, als de cadans van een ritmische wandeling. Aan de bovenzijde zijn zij verbonden door balken met een breedte gelijk aan de kolomdiepte en een dikte hebben van 25 centimeter. Deze balken maken van de kolommenrij een arcade. In lijn met de balken herhaalt de betonnen rand zich in het vloeroppervlak. Deze vormt zowel een begrenzing als een intermediair.

De arcade vormt een aangesloten rondgang langs alle vier zijden van het Veld en is in alle richtingen gelijkwaardig doorwaadbaar. Er is geen voor- of achterkant, elke zijde heeft dezelfde ruimtelijke waarde. Daarmee ontstaat een alzijdige structuur die niet de nadruk legt op één of meerdere specifieke zijden, maar eerder algemene condities schept voor verblijf en activiteit. In haar opzet vertoont het zo verwantschap met klassieke ruimtetypologieën waarin omloop en middenruimte elkaar wederzijds omschrijven, zoals de kloostergang rond een hof, het peristylium of de agora. Met haar dikte is de rand hier niet slechts begrenzing, maar als overgangsgebied ook een ruimte op zichzelf.

De materialiteit van de betonnen structuur wordt verder gedefinieerd in de oppervlaktebehandeling. De smalle aanzichtzijden van de kolommen en balken, gericht naar de buitenzijde, zijn gezandstraald met een grove korrel. Hierdoor ontstaat een ruw oppervlak dat de omtrek van het geheel accentueert.

De ruwheid verwijst impliciet naar de massiviteit van historische, introverte bouwtypen zoals de kloostermuur of de gesloten gevel van de Romeinse stadswoning. Waar deze zich naar buiten toe afsloten, wordt die massa hier geopend en benadrukt. De overige betonvlakken zijn daarom juist met een fijne korrel gezandstraald, waardoor zijn een zachter, bijna glad oppervlak hebben. In het contrast tussen ruw en verfijnd wordt zo het verschil tussen geslotenheid en opening voelbaar.

Het beton heeft een witgrijze tint met een lichte neiging naar geel. Deze zachte kleuring verleent de structuur, ondanks haar robuuste opbouw, een zekere mildheid en draagt bij aan een statige maar toegankelijke verschijningsvorm.

Langs de lange zijde staan 11 kolommen, langs de korte 7. De vier hoeken worden slechts aangeduid door de vloerrand en overkragende balken; de dichtstbijzijnde kolommen staan telkens twee meter uit de hoek. Hierdoor sluiten de hoeken zich niet af, maar blijven zij poreus en bemiddelen zij tussen binnen en buiten.

In haar regelmaat sluit deze rand aan op de omringende structuur van het dorp. Als onderdeel van het stratenweefsel langs de Bonkenhaveweg en Monnikenweg vormt het terrein nu nog een storende onderbreking. De nieuwe rand spiegelt zich aan de formele, zuilvormige haagbeuken en zomereiken die als natuurlijke colonnades functioneren. De betonnen structuur voegt zich naar deze ordening en versterkt haar als gezamenlijk gebaar.

Langs de vier zijden van het Veld herhaalt de rand zich, zes meter naar binnen. Deze tweede arcade is identiek in

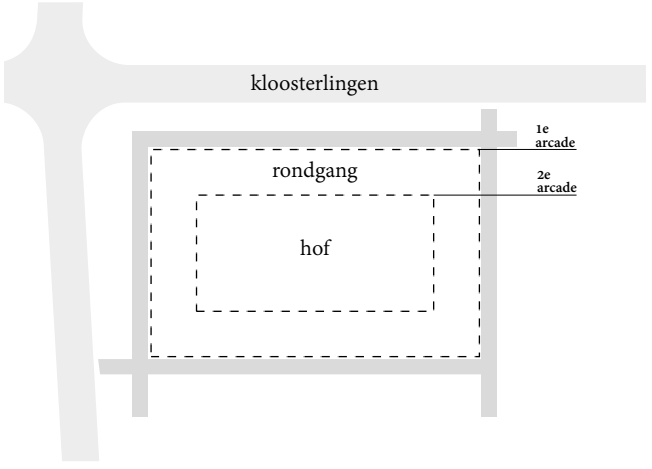

Zonering van gebruiksgebieden
Ontleend aan de structuur van de kloostertypologie wordt het centrale hof omgeven door de rondgang. In de begrenzing tussenbeide speelt de 2e arcade een belangrijke rol. Met de 1e arcade wordt de rondgang aangesloten op het ruimtelijk weefsel van het dorp.

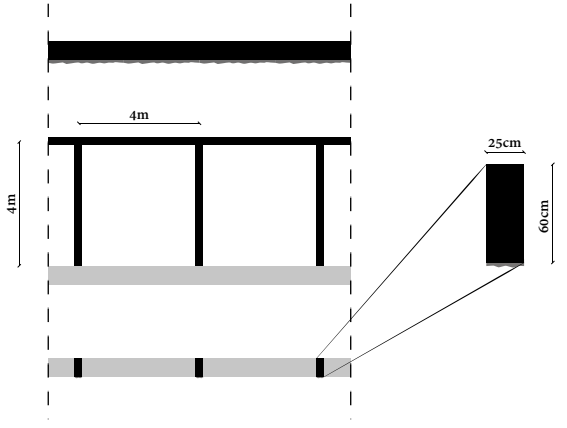

Opening als structuur
De 1e arcade vormt de overgang met het bestaande weefsel. Het is een doorwaadbare structuur en leidt de 'ontkloostering' van het claustrum in. De buitenzijde van het betonnen oppervlak is ruwer dan elders: wat stug en introvert was, opent zich in dit ensemble.

opbouw, maar kent een fijner ritme: kolommen staan om de twee meter, met balken op een hoogte van tweeënhalve meter. Door deze verdichting verschuift de schaal van collectief naar menselijk en neemt de intimiteit van de ruimte toe.

Samen fungeren de twee arcades als een heldere ruimtelijke sequentie. Tussen beide ontstaat een rondgang: een omsloten maar open claustrum dat het Veld omarmt. De vloer is belegd met rechthoekige, lichtgrijze natuurstenen tegels, gezandstraald tot een fijn ruw oppervlak dat de beloopbaarheid onder alle omstandigheden waarborgt. In banen van verschillende formaten vormen zij een ritmisch en herhalend patroon. In hun belijning volgen de tegels de

richting van de rondgang, waardoor de beweging subtiel wordt gestuurd. Het suggereert een gevoel van continuïteit: een herhaling zonder begin of einde.

De lichtgrijze tint van de tegels tekent zich helder af tegen het zachtgeel van het beton, zonder daarvan los te zingen. Mede door de gezandstraalde behandeling liggen beide materialen in elkaars verlengde en vormen een ingetogen palet. Zo blijft de rondgang leesbaar als eigen zone, terwijl zij zich tegelijkertijd vanzelfsprekend voegt in het geheel.

De rondgang wordt overdekt door een dak van houten balken. Deze balken, negen meter lang en tien centimeter breed, overspannen de ruimte tussen de kolomrijen en ste-

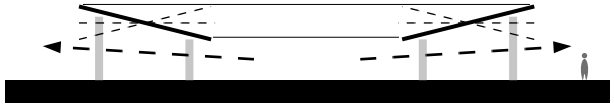

Helling
Met het inwaarts hellende dakvlak ontstaat een extraverte structuur die zich in alle richtingen naar buiten oriënteert en vormt het een begeleidend gebaar van de dorpsruimte naar de rondgang en het hof. Anders hellende - of zelfs vlakke - daken zouden niet hetzelfde effect sorteren.

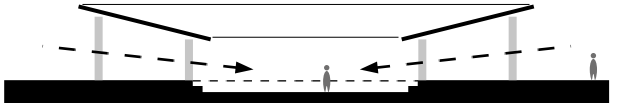

Verlaging
De verlaagde ligging van het hof deelt mee in het oriëntatiespel van de dakhelling. Het verhoogt de intimiteit en onderscheidt het duidelijk van de omliggende rondgang. Ook vormen de getrapte begrenzingen van het hof, tegen de 2e arcade, een aanvullend verblijfsgebied in het geheel.

ken aan weerszijden een meter over, als een gebaar dat zowel naar binnen als buiten reikt. Vanuit de betonnen randbalken verjongen zij zich subtiel in hoogte: van 25 centimeter naar 12,5 centimeter over een lengte van 1,40 meter. Hierdoor wordt de overgang van de massieve draagstructuur naar het lichtere dak verfijnd en voelbaar gemaakt.

De houten dakbalken liggen elk een meter uiteen: vier balken per kolompaar op de buitenrand, twee balken op ieder paar langs de binnenrand. Haaks op deze balken rust een beschot van vijftig houten planken, 1,8 centimeter dik en 18 centimeter breed, verbonden door tand en groef.

Daarover ligt een zinken dakbedekking in banen van een halve meter breed, de randen ervan omgezet en met elkaar verbonden in een dubbele staande fels, evenwijdig aan de houten dakbalken. Een eenvoudig gezet profiel omzoomt de randen van het dak en beschermt het gevoelige kopshout tegen inwateren.

Het dak overbrugt het hoogteverschil tussen de buitenste arcade (vier meter) en de binnenste (2,5 meter), waarmee het veertien graden naar binnen helt. Deze inwaartse helling versterkt het uitnodigende, open karakter van de structuur en begeleidt de overgang van de grote dorpsruimte naar de meer intieme binnenzone. Tegelijkertijd richt zij de aandacht op het centrum van het ensemble. In die zin vertoont het dak verwantschap met het impluvium in de Romeinse woning: een vorm die niet alleen functioneel is, maar ook de ruimtelijke beleving naar binnen keert en concentreert.

Binnen de tweede arcade herhaalt zich, met dezelfde diepte van 60 centimeter, een derde rand in de vloer. Veertig centimeter lager markeert deze betonnen omlijsting de overgang naar het hof: het hart van het ensemble, dat tachtig centimeter verlaagd ligt ten opzichte van de rondgang. Na aftrek van de binnenranden meet dit centrale hof 29,6 bij 13,6 meter. De vloerbedekking ervan bestaat uit een gestabiliseerde halfverharding van kleine, afgeronde steentjes, zachtroze van kleur en niet groter dan een halve duim.

Langs iedere lange zijde leiden twee betonnen trappen

van twee meter breed naar beneden, met treden van 20 centimeter hoog en 30 centimeter diep. Eén trede ligt tegen de binnenste rand van het hof, het ander tegen de tweede arcade. Ter plaatse van deze doorgangen is telkens een kolom weggelaten, zodat de toegang vanzelfsprekend leesbaar wordt. Langs de korte zijden gebeurt dit eenmaal, in het midden.

Hiermee ontstaat in de tweede arcade een ritme van 13 kolommen langs de lange zijde, verdeeld in 4-5-4; en zes kolommen langs de korte zijde, verdeeld in 3-3. Ook hier blijven de hoeken vrij, zodat de ruimte, samen met wat daar plaatsvindt, zich niet afsluit maar open blijft voor haar omgeving.

De dubbele omranding van het hof, tweemaal zestig centimeter diep en tweemaal 40 centimeter hoogteverschil, vormt een vanzelfsprekende, trapsgewijze zitrand. Tussen de kolommen en langs de lage binnenrand zijn - met uitzondering van de trapopgangen - houten planken bevestigd: telkens vier achtereen, 1,8 centimeter dik, 10 centimeter breed. Zij maken van de grens een plek voor verblijf en ontmoeting en benadrukken tactiel de dubbelfunctie van de rand.

De structuur van het Nieuw Convent bemiddelt in de begrenzing en overgang tussen drie gebieden; de bestaande ruimtelijke structuur van het dorp, de rondgang en het centraal, verlaagd gelegen hof. Die laatste twee vormen nieuwe lagen die, in hun streven een permanente manifestatie van gemeenschapszin te faciliteren, het dorp ruimtelijk en sociaal verdiepen.

Het suggereert dat ruimte, wanneer deze juist begrensd wordt, niet scheidt maar juist verbindt. Vrij toegankelijk en direct verbonden met haar omgeving opent zij een nieuw spectrum aan gemeenschappelijke activiteiten.

Het dorp is nu niet in staat deze structuur eigenhandig te bouwen, hoe romantisch dat ook moge klinken. Het zou veronderstellen dat de gemeenschap actief, collectief en gemobiliseerd is; en niet in het minst onderhevig aan verkloostering. Een gemeenschap die Een Nieuw Convent zelf kan bouwen functioneert al, en zou een interventie in deze vorm niet nodig hebben.

Voor een dergelijke operatie is de schaal en het gewicht van de structuur overigens ook te groot. Met eenvoudige elementen en verbindingen leent het zich niet voor een geleidelijke verschijning, maar als helder gebaar dat in korte tijd wordt gerealiseerd. De voltooiing ervan vormt een bewuste verstoring in het midden van het dorp. Het zal niet meteen begrepen worden en wat volgt is geen feestelijke ingebruikname met slingers en mooie woorden, maar een langzaam proces van toe-eigening. Het ontvouwt zich als sociaal experiment, waarvoor ik de condities schep.

Als nieuwe realiteit zal het in eerste instantie verwondering, twijfel en misschien zelfs lichte weerstand oproepen. Pas daarna volgen eerste aarzelende vormen van gebruik; het verplaatsen van een stoel, even schuilen bij slecht weer. De gemeenschap en de structuur zullen tijd nodig hebben om aan elkaar te wennen, het dorp moet ontdekken wat deze plek kan zijn. De aanleiding is er.

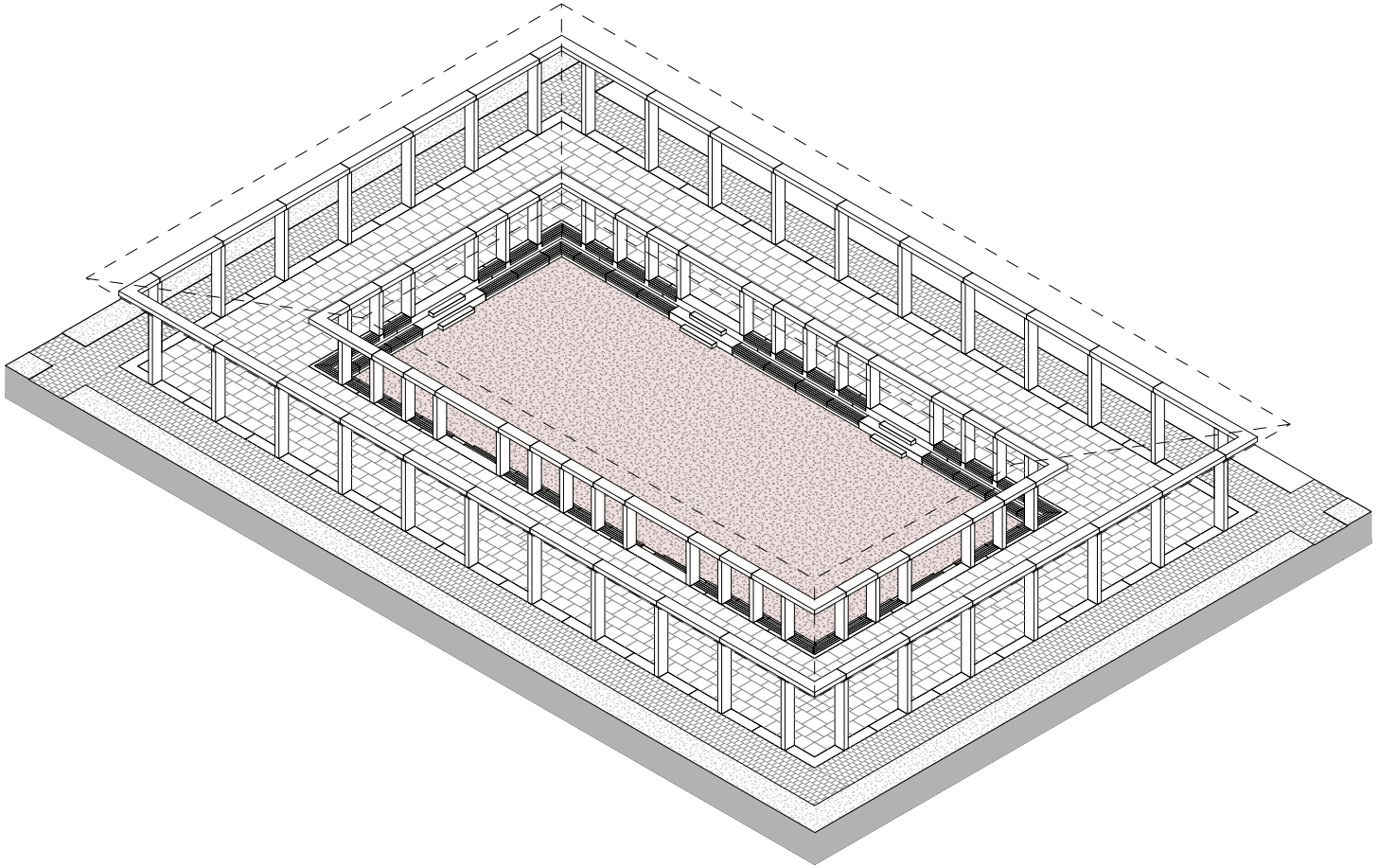

Isometrie structuur
Weergave zonder dak

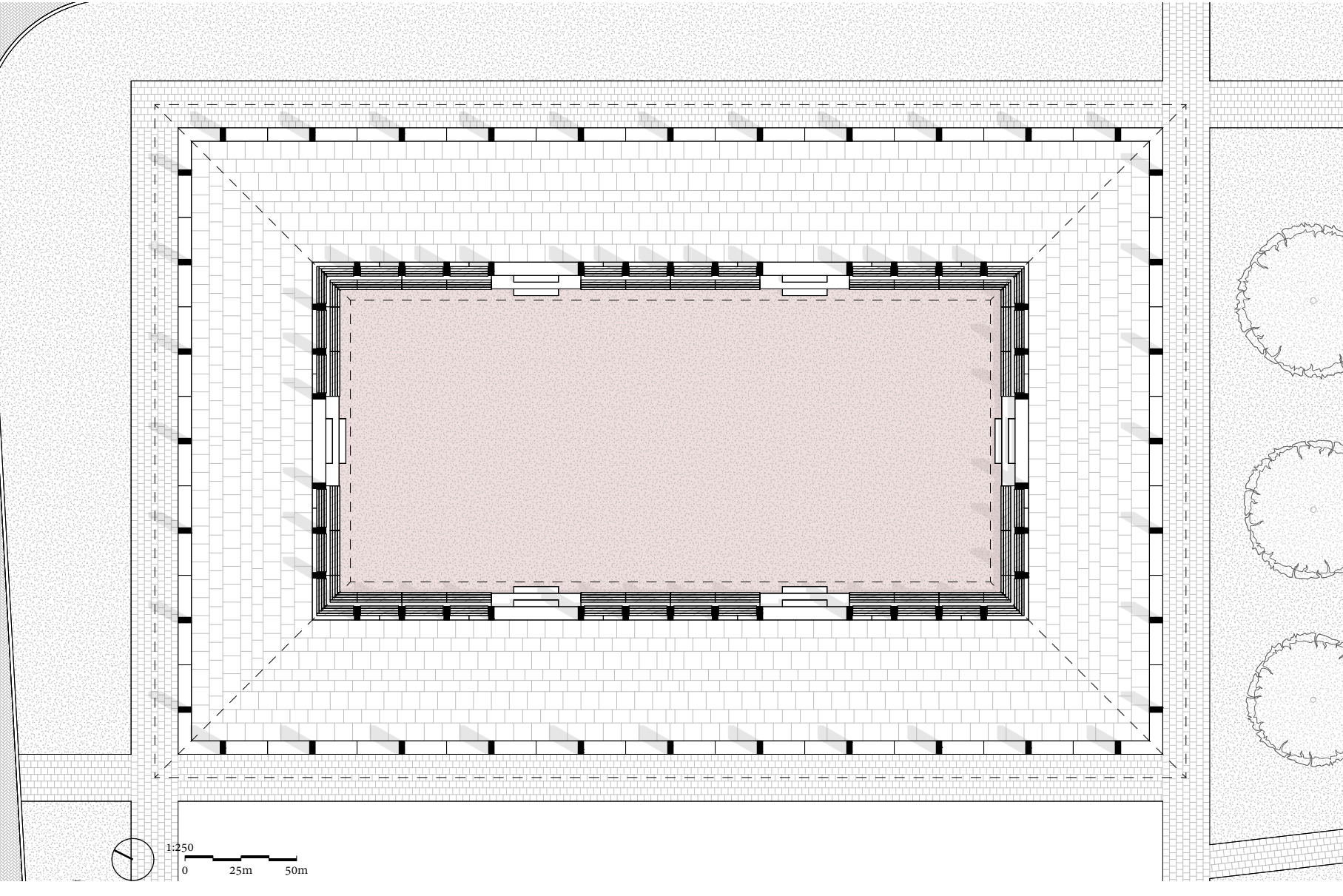
1:250
0
25m
50m

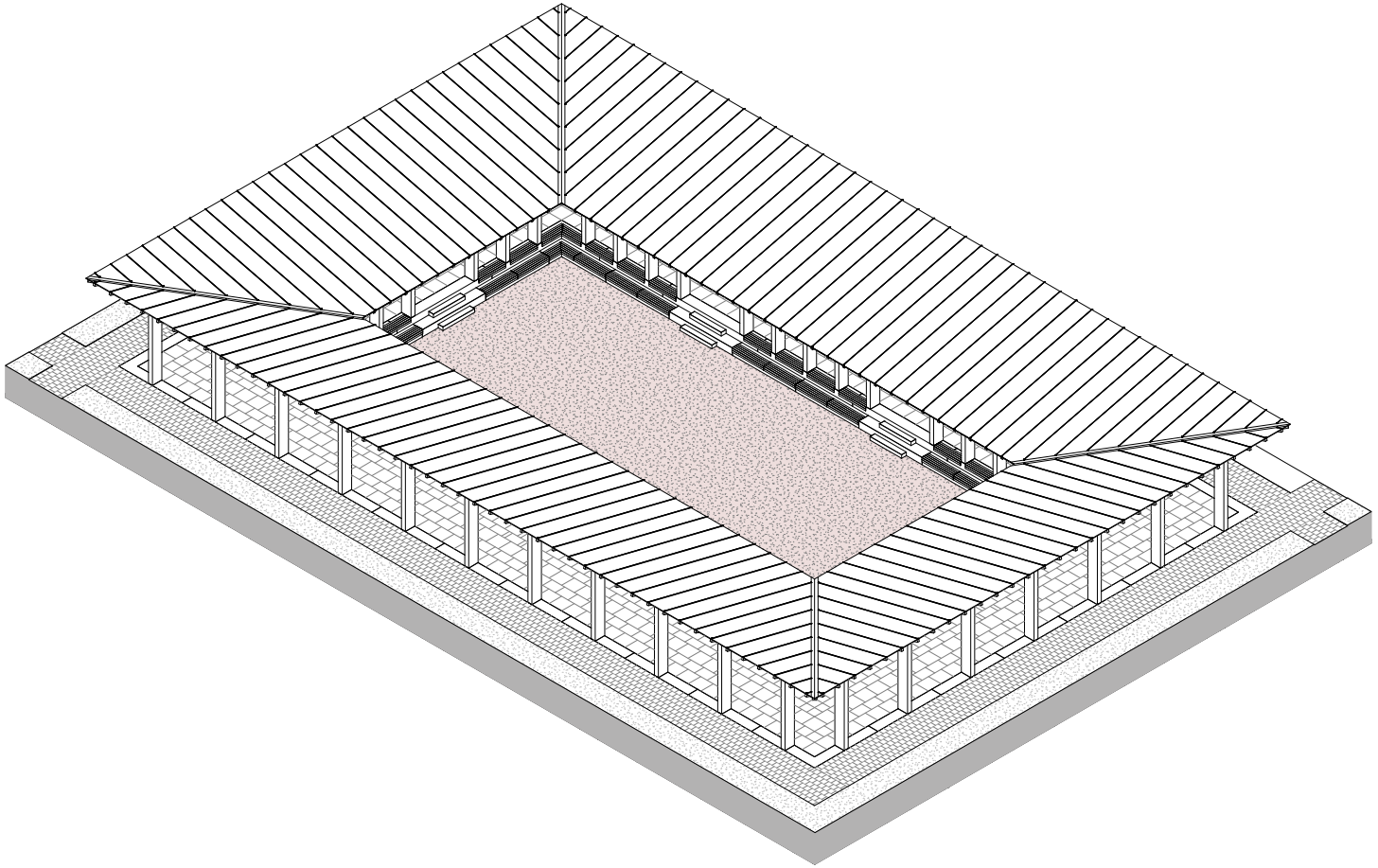

Isometrie structuur
Volledige weergave

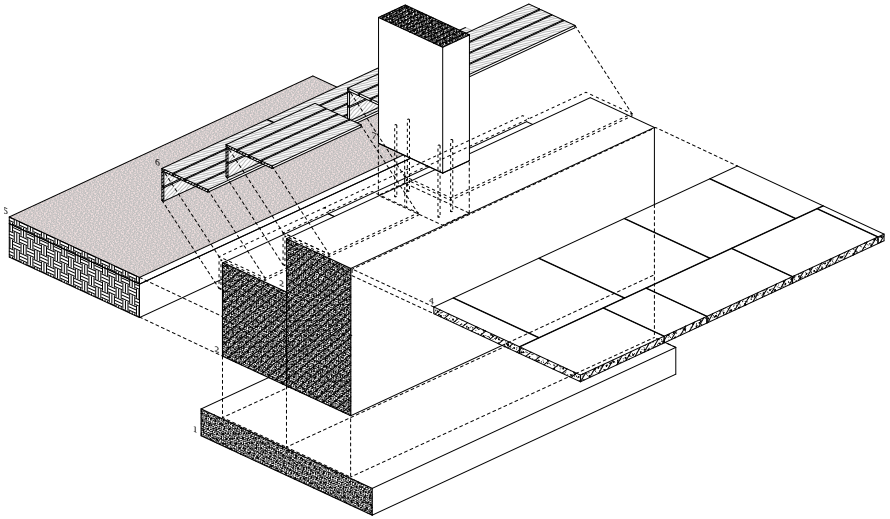

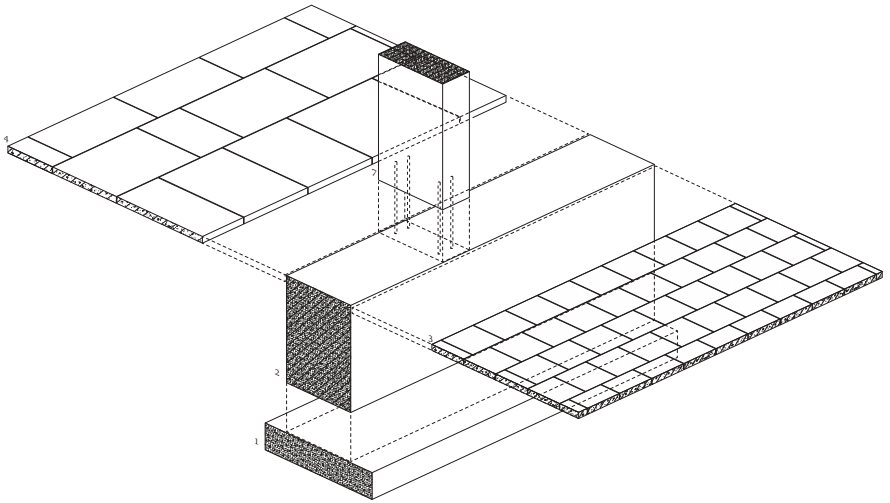

1. Funderingsstrook, ihw. beton
1000x200mm (1e arcade),
1600x200mm (2e arcade)
2. Randligger, prefab beton
600x800mm (1e arcade),
600x1100mm; 600x700mm (2e arcade)
3. Stoeptegels bestaand
300x300x45mm
4. Tegels, natuursteen
diverse afmetingen in rondlopend patroon
5. Gestabiliseerde halfverharding, split
max. diameter ca. 10mm
6. Zitting, hardhouten delen
18x100mm, h.o.h. 110mm
7. Kolom, prefab beton
250x600x3875mm (1e arcade), 250x600x2375mm (2e arcade)

Rand, vloer & kolom
De betonnen vloerbalken worden geplaatst op een gestorte strokenfundering. Kolommen worden gekoppeld aan de vloerbalk door middel van af te storten wachtstaven. Ter plaatse van de tweede (binnenste) arcade wordt een extra, lager randelement op de bredere strokenfundering geplaatst. Beide worden bekleed met hardhouten delen als zitting.

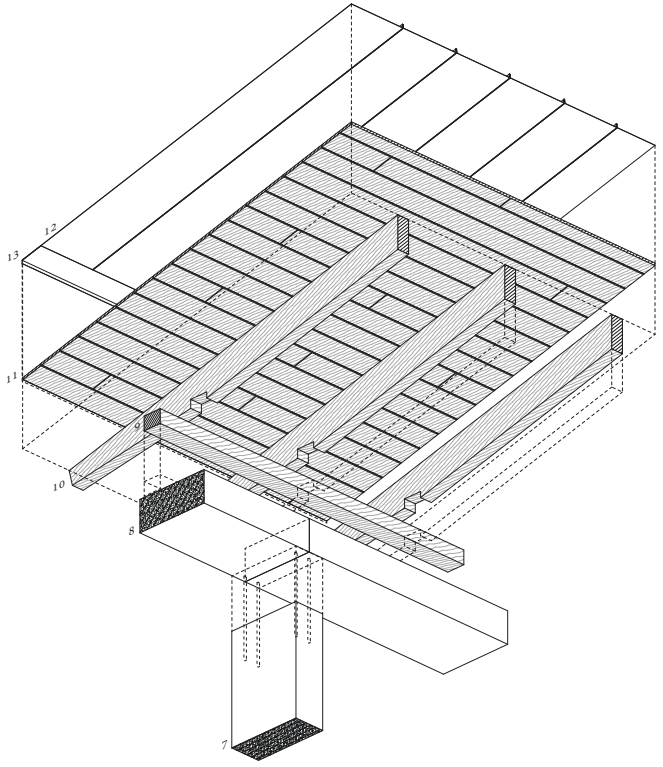

7. Kolom, prefab beton
250x600x3875mm (1e arcade),
250x600x2375mm (2e arcade)
8. Randligger dak, prefab beton
250x600x4000 (1e arcade),
250x600x2000 (2e arcade)
9. Voetbalk dak, hardhout
150x110mm

10. Dakbalk, hardhout
100x250x9000mm, h.o.h. 1000mm, uiteinden verjongd tot 125mm
11. dakbeschot, hardhouten delen
18x180mm, tand-in-groef (50 delen)
12. Dakbedekking, zinken banen
b=500mm, dubbele staande fels
13. Randprofiel, omgezet zink

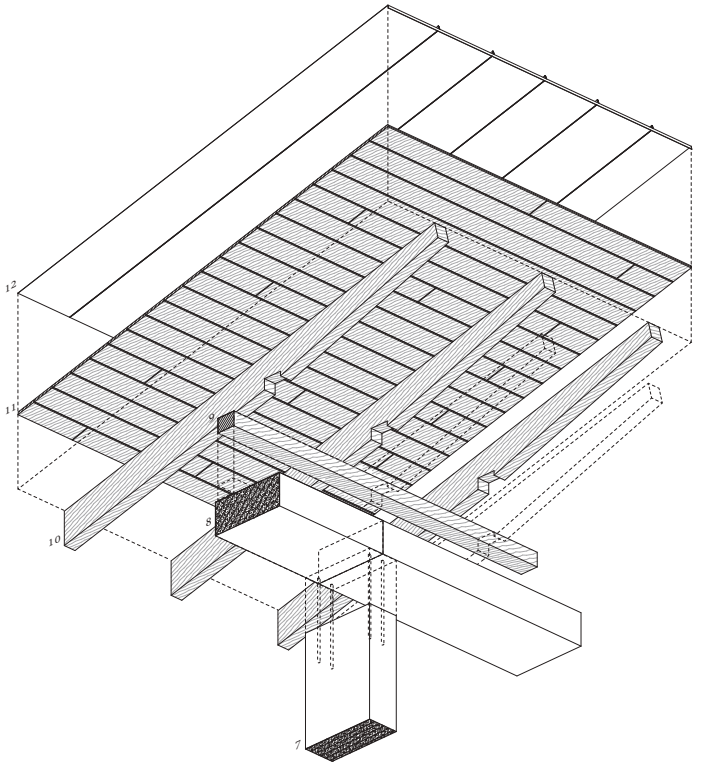

Kolom, ligger & dak

De randliggers worden gekoppeld met de kolommen door middel van wachtstaven. Op de randliggers liggen voetbalken, ter ondersteuning van de dakbalken die op elke meter overspannen van 1e naar 2e arcade. Over de 'sporen' wordt het dakbeschot bevestigd, 50 hardhouten delen in tand en groef. Het beschot wordt bekleed met zinken felsbanen, verbonden door dubbele staande fels. Langs nok en goot worden randprofielen aangebracht als bescherming tegen inwateren van de dakbalken.

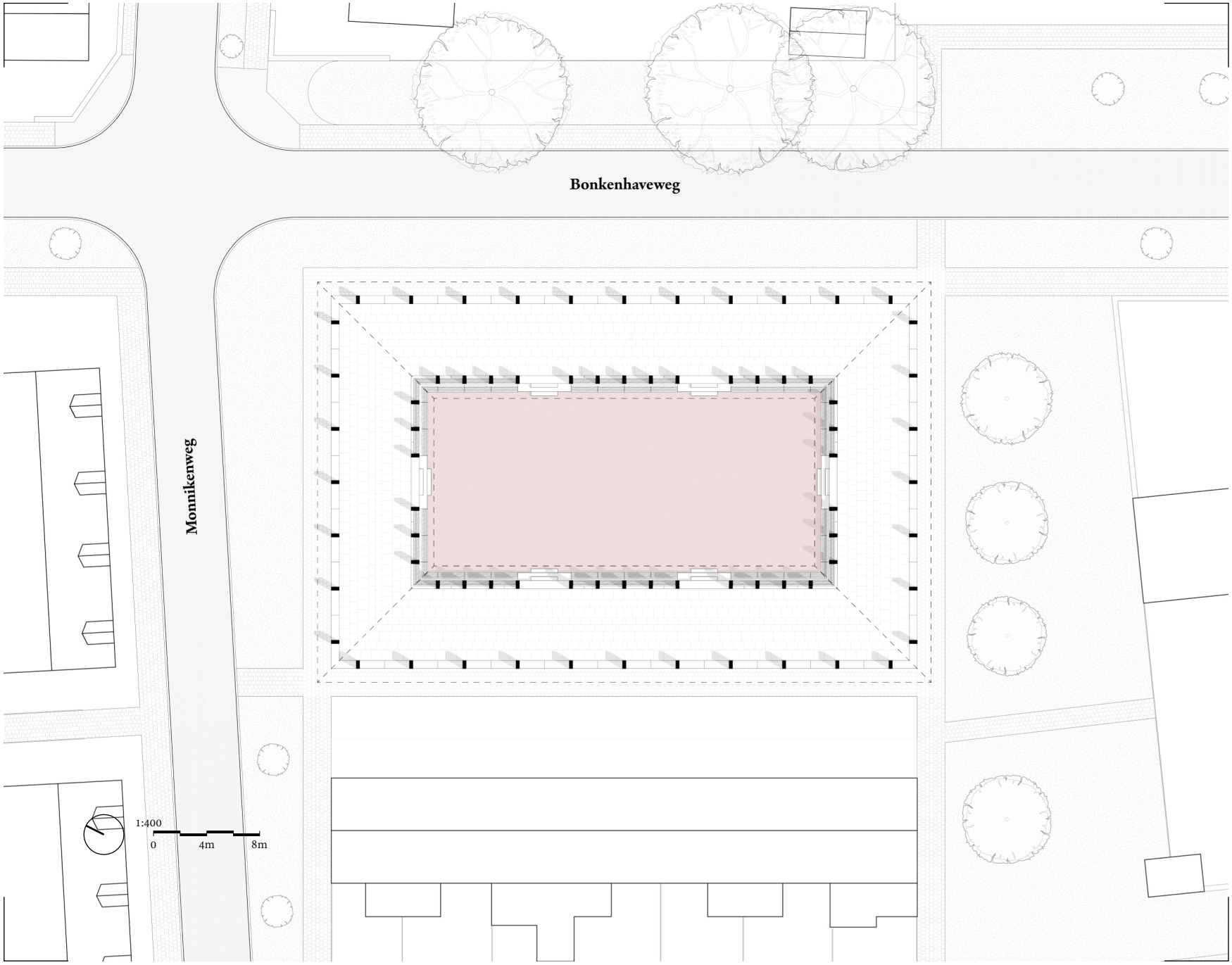
Bonkenhaveweg
Monnikenweg
1:400
0
4m
8m

Eenvoudig, sober en nederig. Het waren de kenmerken van het bouwwerk dat eeuwen geleden vol vertrouwen opgetrokken werd op de Agnietenberg, eensgezind en volledig in lijn met de maatschappelijke idealen van Johannes en zijn medebroeders. Het was Thomas a Kempis zelf die later schreef dat hij *'geen huis of plaats kende waar het zo armoedig begon'*, gevolgd door *'waar toch langs allerlei hindernissen de volle wasdom van een vooraanstaande positie werd bereikt'*. *(Van Kempen et al., 2000, p. 149)*

Het is een getuigenis van het gegeven dat wat aanvankelijk onbestemd of zelfs nutteloos lijkt, door de gemeenschap opgestuwd kan worden tot iets groots en onmiskenbaars.

Gestoeld op eenzelfde eenvoud en soberheid neemt het Nieuw Convent haar plaats in, midden in Sint Jansklooster. Het is een vrij toegankelijke plaats die voor iedereen beschikbaar is zonder een specifieke gebruiksvorm af te dwingen. Het open, maar ingetogen karakter van de structuur is een bewuste keuze. De opgave ligt hier niet in in het efficiënt organiseren of samenbrengen van voorgeschreven functies, maar in het scheppen van condities waarin

het onverwachte kan ontstaan.

Na de oplevering is het aan de dorpsgemeenschap om de structuur zich eigen te maken. Ruimten waarin gebruik al te nadrukkelijk is vastgelegd, werken daarin beperkend. Wil de interventie zich voegen naar zowel de ruimtelijke als sociale structuur van het dorp, dan moet zij zich onthouden van dwingende programmering. Tegelijkertijd mag zij niets uitsluiten, of daarmee de gemeenschap mogelijkheden ontzeggen.

Deze bijna anti-architectonische benadering is verwant aan het werk en gedachtegoed van architect Frank van Klingeren. In de jaren zestig en zeventig 'ontklonterde' hij mono-functionele ontwerpopgaven, met De Meerpaal in Dronten als bekendste voorbeeld. Daar ontstond, zoals hij beoogde, *'een veelheid aan functionele mogelijkheden rond een overdekt plein, veel mogelijk maken door minder te doen, door minder architectuur te bedrijven, minder orde te scheppen, minder in te delen. Het stond voor een open samenleving, en was exemplarisch voor een houding die ruimte openlaat en daardoor het onverwachte toelaat. In plaats van een architectuur die ruimte schept en vormt en daardoor het onverwachte grotendeels uitsluit.'* *(Van den Bergen & Vollard, 2003, p.66)*

Van Klingeren beschouwde zijn gebouwen als een moderne agora: een plek waar ontmoeting onvermijdelijk wordt, net als het belangrijkste Griekse marktplein omringd door openbare functies. Binnen die structuur liet hij doelbewust hinder toe. Hinder was voor hem geen bijproduct, maar een essentieel onderdeel van sociale interactie. Waar activiteiten elkaar kruisen, geluiden zich mengen en

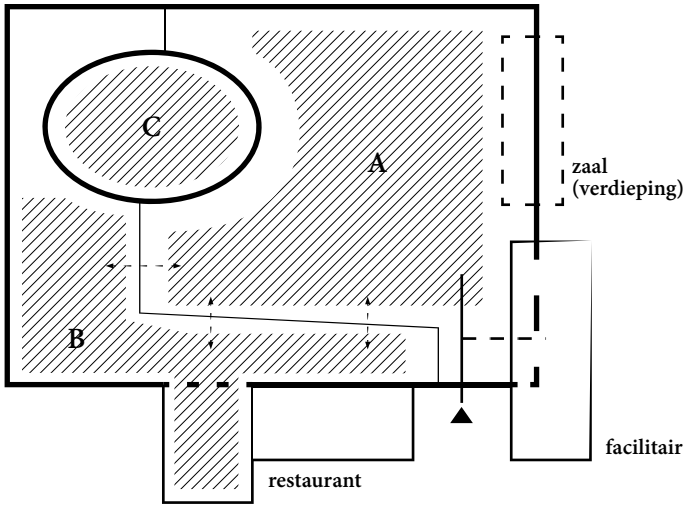

Schematisch grondplan - De Meerpaal
De Meerpaal bestaat uit een overdekte openbare ruimte van 50 bij 70 meter, waarin drie hoofdgebieden te onderscheiden zijn; naast een drietal toegevoegde volumes aan de randen.
Gebied A beslaat het grootste vrij indeelbare gebied, bestemd voor grootschalige activiteiten als sport en spel, tentoonstellingen, markt en beurs, demonstraties en film. Gebied B vormt een voortzetting van het 'plein', maar ligt 80 centimeter hoger. De strook langs het toegevoegde restaurant-volume kent een horeca-functie; het bredere deel fungeert als foyer of gebied voor kleinschaliger evenementen. Gebied C is een ovaalvormig openluchttheater; hoewel ruimtelijk gescheiden heeft deze geen eigen dak.

gebruik elkaar soms in de weg zit, ontstaan situaties waarin mensen zich tot elkaar moeten verhouden. Juist in die wrijving schuilt de mogelijkheid tot contact. In de ogen van Van Klingeren waren het niet-afgedwongen, ongeplande ontmoetingen tussen mensen die veelal leiden tot iets nieuws; denk aan een bezoekje aan de supermarkt of een praatje langs het tuinhek.

Overdekt dorpsplein
Terwijl de volleybalvereniging een toernooi speelt schildert een man het tafereel vanaf de omloop van het openluchttheater waarvan de deuren gesloten zijn omdat de fanfare daar speelt. De barman treft voorbereidingen voor de pauze die de muzikanten straks doorbrengen in de foyer tegen de achtergrond van een metershoog kunstwerk. Vanaf de zijlijn kijkt een tweetal nieuwsgierig toe terwijl spelverloop en tussenstand worden bijgehouden. Een man leest rustig zijn krant en tikt regelmatig zijn sigaret af in de asbak naast hem. Een dame maakt zich zorgen over het verloop van de middag omdat zij daar straks de vergadering voorzit maar al het meubilair nog door elkaar staat. (foto uit Van den Bergen & Vollard, 2003)

In De Meerpaal werden de onconventionele principes van Van Klingeren tastbaar. Wat aanvankelijk werd gezien als ongemak of gebrek aan ordening, bleek in de praktijk een vruchtbare voedingsbodem voor ontmoeting. Als overdekt dorpsplein groeide het gebouw uit tot het sociale middelpunt van een jonge, samengestelde gemeenschap. Hinder fungeerde er niet als tekortkoming, maar als motor van betrokkenheid met storing als sociale katalysator.

Deze benadering moet worden begrepen tegen de achtergrond van een samenleving die destijds werd gekenmerkt door verzuiling en toenemende individualisering. De openheid en onbepaaldheid van Van Klingerens architectuur vormden een bewust tegenvoorstel: een ruimtelijk pleidooi voor ontmoeting buiten vaste structuren en afgebakende domeinen.

Een vergelijkbare spanning werkt door in de hedendaagse context van Sint Jansklooster. Meer en meer raakt de gemeenschap verkloosterd, staat onder druk van veranderende sociale patronen en een verschuivende verhouding tussen individu en collectief. Juist daarom is het relevant om in het dorp een architectuur te ontwikkelen die niet organiseert en scheidt, maar uitnodigt en vermengt. Een structuur die, net als bij Van Klingeren, ruimte laat voor wrijving als voorwaarde voor verbinding.

Deze gedachte wordt in het Nieuw Convent omarmd. De ruimtelijke opzet - met een centraal hof en een omliggende rondgang - maakt gelijktijdig en uiteenlopend gebruik mogelijk, zonder deze strikt van elkaar te scheiden. Activiteiten kunnen naast elkaar bestaan, elkaar overlappen of elkaar tijdelijk verdringen. Een repetitie kan samenvallen met een markt, een gesprek met een spel, een stilte met beweging. Dit lichte ongemak is geen tekortkoming, maar een bewuste kwaliteit: het dwingt tot onderlinge afstemming en aandacht.

'Toen het woninkje er eenmaal stond, was er geen bewoner, omdat er ook geen huisraad was. Toch werd het door sommige broeders bezocht: die wilden dat er iets van gemaakt werd. Als ze er wilden eten, brachten

ze het zelf mee of gingen terug naar hun huis in de stad.'

(Van Kempen et al., 2000, p. 149)

Zo beschreef Thomas a Kempis het sobere begin van het huisje op de Agnietenberg. Hoewel eenvoudig van opzet, werd het - gedragen door de gemeenschap - opgestuwd tot iets groots. Voor het Nieuw Convent geldt hetzelfde: wie er gebruik van wil maken, zal daar zelf iets aan moeten toevoegen.

Het enige expliciete gebaar dat ik als ontwerper maak in deze richting, is het toevoegen van een veertigtal eenvoudige stoelen. Verder ontdaan van losse inrichtingselementen vormen deze stoelen een minimale maar wezenlijke uitnodiging tot gebruik. Zij markeren de ondergrens van verblijf: waar men kan zitten, kan men blijven; waar men blijft, kan iets ontstaan.

Doordat de stoelen verplaatsbaar zijn, worden zij onderdeel van het gebruik zelf. Zij maken het mogelijk de ruimte telkens opnieuw in te delen, als individu of als groep. Een kring ontstaat, een rij, een verspreide setting of juist als concentratie rond een gebeurtenis. De stoelen zijn instrumenten waarmee de toe-eigening wordt vergemakkelijkt. Zij stellen de dorpsbewoners in staat om de ruimte actief vorm te geven, zonder dat die wordt vastgelegd.

Zoals gezegd vormt de ingreep, elementair in opbouw en schaars gemeubileerd, een sociaal experiment waarvoor ik slechts de voorwaarden schep. De structuur zal na oplevering haar eigen leven gaan leiden, samen met de

dorpsgemeenschap. Huiverig voor al te ingrijpende veranderingen, zullen de dorpelingen tijd nodig hebben het zich toe te eigenen. Maar het zal gebeuren; het groeit niet uit dwang, maar uit betrokkenheid. Een hoopvol verlangen zal in vervulling gaan, wanneer geleidelijk het Convent inderdaad de brug zal vormen tussen het ruimtelijke en het sociale, het zichtbare en verborgene.

'Het is nutteloos om hier te zijn, dat klopt, maar is niet alles nutteloos wat van waarde is? Betekenis is te vinden waar praktisch nut en persoonlijk gewin meewarig het hoofd afwenden.'

(Pfeijffer, 2022, p. 43)

Zo zal het centrale hof fungeren als hart van het Nieuw Convent. Als verzonken ruimte, omlijst door treden en zuilen, vormt het een vanzelfsprekende plek voor collectieve activiteit. Het is altijd beschikbaar, maar hoeft niet permanent ingevuld te zijn. Het belangrijkste is dat het dorp hier kan samenkomen in uiteenlopende vormen: van sporttoernooien tot toneel, van markten tot openbare kerkdiensten, van gymnastieklessen tot buurtfeesten of een uitvoering door de fanfare. Tijdens Koningsdag kan het zich vullen met een kleedjesmarkt; tijdens het bloemencorso biedt het rust en overzicht, met de ontwerpmaquettes als kunstobjecten op sokkels vormt het een plek om stil te staan.

De halfverharde vloerbedekking van het hof - het tapijt van kleine afgeronde steentjes - is stevig genoeg om een breed scala aan activiteiten te ondersteunen. Poreus, waterdoorlatend en licht verend onder de voeten, sluit het de

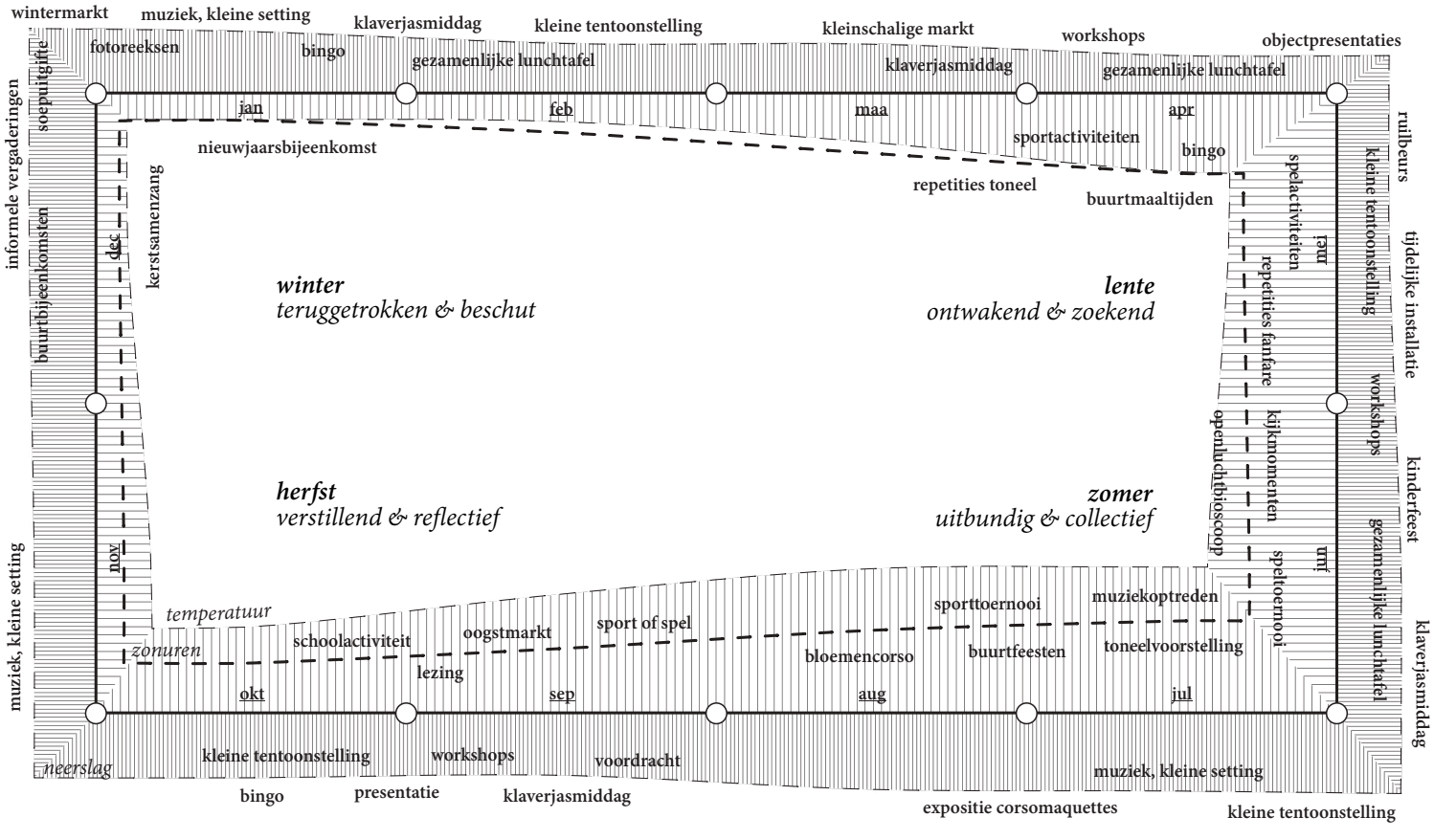

Jaaroverzicht gebruik

In de winter trekt het gebruik zich terug onder de beschutting van de rondgang: activiteiten zijn kleinschaliger en meer gericht op (spontane) ontmoeting dan op beweging. Het hof blijft grotendeels leeg of incidenteel gebruikt.

In de lente komt de plek als geheel meer tot leven. Activiteiten verplaatsen zich van de randen naar het midden, het hof wordt in gebruik genomen. Bij omslaand weer kan het zich direct weer terugtrekken in de rondgang.

In de zomer komt het hof tot zijn recht als collectieve ruimte. Schaal en openheid maken het tot een vanzelfsprekend podium voor grotere en meer intensieve vormen van gebruik. Tegelijk kunnen kleinschaliger activiteiten plaatsvinden in de rondgang.

De herfst is een overgangsperiode waarin gebruik weer langzaam naar de rondgang verschuift. Het hof blijft bruikbaar, maar minder intensief en vaker tijdelijk. Data t.b.v. weergemiddelden via (KNMI, z.d.).

aarde niet af, maar blijft in contact met wat daaronder ligt. Het is als een subtiele herinnering dat ook deze plek onderdeel blijft van het landschap waaruit zij voortkomt.

De schaal en vorm van het hof brengen een vanzelfsprekende nabijheid tot stand. Wie er iets organiseert, wordt gedragen door de ruimte; wie deelneemt, wordt er als vanzelf in opgenomen. De randen nodigen uit tot zitten, kijken en verblijven. Het is precies in die beschikbaarheid van de plek, als open uitnodiging van wat zich aandient, waar de kracht ervan uitgaat. Er is geen vast programma, slechts een aanknopingspunt voor mogelijkheden.

Rondom ligt de overdekte rondgang, waar beschutting en doorwaadbaarheid samenkomen. Op de vloer, belegd met rechthoekige tegels in een patroon dat aansluit op de beweging van de rondgang*, manifesteert het gebruik zich in kleinere gebaren en meer verspreid. In gesprekken, tijdelijke opstellingen, informele activiteiten. De ruimte leent zich als plek voor kraampjes, een kleinschalige workshop, een klaverjasmiddag, een posterreeks van een schoolklas, een tijdelijke tentoonstelling, een lunchtafel, een kinderfeestje of een gesprek onder het dak. Tegelijkertijd blijft zij een doorgangsruimte: een plek waar men passeert, vertraagt of even blijft hangen. In elk van die gevallen is de boodschap helder: hier is iets gaande, of er is iets op komst. Maar wanneer dat niet het geval is, dan kan het nog

*Het rondlopende patroon verwijst terloops naar de peripatetische school van het oude Griekenland, waar denkers al rondtrekkend tot inzichten kwamen. Evengoed wordt ook hier bewegen denken, kijken aanwezigheid.

altijd een rustpunt zijn.

Wat in het hof geconcentreerd is, wordt in de rondgang gefragmenteerd. Beide delen kunnen zelfstandig functioneren, maar ook gelijktijdig, in onderlinge wisselwerking. Soms versterken zij elkaar, soms overlappen zij, soms botsen zij licht. In die wisselwerking - waarin niet alles volledig op elkaar is afgestemd - ligt opnieuw de verwantschap met Van Klingeren. De ruimte laat zich begrijpen als een tapijt in voortdurende wording: niet ontworpen als één samenhangend patroon, maar opgebouwd uit talloze draden, ingebracht door verschillende handen. Gebruik voegt zich naast gebruik, momenten kruisen elkaar, en in die gelaagdheid ontstaat een dorp dat nooit volledig vastligt. Het dorp toont zich hier zoals het is: levendig, meerstemmig en niet vrij van frictie.

Voor het Nieuw Convent is het belangrijk dat het gebruik niet ligt besloten in een vast patroon. Dat niet alles vooraf duidelijk is, vormt geen probleem maar een kwaliteit. Juist doordat de ruimte zich niet dwingend opdringt, ontstaat ruimte voor geleidelijke toe-eigening. Bewoners, verenigingen en organisaties zijn vrij hun eigen programma's aan te dragen, tijdelijk of terugkerend. Sommige activiteiten worden gepland, andere ontstaan ter plekke.

Essentiële waarden daarbij zijn tijdelijkheid, openbaarheid, doorwaadbaarheid en bovenal gemeenschappelijkheid. De ruimte is niet van één gebruiker, maar van velen. Of beter: van niemand in het bijzonder en daardoor van iedereen. De architectuur biedt een kader voor ontmoeting, zonder deze vast te leggen.

Wat nog regelmatig het geval kan zijn, is dat er helemaal

niets gebeurt. Maar ook dan - wanneer het stil is in het hof en leeg onder de rondgang - blijft het Nieuw Convent betekenisvol. Want juist in die stilte toont zich zijn potentie. De ruimte is aanwezig, beschikbaar. Niet altijd als decor voor wat plaatsvindt, maar evengoed als belofte van wat nog kan ontstaan.

Het is een ruimte die zegt:
hier kan iets beginnen.

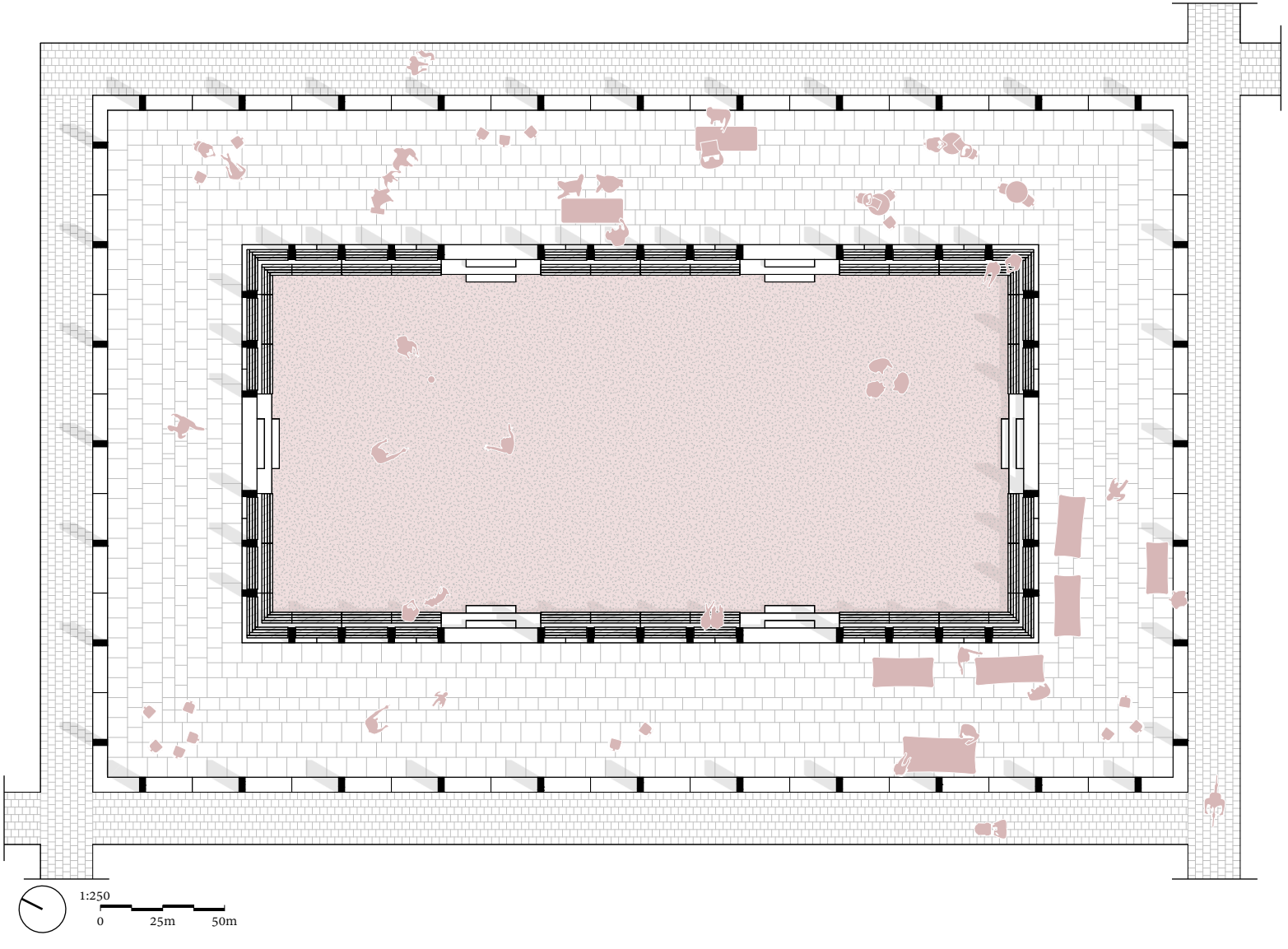
1:250
0
25m
50m

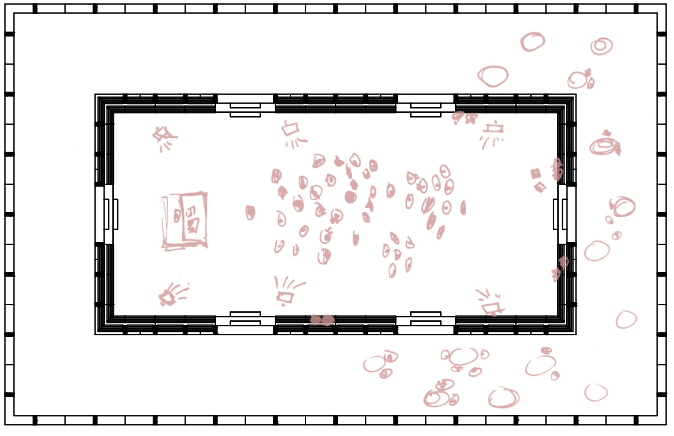

Evenement

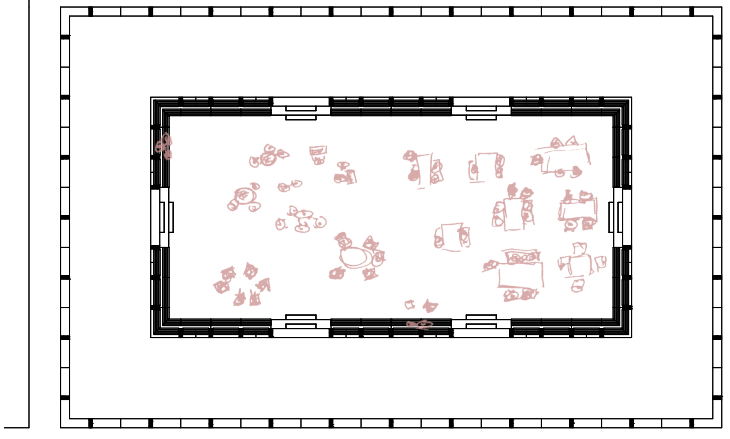

Buurtfeest

1:500
0 5m 10m

Kerkdienst

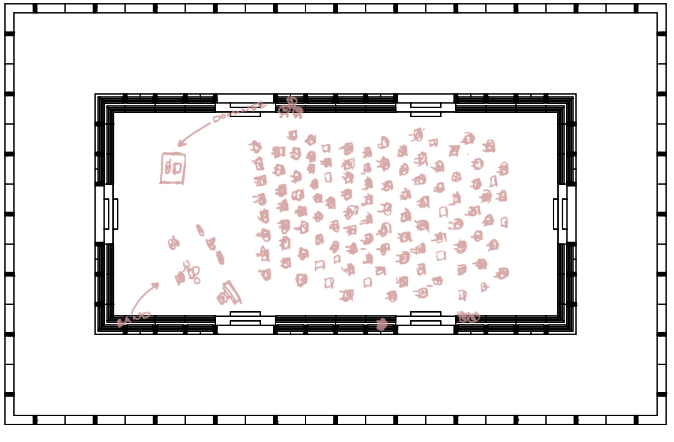

Markt, jeu de boules

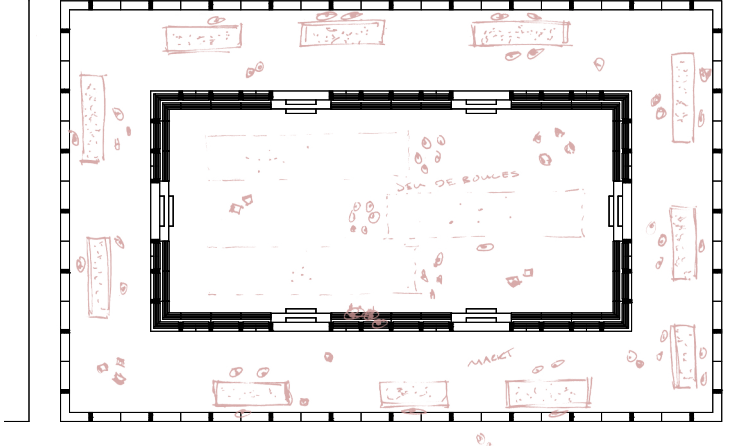

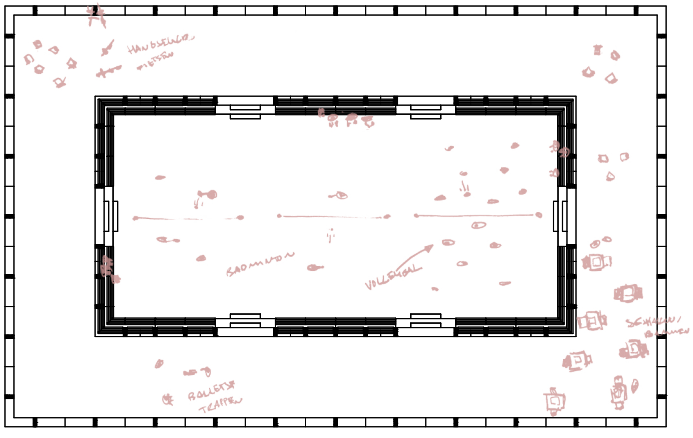

Sport, schaaktoernooi

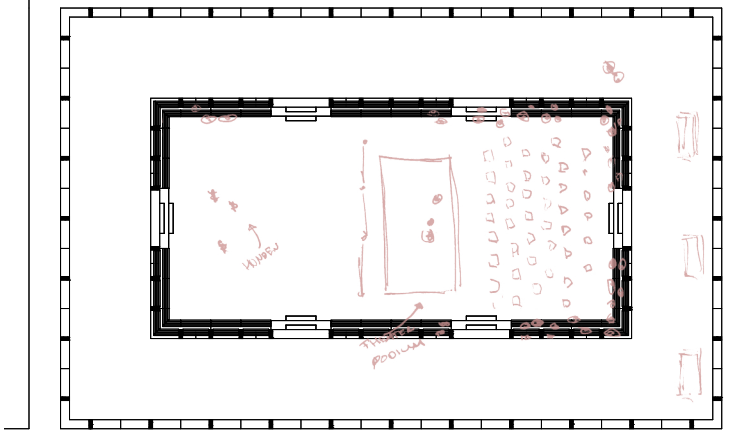

Toneel

1:500
0 5m 10m

Dierenshow

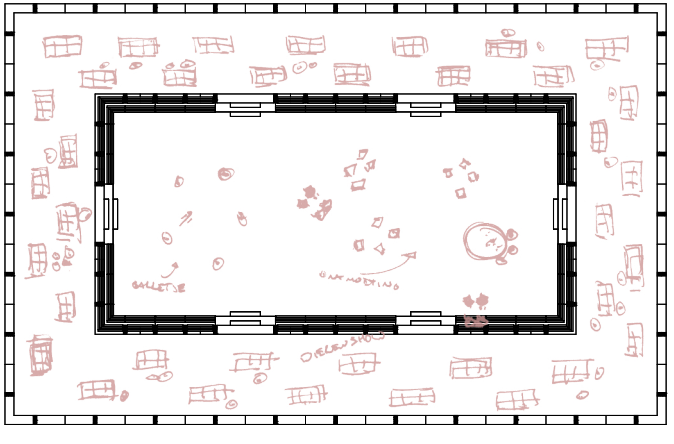

Gymnastiek, workshop

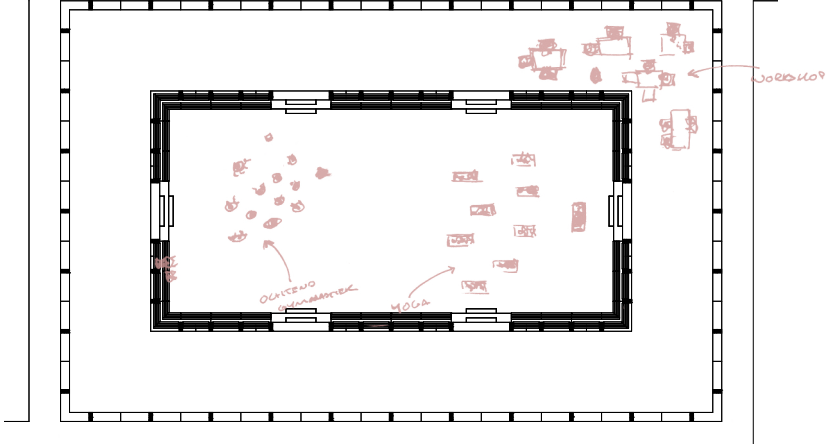

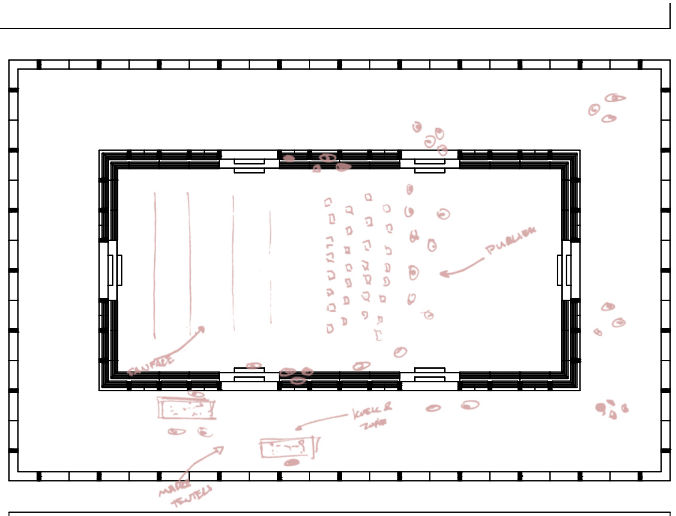

Fanfare

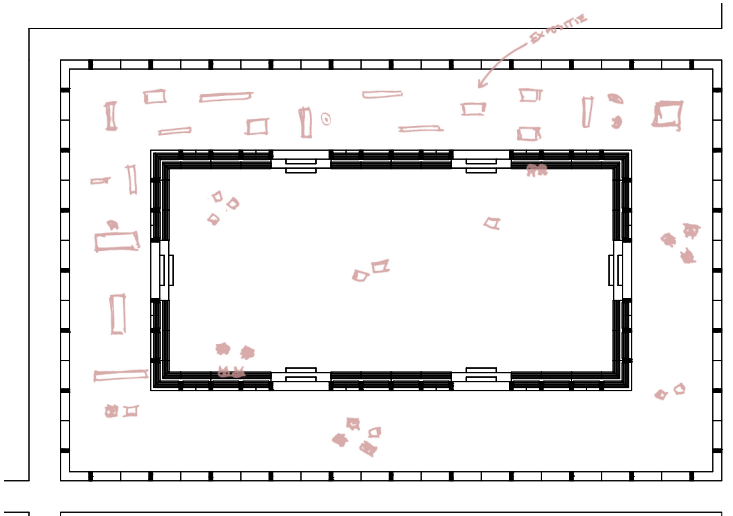

Expositie

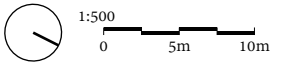

Bloemencorso

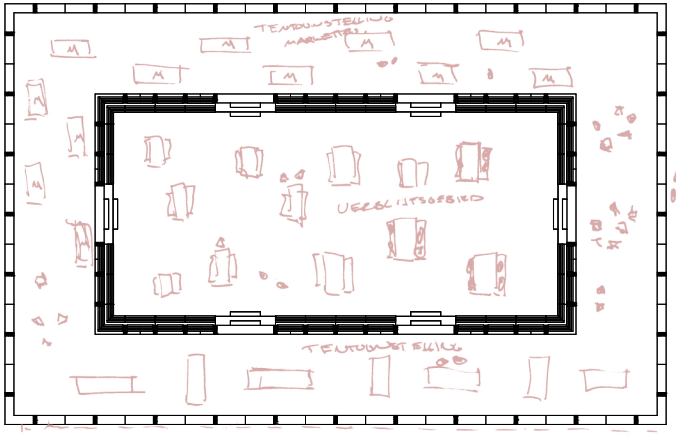

Koningsdag

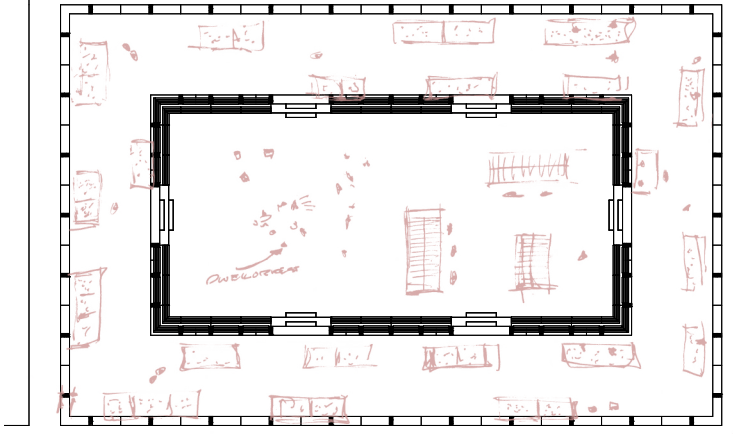

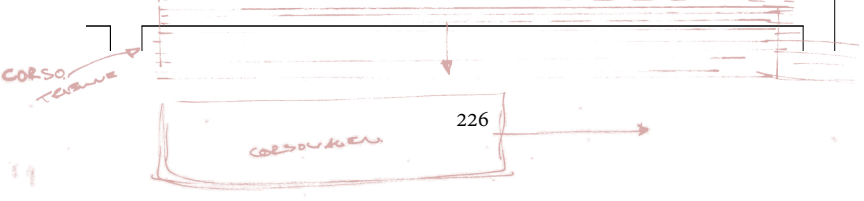

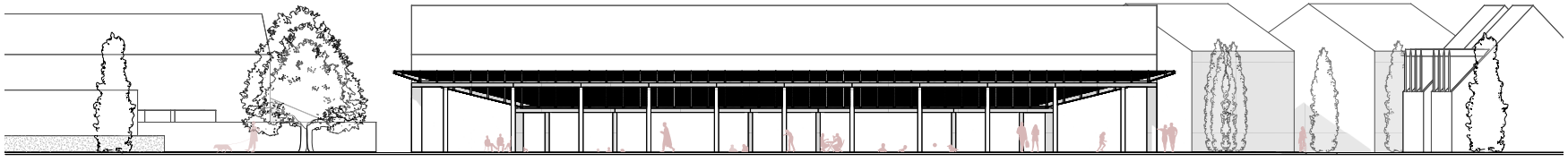

Aanzicht Bonkenhaveweg

1:400

0 4m 8m

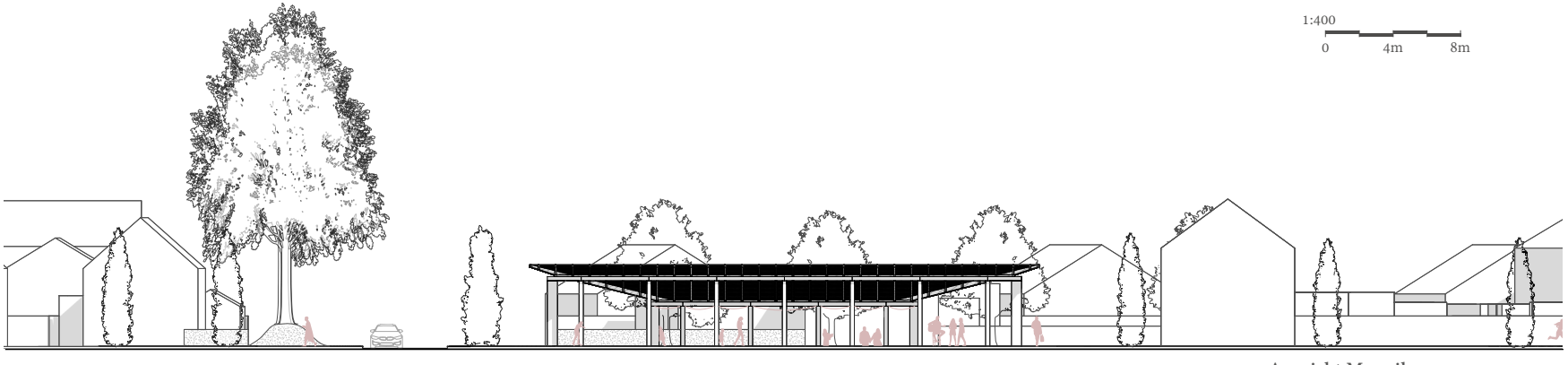

Aanzicht Monnikenweg

1:400

0 4m 8m

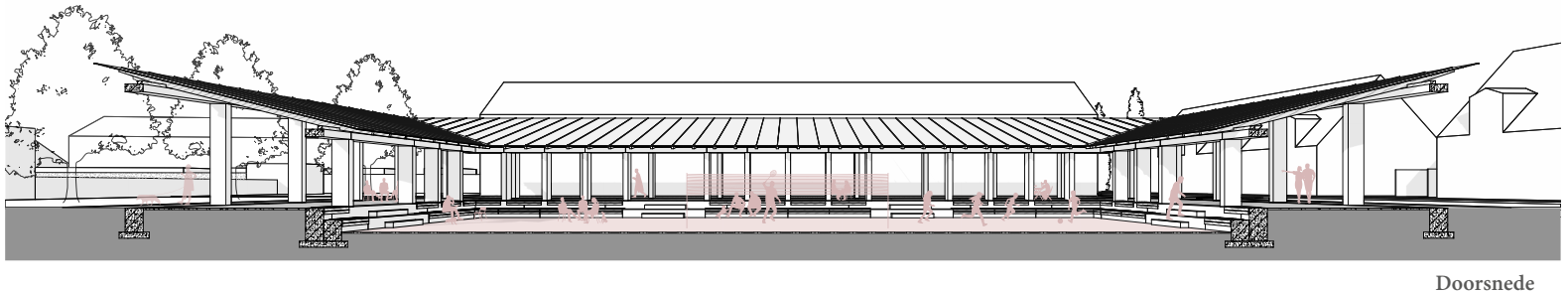

Doorsnede

1:250

0 2,5m 5m

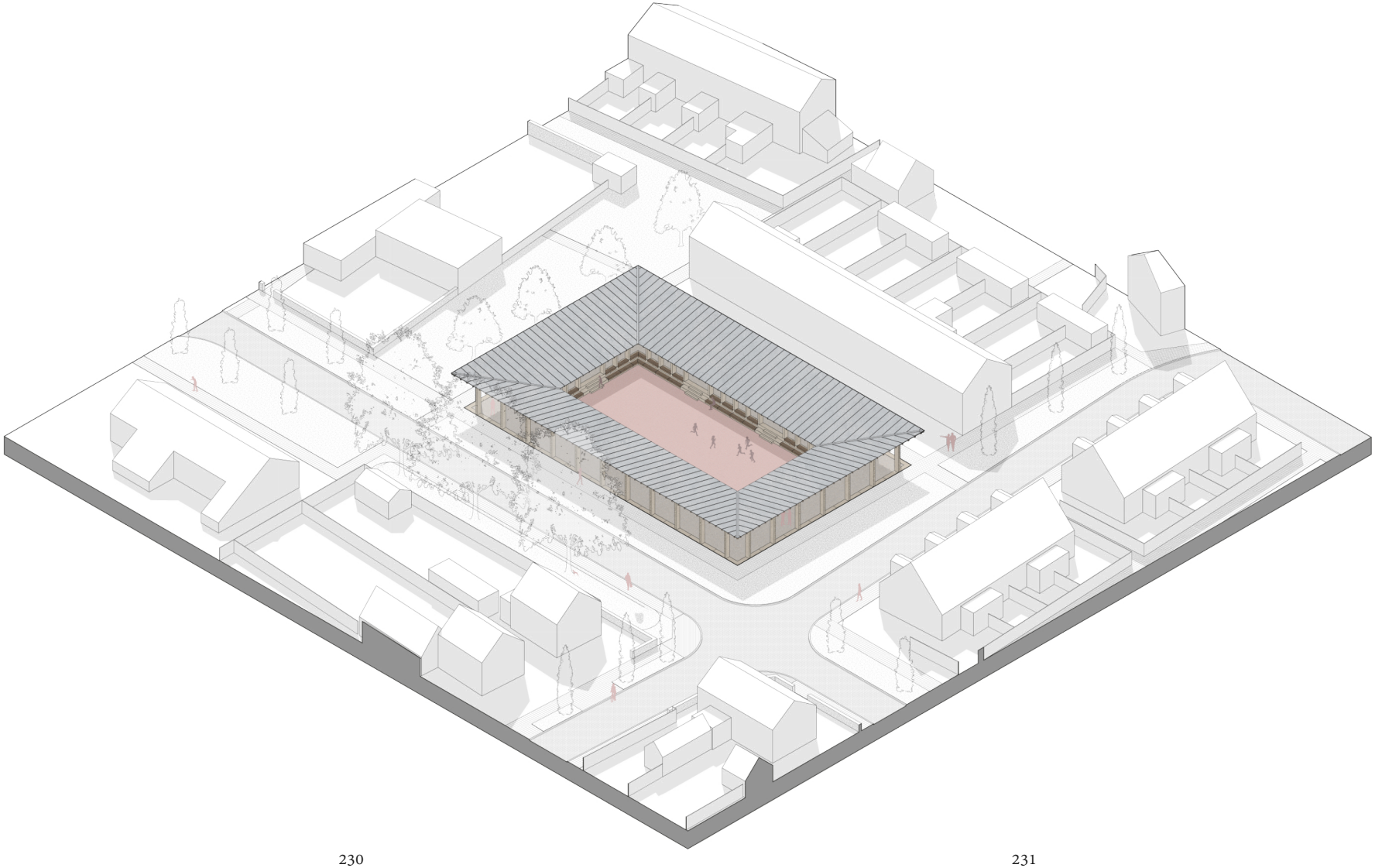

MOMENTOPNAMEN

zaterdag in april

Het is een heldere voorjaarsdag, zo één waarop het licht duidelijk anders valt dan een paar weken geleden. De zon staat nog laag, maar houdt het langer vol. Het is zaterdagochtend: het dorp is in beweging. Op de kruising van de Monnikenweg en Bonkenhaveweg wordt af en aan gereden. Mensen op weg naar de supermarkt, het voetbalveld of waar hun bezigheden hen verwachten. Alles lijkt tegelijk te gebeuren, maar zonder haast.

In 't Convent is het nog rustig. De ochtend hangt er licht en open bij. Het hof is nog in afwachting; de steentjes koel, het oppervlak onaangeroerd.

Sinds een paar dagen staat een kleine tentoonstelling opgesteld onder de rondgang. Tussen kolommen hangen tekeningen en foto's, met touwtjes en wasknijpers bevestigd. Schoolwerk. Het gaat over het voorjaar: bomen die weer groen worden, vogels die terugkeren, het veranderen van de lucht. Op een aantal getimmerde sokkels liggen schriftjes, opengeslagen bij pagina's vol potlood en kleur.

Af en toe blijft iemand staan. Leest een zin, wijst iets aan. Een ouder tilt een kind iets omhoog zodat het beter kan kijken. Het is geen officiële opening, geen moment dat begint

of eindigt. Het is er gewoon en wordt gaandeweg bekeken.

Tegen het einde van de ochtend verzamelen zich hier en daar wat mensen onder de rondgang. Niet als groep, maar verspreid. Iemand zit op de rand met een kop koffie. Een man staat iets verderop te telefoneren, half met zijn rug naar de ruimte, maar blijft ondertussen kijken naar wat er gebeurt. Een ander leunt tegen een kolom en kijkt uit over het hof. Er wordt gegroet, een paar woorden gewisseld. De ruimte lijkt nog te zoeken naar wat deze dag zal brengen.

Rond het middaguur verschijnt, aan de zijde van de Bonkenhaveweg, een jongen met zijn vader. Ze tillen een kleine tafel uit de auto, zetten hem neer tussen twee kolommen. Terwijl zijn vader terug in de auto stapt en wegrijdt - hij kan daar niet te lang blijven staan - begint de jongen uit te stallen. Een rij vogelhuisjes, verschillend van vorm en kleur. Sommige strak en recht, andere scheef maar zorgvuldig gemaakt. Iets later komt zijn zusje erbij. Ze gaat er naast zitten op een stoel, wiebelt met haar benen en kijkt vooral naar wat er om haar heen gebeurt.

De eerste voorbijgangers vertragen. Iemand zet een fiets tegen een kolom, een boodschappentas ernaast. *„Heb je die zelf gemaakt?"* vraagt een vrouw. De jongen knikt. Hij zegt niet veel, maar wijst af en toe iets aan. Zijn zusje lijkt meer aangestoken door de interesse, de vrouw lacht om de vreemde gezichten die ze trekt. Het gaat niet snel, maar de dag is lang genoeg.

Intussen verschijnen in het hof een paar kinderen met stapels actieplaatjes van de supermarkt. Het weer is te goed

om onder de rondgang te blijven, en ze spreiden zich uit op de rand van het hof, leggen hun kaartjes in kleine stapels. *„Dubbel?"* klinkt het, en even later: *„Ruilen?"*

Het werkt. Andere kinderen mengen zich in de ruilhandel, op afstand gadegeslagen door hun ouders. Er worden stoelen bij gesleept en het hof, dat vanochtend nog leeg was, vult zich met kleine eilandjes van activiteit.

Aan de zuidzijde worden ondertussen, bijna onopgemerkt, een paar stoelen dichter naar elkaar toe geschoven. Iemand legt een jas over een leuning, een ander zet een tas neer. Niet veel later verschijnt er een doos met bekers en een schaal met cake. Een kinderfeestje, klein van opzet, zonder duidelijke afbakening. De kinderen bewegen zich tussen de stoelen en het hof, sluiten even aan bij het ruilen van kaartjes, keren weer terug.

Halverwege de middag verandert het licht. De lucht betrekt, eerst nauwelijks merkbaar en dan sneller. Een paar druppels vallen. Iemand kijkt omhoog, een ander begint alvast te schuiven. Binnen een paar minuten verplaatst de ruilbeurs zich naar de rondgang. Kaartjes worden bijeengeveegd, stoelen opgetild. Een klaptafeltje die een jongen mee had wordt half gedragen, half gesleept.

Ook het kinderfeestje moet zich verplaatsen, verder naar binnen. Bekers worden snel verzameld, een schaal wordt doorgegeven, stoelen schuiven uit elkaar en opnieuw tegen elkaar aan. Voor een moment loopt alles door elkaar heen: ruilende kinderen, ouders die opruimen, mensen die schuilen.

Het is nu geen weer om te vertrekken, en onder het dak hervindt alles zijn plek. De regen tikt op het zink, een gelijkmatig geluid dat de de ruimte vult zonder te overheersen.

De jongen met de vogelhuisjes kijkt even naar buiten, naar het natte hof. Zijn zusje steekt haar hand uit naar de rand van de regen, voelt de druppels en trekt hem weer terug. Er blijft iemand staan bij de tafel: nog een huisje verkocht.

Nu iedereen onder de rondgang is samengekomen, krijgt ook de tentoonstelling opnieuw aandacht. Omdat de mensen er nu toch al zijn, en de regen alles even stilzette. Een man leest hardop een zin voor, iemand anders wijst naar een tekening van een vogel. *„Die zag ik vanmorgen nog,"* zegt ze.

Zoals hij kwam, trekt de bui ook weer voorbij. Het licht keert terug, maar zachter. Voor de meesten is dit het moment om terug te gaan naar huis.

Aan het eind van de middag begint iedereen op te ruimen. De tapeltjes kaartjes worden kleiner, verdwijnen weer in doosjes. De tafel met vogelhuisjes raakt leger; negen zijn er verkocht. Geconcentreerd telt de jongen het geld nog eens na. na. Hij is tevreden, zijn zusje ook. Niet veel later komt zijn vader weer aangereden met de auto, helpt hem inladen. Trots laten ze de opbrengst zien aan hun vader.

Langzaam verandert de sfeer. De dag trekt zich terug, maar de plek niet.

Het is zaterdag: halverwege de avond verschijnen de eerste groepjes jongeren. Fietsen worden tegen de kolommen gezet, tassen op de grond. De hoek bij de kruising blijkt opnieuw een logisch verzamelpunt. Er wordt gewacht, er moet nog iemand komen.

Stoelen worden bij elkaar geschoven, een losse kring ontstaat. Gesprekken over de afgelopen week en de komende avond beginnen en vallen weer stil, worden hervat als er iemand bij komt.

Wanneer het compleet is, vertrekken ze. Fietsen worden losgetrokken van de kolommen, lichten gaan aan. Er wordt nog even geroepen en dan verdwijnt het geluid de straat in, op weg naar de keten.

Het Convent ligt er weer bij zoals in de ochtend, maar niet hetzelfde. De stoelen staan anders; in de verplaatsingen zijn sporen achtergebleven. Tussen twee kolommen hangt iets dat er eerder nog niet hing: een slinger die vergeten is. Die hangt er morgen nog, net als de tentoonstelling. Wie weet komt er dan weer iemand kijken, of niet.

woensdag in juli

Vandaag is het warm, maar nog niet zwaar. Het dorp lijkt stil, maar wie langs de Monnikenweg rijdt, merkt dat er iets gebeurt in het Convent. Niet één ding, maar meerdere. Dingen die naast elkaar plaatsvinden, over elkaar heen schuiven, elkaar even raken en dan weer uitwijken.

De dag begon met stilte. De zon streek langs het zinken dak, gleed via de hoeken naar binnen en viel in het open midden op de steentjes van het hof. Pas later zullen ze ritselen onder voetstappen.

Tegen het einde van de ochtend verschijnen, aan de koele noordzijde, vier stoelen tussen twee kolommen. Een thermoskan, papieren bekertjes met thee. Ze hebben niets afgesproken en zitten er toch tegelijk. Eén stoel blijft leeg, voor wie er nog bij komt.

Langs de rand schuifelt een oudere man. Hij telt de rijtjes van vier planken tussen de kolommen. Hij knikt, alsof hij bevestiging vindt. *„Net als vorige week,"* mompelt hij.

Rond half twee komen de kinderen. Op slippers, met van alles in hun handen - een bal, een step, iets dat net nog binnen lag - op fietsen die te klein of juist te groot zijn. Twee

kinderen op skeelers ontdekken de rondgang als parcours. Ze draaien, ontwijken, versnellen. Volwassenen fronsen; de kinderen moedigen elkaar aan.

Als vanzelf verdelen ze zich: sommigen onder het dak, anderen midden in het hof. Stoepkrijt blijkt tevergeefs op het korrelige oppervlak en maakt al snel plaats voor een bal; er wordt een spel gespeeld waarvan de regels niet worden uitgelegd maar telkens aangepast.

Een paar stoelen die er nog stonden worden opzij geschoven, half gedachteloos, half doelgericht. Het veld ontstaat niet door afbakening, maar doordat alles wat in de weg staat zich verplaatst.

Een jongen legt zijn telefoon op één van de verplaatste stoelen, schuift hem iets op en filmt een truc op zijn step; na een paar pogingen wordt die weer verplaatst omdat hij in de weg staat.

Aan de rand rolt een buurvrouw een tuinslang uit. Straks komt haar kleindochter, kunnen ze grote bellen blazen. De warmte stuitert op het zinken dak, maar het hof blijft koel in de schaduw.

In de oosthoek wordt iets opgebouwd. Kabels, stokken, een halve stellage. De fanfare bestaat 125 jaar en speelt vanavond hier. Een jongen plaatst zijn ladder tegen een kolom. Hij hijst een vlaggetje op dat meteen weer zakt. Iemand test een trommel, zacht en kort.

Langzaam verschuift de sfeer. De skeelers verdwijnen, de rondgang wordt rustiger. Een hond wordt uitgelaten, een jongen leest op de rand. Twee mensen hangen foto's op: vergeelde beelden van uitvoeringen uit andere tijden. Er is

geen echt systeem, maar het gaat goed.

Dan wringt er iets. Kinderen willen spelen langs de zuidzijde, waar stoelen worden klaargezet. Een vrouw vraagt of het vandaag ergens anders kan. Met tegenzin wijken de kinderen uit. Even blijft het spel hangen, alsof het niet goed weet waar het heen moet; vindt dan - een paar meter verder - opnieuw zijn vorm.

In de noordhoek gaat een meisje met een viool zitten en speelt een losse melodie. Het geluid beweegt door de ruimte, raakt de kolommen, verdwijnt onder het dak. Even lijkt alles daarop afgestemd.

Twee kinderen die elkaar proberen af te troeven met hun baltechniek moeten uitwijken voor een kar met glazen. Later komt daar een bar. Lachend verplaatsen ze zich een kolom verder en gaan door.

Iedereen beweegt door elkaar heen. Iemand verplaatst een stoel, helpt even met opstellen. Een ander zoekt een stekker. Het is een plek vol kruisende handelingen. De ruimte is nog geen zaal, geen plein, maar iets er tussenin. Open, maar omlijnd.

Alles wat vandaag gebeurt, gebeurt omdat iemand besloot iets te doen. Te spelen, te lezen, te helpen, te kijken. En het Convent laat het toe. Meer nog: het maakt het mogelijk.

Als de avond valt, de warmte van de dag nog in de stenen ligt, beginnen de stoelen zich te vullen. Eerst verspreid, dan gerichter. Familie, vrienden en buren zoeken elkaar op, anderen sluiten aan. Kinderen rennen nog rond, tot ze tot stilte worden gemaand. Wie geen stoel meer vindt in hof

of rondgang neemt er één mee van huis. Als het hof gevuld is, schuiven mensen ook aan onder de rondgang. Sommigen uit gewoonte, zij horen bij het dorp zoals het dorp bij hen hoort. Anderen fietsen toevallig langs en schoven aan.

De stoelen vooraan, gericht op het publiek, blijven leeg. Enkele instrumenten staan al klaar, lessenaars opgesteld. Verwachtingsvol en gespannen verzamelen de muzikanten zich in het gebouw ernaast.

Tegen half negen openen ze hun instrumentkoffers en wandelen onder oprecht applaus naar buiten. De muzikanten nemen plaats, stemmen kort. De dirigent kijkt op, het publiek wordt stil.

Het hof is nu zaal. De rondgang balkon. De randen worden zitplaatsen, rugleuningen, plekken om te blijven staan. De muziek begint. Klanken zoeken hun weg langs de kolommen, onder het dak, omhoog de lucht in. Een meisje dat net nog tekende, zit stil met het krijt in haar hand. Omdat er iets gebeurt, zwijgen twee jongens zonder protest.

Aan de overkant van de straat blijft een man staan. Hij herkent een melodie. Wat klinkt is geen spektakel, maar gemeenschap in adem en slag, in koper en hout.

In de pauze komt het geroezemoes terug. Onder de rondgang doet de bar - eerder die middag gebracht in een bestelbusje - goede zaken, voor twee euro schenken vrijwilligers koffie, thee en limonade. Voor vijftig cent krijg je er een grote gevulde koek bij. Straks ook bier en wijn. De opbrengst is voor de vereniging, zo staat vermeld op een

aan de bar geplakte poster.

Mensen praten, dwalen, kijken opnieuw naar de foto's. Iemand wijst haar vader aan op een vergeeld beeld.

Als de schemering valt, begint het tweede deel. Lampjes gaan aan; kleine lichtpunten tussen de kolommen. De prikkabels trekken lijnen door de ruimte, maken gezichten zacht. Iemand neemt een stoel mee naar de rondgang, net buiten de drukte, en blijft daar zitten met een drankje. Hij kijkt zonder echt deel te nemen.

De muziek wordt losser en er wordt meegeklapt en gelachen. Op het wegvallen van de laatste noot volgt een korte stilte, voordat het applaus losbarst en zich verspreidt door het Convent.

Daarna blijft men nog even. Terwijl muzikanten naptraten, zetten mensen uit het publiek de stoelen netjes; wie zijn eigen had, neemt die weer mee naar huis. Een paar blijven precies daar waar ze stonden, alsof ze morgen opnieuw gebruikt zullen worden.

„We moeten dit vaker doen," zegt iemand.

Langzaam keert de rust terug. Niet als leegte, maar als beschikbaarheid. Het hof ligt stil, maar bewaart de sporen.

Morgen is er weer iets anders. Kinderen, een gesprek, een stoel die verschuift. Maar vanavond, op deze zachte zomeravond, klonk er muziek.

En dat is nu deel van het dorp geworden.

dinsdag in oktober

De lucht hangt laag, niet donker maar ook niet helder. Het vormt een zachtgrijze deken waarachter de zon blijft steken. Af en toe valt er lichte regen; genoeg om je pas te versnellen, maar niet om echt voor te gaan schuilen.

Toch gebeurt dat. Onder de rondgang staat een oude vrouw stil met een boodschappentas. Ze heeft haar jas dichtgeknoopt tot aan haar kin en kijkt naar het hof, waar de natte steentjes glansen als dof glas. Ze wacht niet echt op het ophouden van de regen, maar eerder op het moment zelf. Hier mag je even zijn, met of zonder reden.

Aan de overkant zit een jongeman op een stoel, met zijn voeten op een tweede tegenover hem. Hij draagt een dikke trui, zijn jas hangt over een derde stoel naast hem. In zijn handen houdt hij losjes een boek, maar zijn ogen zijn niet gericht op de woorden. Zijn blik volgt de lijnen van de tegels, de herhaling van de kolommen, het hout van het dak. Hij slaat de langzame beweging van een vallend blad gaande, dat is overgewaaid naar het dak en vanaf de rand naar beneden dwarrelt. Hij verplaatst zijn stoel een paar centimeter, zodat hij het blad beter kan volgen. Een kleine ingreep die niets verandert, maar toch genoeg is.

Een meisje rijdt op haar step rondjes door de rondgang. Eerst voorzichtig, dan steeds sneller. Aangemoedigd door het ritme dat ontstaat door het rollen van de wieltjes over de tegels. Af en toe kijkt ze om, alsof ze wil weten of iemand het ziet. Er is niemand die haar tegenhoudt.

Aan het einde van de ochtend passeert een vrouw met haar fiets het Convent. Ze wordt geroepen door twee dames onder de rondgang. Ze zwaaien, maken ruimte. Ze aarzelt, wijst dan op haar horloge. *„De bieb is zo dicht,"* zegt ze: *„ik kom straks terug."* De plek houdt haar niet vast, maar laat haar ook niet los. En inderdaad: wanneer ze later haar fiets tegen een kolom zet, wordt ze moeiteloos onderdeel van het gesprek. Alsof het voor haar bleef liggen, wachtend.

Tegen de middag verschijnen drie mannen met een kleine tafel en een pak kaarten. Ze nemen plaats onder de rondgang, schenken koffie uit een thermoskan en beginnen. Het spel begint zonder aankondiging. Eén van hen trekt een stoel iets dichter naar zich toe, niet uit noodzaak mar uit gewoonte; alsof de juiste afstand deel is van het spel.

Mensen passeren, kijken even, lopen door. Iemand blijft staan, volgt een paar slagen, zegt niets. De tijd lijkt zich daar anders te gedragen; herhalend, zonder haast.

Een postbezorger stopt kort onder de rondgang, sorteert snel een stapel brieven op een stoel en verdwijnt weer, nog voordat iemand hem echt opmerkt.

In de loop van de middag verandert de ruimte. Het is herfstvakantie en het weer is beter dan verwacht. Kinderen verschijnen, eerst enkele en dan meer. Jassen open, stemmer luider dan in de ochtend.

In het hof ontstaat een spel dat lijkt op trefbal, maar voortdurend verandert. Wie geraakt is, stapt er uit en moet onder in de rondgang wachten tot het volgende potje begint. Er wordt gerend, geroepen en gelachen. De steentjes geven licht mee onder hun voeten, het spel vult het hof en langs de randen blijven mensen zitten. Ze kijken en praten door.

Onder de rondgang gaat het kaarten ook verder. Af en toe wordt er opgekeken. *„Ze houden het nog wel vol"* zegt iemand, zonder zijn kaarten neer te leggen.

Tegen het einde van de middag verandert het licht opnieuw. De lucht trekt dicht, dit keer zonder twijfel. De eerste druppels vallen zwaar en snel. Het spel stokt, gaat nog even door, maar verplaatst zich dan naar de randen. Al snel is het hof leeg.

Onder de rondgang schuift alles dichter naar elkaar. Kinderen zoeken beschutting, hun energie nog aanwezig maar anders gericht. Sommigen blijven staan, anderen gaan zitten, natte mouwen worden uitgewrongen. Stoelen die eerst verspreid stonden, vormen nu kleine groepjes, dichter op elkaar. Er wordt gelachen om de regen, om het plotselinge einde. Sommigen kijken naar binnen, naar het natte vlak dat zet nog gebruikten.

Plots trekt er een windvlaag door het Convent, alsof de lucht zelf van richting verandert. Bladeren die zich hadden verzameld langs de randen van het hof komen los en worden opgetild, dwarrelen onder de rondgang door en schuren over de tegels. Een paar kinderen rennen er achteraan,

proberen ze te vangen voordat ze weer wegschieten. Eén blad blijft even steken tegen een kolom, trilt, en laat dan alsnog los.

Onder het dak wordt het geluid van de wind gedempt maar niet tegengehouden. Het beweegt door de structuur, langs de balken, door de open hoeken en neemt alles mee in zijn richting. De kaartspelers moeten plots hun kaarten stevig tegen de borst houden; kort daarop drinken ze hun kopjes leeg en verdwijnen, ieder in zijn eigen richting.

Dan is het weer stil. De bladeren liggen ergens anders dan daarvoor, alsof de ruimte zichzelf opnieuw heeft ingericht. Maar de regen houdt aan, het zacht tikkende geluid van het dak wordt constant.

In de avond wordt het Convent anders gebruikt. Hondenbaasjes verschijnen, één voor één. Ze volgen aangepaste rondes, waarbij ze grotendeels tussen de twee arcades blijven. De honden snuffelen langs de randen, trekken licht aan de lijn.

Soms komen twee mensen elkaar tegen. Ze vertragen, wisselen een paar woorden. De honden draaien om elkaar heen, raken verstrikt en worden weer losgemaakt. Even ontstaat er stilstand, een knoop in beweging, die zich daarna vanzelf weer ontwart.

De stoelen staan er nog, hier en daar verschoven. Sommige natgeregend aan de rand van het hof, andere droog onder het dak. Niemand zet ze recht. In het Convent gebeurt vandaag niets meer, en toch doet het iets. Wanneer de avond leger en stiller wordt, blijft de ruimte aanwezig. Niet

leeg, maar beschikbaar.

Vandaag liet de herst zien hoe alles beweegt en zich telkens opnieuw rangschikt. Vannacht zal de regen doorgaan, morgen kan het weer anders zijn.

vrijdag in december

De lucht is helder en koud. De zon staat laag: licht valt schuin tussen de kolommen door, tekent lange schaduwen over de tegels van de rondgang tot diep in het hof. Daar liggen de steentjes er onaangeroerd bij, hard en stil als een oppervlak dat zich heeft teruggetrokken.

Scherp uit het oosten snijdt een koude wind onder het dak door, langs de balken, tussen de kolommen. De structuur legt het geen strobreed in de weg; onder deze omstandigheden is het een weinig uitnodigende plek. Het is er stil.

Af en toe passeert er iemand. Goed ingepakt, sjaal hoog opgetrokken, handen diep in de zakken. Ze steken het hof niet over, maar volgen vaak wel de beschutting van de rondgang. Hun stappen klinken helder op de tegels. Soms wordt er heel even stilgestaan, een blik naar binnen geworpen, alsof men zich herinnert wat deze plek kan zijn.

De stoelen staan verspreid. Enkele onder de rondgang, dicht bij de kolommen, anderen in het hof, alsof ze daar zijn achtergelaten in een ander seizoen. Eén ligt half op zijn zij, tegen de rand van het grind. Niemand lijkt zich eraan te storen. Ze staan er niet als uitnodiging, maar als herinnering aan gebruik.

Aan de zuidzijde zitten twee mensen naast elkaar op de lage rand. Tussen hen worden niet veel woorden gewisseld, hun gesprek bestaat uit halve zinnen waarop ze kalm glimlachen. Met hun blik volgen ze hun honden, die los lopen in het hof. De ene is jong, springerig, maakt korte, onverwachte bewegingen over de steentjes. De andere volgt trager, laat zich af en toe meeslepen maar blijft dichter bij zijn baas.

Af en toe klinkt een naam, een fluitje. De honden keren terug, krijgen een aai over hun kop, en gaan dan weer hun eigen weg. Het is een klein tafereel, maar het vult de ruimte meer dan de leegte daaromheen doet vermoeden. Niet veel later worden de honden aangelijnd en vertrekken ze met hun baasje.

Onder de rondgang zitten, uit de wind, drie mannen aan een tafel. Hun jassen blijven aan. Een thermoskan staat tussen hen in; damp slaat op uit de bekers en lost langzaam op in de koude lucht. Opnieuw kaarten ze, langzaam en bedachtzaam. Het is niet anders dan in andere seizoenen, maar de bewegingen zijn kleiner en ingehouden. Binnen, bij één van hen thuis, was het warmer geweest.

Waarom ze hier zitten, wordt niet uitgesproken. Misschien is het de gewoonte of de behoefte om gezien te worden, al is het maar zijdelings. Misschien ook omdat het spel hier anders wordt: niet afgesloten, maar onderdeel van iets groters.

Af en toe komt er iemand langs. De mannen kijken op wanneer iemand passeert, wachten een fractie van een seconde en keren dan terug naar hun kaarten. Het lijkt net zozeer onderdeel van het samenzijn als het spel zelf.

Net als gewoonlijk blijven de passanten niet lang, met uitzondering van een man die zijn fiets in de rondgang ondersteboven zet en rustig aan een wiel draait. Terwijl hij sleutelt, kijkt hij af en toe op naar het spel. Niet veel later fietst hij weer weg. Vandaag is het Convent geen bestemming, maar een tussenruimte.

En toch roept de leegte iets op. Een man die langsloopt, blijft even staan bij de rand van het hof. Hij kijkt naar binnen, naar de stoelen, naar het grind dat hier en daar verward is door de honden. In zijn hoofd vult de ruimte zich vanzelf.

Hij ziet de markt van een paar maanden geleden voor zich, de kramen onder de rondgang, het geroezemoes, de beweging. Hij hoort het lachen, het schuiven van stoelen, het zachte gedreun van stemmen onder het dak. Hij denkt aan een middag waarop de mannen hier zaten te kaarten, precies zoals nu, maar met meer om hen heen. Aan de kinderen die rondjes reden, hun wielen tikkend over de tegels. Aan een meisje met een blokfluit, schel en onvast, waar toch een paar mensen omheen bleven staan. En aan die jongen met zijn gitaar, later die zomer. Zacht spelend, bijna verlegen, maar precies goed in dat moment.

De man ademt zichtbaar uit, de koude lucht maakt zijn gedachten korter. Hij trekt zijn jas dichter om zich heen en loopt verder.

De vrijdagmiddag zakt langzaam weg. Het licht wordt nog lager, de schaduwen langer. De temperatuur daalt merkbaar. De kaartspelers spelen hun laatste ronde, staan op en vertrekken, zonder hun stoelen te verplaatsen.

Niet lang geleden, bedenkt een ander, *was hier nog licht*. Een paar dagen voor kerst hing er een slinger van lampjes onder het dak, gespannen tussen de kolommen. Hun gelige gloed tekende zachte lijnen door de ruimte. In het midden van het hof stond een vuurkorf. Mensen verzamelden zich er omheen, handen warmend aan het vuur, gezichten opgelicht door het flakkerende licht.

Onder de rondgang stonden tafels. Er werd snert geschonken, dampend in kommen, en uit thermoskannen koffie en chocolademelk. Een kleine afvaardiging van de fanfare speelde ingetogen kerstliederen op hun blazers. Het was niet groots, maar voldoende om mensen stil te laten staan; zacht zongen sommigen mee.

Het was geen evenement dat zich opdrong. Het was er, en wie wilde sloot aan. Nu is daar niets van over. Alleen de herinnering, die zich vastzet in de ruimte zelf.

Het Convent ligt stil. Wat overblijft is geen leegte, maar een vorm van wachten. De stoelen, de sporen in het grind, de plekken waar mensen stonden; ze maken zichtbaar dat gebruik nooit verdwijnt, maar slechts verschuift in de tijd.

Wanneer de avond valt, wordt het stiller. De wind blijft, het licht verdwijnt langzaam uit het hof. Wie hier langsloopt, ziet misschien weinig. Maar wie er eerder was, ziet meer.

EPILOOG

Ja, architectuur kan bijdragen aan de herwaardering van het lokale collectief in Sint Jansklooster. Toch is slechts een ruimtelijke interventie niet voldoende; ook de sociale structuur zal in beweging moeten komen.

Ergens bij horen, onderdeel zijn van iets groters; het is een tijdloos verlangen dat Johannes van Ommen er in de late middeleeuwen toe bracht een convent te stichten. Voor wie wilde, was het een welkome plaats; het wist zich te verzekeren van een vanzelfsprekende positie in het lokale weefsel. Eeuwen later, tegen het eind van het tweede milennium, leidde het tot Sint Jansklooster: een dorp wier gemeenschap evenzeer als vanzelfsprekend beschouwd werd.
Nu collectiviteit vanuit vanzelfsprekendheid is verworden tot individuele keuze, zou de aanblik van Sint Jan in de 21e eeuw Johannes gemengde, onzekere gevoelens brengen over zijn positie. De leden van de dorpsvergadering leven ommuurd in afzonderlijke verenigingen, tijdelijke aanknopingspunten en digitale middelen. Johannes' antwoord op de vraag hoe het lokale collectief zich opnieuw kan oprichten zou, waargemaakt door de gemeenschap, hetzelfde zijn als ruim zeshonderd jaar geleden: Een Nieuw Convent.

Het vormt de aanleiding om in beweging te komen. Hoewel geïntroduceerd als vreemdeling, neemt het een vanzelfsprekende plaats in midden in het dorp. Het Veld, dat al decennialang wacht op een invulling die haar sociale en ruimtelijke centrumpositie cultiveert, krijgt eindelijk haar nieuwe 'telefooncel'.
Zo wordt het een plek die mensen met elkaar in verbinding brengt, zich opent naar een grotere schaal dan het eigen huishouden. Een plek die zowel symbolisch als functioneel het ruimtelijke en sociale met elkaar verweeft.
Het formuleert begrenzingen en overgangsgebieden, die elk hun eigen waarde en mogelijkheden uitspannen. Het beantwoordt aan een gebrek dat het dorp nu onrecht aandoet.

De spoedige verwezenlijking van de structuur is een moedwillige verstoring van het sociale status-quo. Als symbool is het niet voldoende, de opschudding die het veroorzaakt maakt het tot actief monument. De gemeenschap, in toenemende mate verkloosterd, zal het zich toe-eigenen en gebruiken. Het Nieuw Convent brengt beweging, opent voordeuren en breekt door verkloosterde structuren. Dat kan echter alleen bereikt worden wanneer het eigen gemaakt wordt door de dorpsgemeenschap die daartoe, hoewel veelal in het verborgene, nog altijd de kracht bezit.

Dit project heeft mij geleerd dat ingrijpen in bestaand weefsel nooit uitsluitend ruimtelijk is. Een ontwerp verandert niet alleen hoe een plek functioneert of eruitziet, maar raakt ook aan gewoontes, verhoudingen en verwachtingen. Juist in een dorp als Sint Jansklooster, waar ik zelf onderdeel van ben, werd die verantwoordelijkheid voelbaar. Ik moest leren kijken naar een vertrouwde omgeving alsof zij opnieuw bevraagd mocht worden, zonder haar te romantiseren of van buitenaf te beoordelen.

Daarin werd mij duidelijk dat zowel het dorp als de architectuur geen heilige huisjes zijn. Beide kunnen van grote waarde zijn, maar die waarde spreekt niet vanzelf. Verbondenheid is niet exclusief aan het dorp, en architectuur bepaalt niet zelfstandig wat betekenisvol is. De opgave ligt eerder in het herkennen van wat al aanwezig is, ook wanneer dat informeel, kwetsbaar of nauwelijks zichtbaar is; en in het zorgvuldig scheppen van voorwaarden waardoor dit opnieuw betekenis kan krijgen.

Voor mij ligt daarin de belangrijkste les van dit afstudeerproject. Architectuur kan een collectief niet afdwingen, maar zij kan wel iets openen, zichtbaar maken of in beweging brengen. Een ontwerp krijgt pas werkelijk betekenis wanneer het wordt gebruikt, gedragen en toegeëigend. Als ontwerper wil ik blijven werken vanuit dat spanningsveld: met overtuiging ingrijpen waar ruimte tekortschiet, maar met genoeg terughoudendheid om niet te verwarren wat architectuur mogelijk maakt met wat een gemeenschap uiteindelijk zelf moet doen.

VERANTWOORDING

Deze raamvertelling is niet lichtvaardig tot stand gekomen. Het vindt zijn oorsprong in diverse geraadpleegde documenten, zowel digitaal als fysiek. Hoewel ik hier en daar als verteller en ontwerper enige vrijheid heb genomen deze zo helder mogelijk tot een geheel te vormen in de context van de thematiek, deed ik dat zoveel mogelijk in de geest van het bekende.

Het feit dat ik zelf al lang onderdeel ben van Sint Jansklooster was in dezen enerzijds een zegen maar ook een vloek. Het betreft zo namelijk een persoonlijk getuigenis, tegelijkertijd gestoeld op een brede selectie objectieve bronnen. Letterlijk geciteerde fragmenten zijn ter plekke al voorzien van een bronvermelding die hier wordt uitgebreid. Andere bronnen hebben mij geholpen om feitelijke gebeurtenissen te kunnen herleiden, ordenen en waar mogelijk in een nieuw perspectief te plaatsen. Op deze manier is deze raamvertelling tot stand gekomen: waren het voorheen her en der verspreide fragmenten, nu vormen ze één coherent geheel.

Op de volgende pagina's volgt, geordend naar hun positie in dit schrijven, een overzicht van de geraadpleegde bronnen. Daarna volgt een aantal boeken die ik in de loop van dit onderzoek heb gelezen en niet direct aanwijsbaar onderdeel vormen van mijn vertelling, maar wel een rol speelden in de totstandkoming ervan.

Proloog / introductie

Directe verwijzingen

Goudriaan, K. (2021). *Kloosterkaart en Kloosterlijst*. Opgeroepen van https://geoplaza.vu.nl/projects/kloosters/

Haratischwili, N. (2017). *Het achtste leven* (voor Brilka). Amsterdam: Meridiaan Uitgevers.

Geschrift I - Johannes

Directe verwijzingen

KNAW/Meertens Instituut. (2025). Opgehaald van Bedevaart en bedevaartplaatsen in Nederland: https://bedevaart.meertens.knaw.nl/gemeente

Berends, G. (1974, 2 februari). *De gebouwen van het Fraterhuis in Zwolle.* Bulletin KNOB, pp. 88-98. Opgehaald van https://www.dboverijssel.nl/archieven/19850

Datema, P. (2014, 9 april). *Johannes van Ommen (1350-1420)*. Opgeroepen op december 2024, van WIE IS WIE in Overijssel | Overijsselse bibliografieën: https://www.wieiswieinoverijssel.nl/zoekresultaten/p2/80-johannes-van-ommen

Van Kempen, T., De Kruijf, U., Kummer, J., & Pereboom, F. (2000 (origineel 1464-1471)). *Een klooster ontsloten*. Kampen: Stichting IJsselacademie.

van Slee, J. (2017, 11 maart). *Mededeelingen aangaande het klooster St. Janscamp buiten Vollenhove*. Opgehaald van Digitale Bibliotheek Overijssel: https://www.dboverijssel.nl/archieven/9674

Hamming, C. (1955). *Verkaveling, veldnamen en ontginningsgebieden in een deel van het Land van Vollenhove*. Wageningen: Wageningen University. Opgehaald van https://020apps.nl/mip/beschrijvingen/Land%20van%20Vollenhove.pdf

Collectie Overijssel. (1424, 14 februari). *1066 Klooster St. Agnietenberg (of Bergklooster) te Zwolle*. Deventer. Opgehaald van https://proxy.archieven.nl/0/ABD5178082E243A79BF156DD6938C881

Algemene bronnen

Blockmans, W., & Hoppenbrouwers, P. (2025). *Eeuwen des onderscheids: een geschiedenis van middeleeuws Europa*. Amsterdam: Prometheus.

Bovendeur, G., Van der Weijde, B., & Winters, J. (1998). *600 jaar St. Jansklooster*. St. Jansklooster: Comité 600 jaar St. Jansklooster.

Datema, P., Dijkstra, K., Paasman, J., Pereboom, F., & Postema, J. (1986). *Uit de geschiedenis van Brederwiede*. Kampen: Stichting IJsselacademie.

dbnl. (z.d.). *Algemeen letterkundig lexicon - Moderne Devotie*. Opgeroepen van digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren: https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_01392.php

De Vries, M. (2021, januari). *Johannes van Ommen, blinde broeder en stichter van Sint Janskamp*. Mijn Stad Mijn Dorp, pp. 20-23.

Het verhaal van Nederland (2022). *[Film]*. Opgehaald van https://npo.nl/start/serie/het-verhaal-van-nederland/seizoen-1/pestlijders-en-predikanten

Historiek. (z.d.). *Thomas a Kempis (ca. 1380-1471) - 'De Navolging van Christus'*. Opgeroepen van Historiek: https://historiek.net/thomas-a-kempis-navolging-christus/77322/

Joods Cultureel Kwartier. (z.d.). *Zwolle*. Opgeroepen van Joods Cultureel Kwartier: https://jck.nl/joodse-gemeenten/zwolle

Koops, E. (2021, januari 11). *Geert Grote (1340-1384) - Grondlegger van de Moderne Devotie*. Opgehaald van Historiek: https://historiek.net/geert-grote-1340-1384/2979/

KRO-NCRV. (z.d.). *Broeders des Gemenen Levens*. Opgeroepen van KRO-NCRV: https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/b/broeders-des-gemenen-levens

KRO-NCRV. (z.d.). *Geert Grote*. Opgeroepen van KRO-NCRV: https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/g/geert-grote

KRO-NCRV. (z.d.). *Moderne Devotie*. Opgeroepen van KRO-NCRV: https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/m/moderne-devotie

Wikipedia. (sd). Standenmaatschappij. Opgeroepen van Wikipedia: https://nl.wikipedia.org/wiki/Standenmaatschappij

Woertink, H. (2020, september). *Invloedrijke devoot Johannes van Ommen geboren in Ommen*. Opgehaald van Oud Ommen: https://weblog.oudommen.nl/2020/09/04/invloedrijke-devoot-johannes-ommen-geboren-ommen/

Geschrift II - Het dorp

Directe verwijzingen

Follett, K. (2007). *Brug naar de hemel*. Amsterdam: Meulenhoff Boekerij bv.

Lassche, H. A. (2000). *Sint Jansklooster: een gedateerd beeld vanuit de herinnering aan de jaren 1953-1959*. Raalte/St. Jansklooster.

Huysmans, S. (2023). *Iemand moest het doen*. Amsterdam: Koppernik.

Trouw. (1985, 27 april). *Telefoneren van onder de koeien*. Trouw, p. 1. Opgeroepen van https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ABCDDD:010820267:mpeg21:a0008

Cornelisse, D. (2024, 18 mei). *4 op de 10 jongeren vaak eenzaam, social media belangrijke reden: 'Alsof er een muur om je heen staat'*. Opgehaald van EenVandaag: https://eenvandaag.avrotros.nl/opiniepanel/uitslagen/4-op-de-10-jongeren-vaak-eenzaam-social-media-belangrijke-reden-alsof-er-een-muur-om-je-heen-staat-150278

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2024, 25 juni). *Jongeren in Nederland blijven koplopers in sociale relaties*. Opgehaald van Sociaal en Cultureel Planbureau: https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2024/06/25/jongeren-in-nederland-blijven-koplopers-in-sociale-relaties?utm_

Jansen, T., Heinen, F., & Van Weelden, F. (2015). *Parade*. Den Dolder: Tom Janssen.

UNESCO. (z.d.). *Corsocultuur*. Opgeroepen van UNESCO: https://unesco.nl/immaterieel-erfgoed/corsocultuur

Algemene bronnen

Bonsink, L., Bruintjes, D., Driessen, E., Jansema, R., Lassche, E., Visscher, W., & Westhuis, H. (2018). *Corso, Sint Jansklooster 1968-2018*. Sint Jansklooster: Christelijke Oranje Vereniging.

Canon van Nederland. (2025). *In de brand*. Opgehaald van Canon van Nederland: https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/land-van-vollenhove/vollenhove/brand

Canon van Nederland. (sd). *Sint Janskamp en Clarenberg*. Opgehaald van Canon van Nederland: https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/land-van-vollenhove/vollenhove/sint-janskamp-en-clarenberg-

De Zeeuw, H. (2021). *Boeren tussen riet, turf en adel*. Hilversum: Verloren.

Kadaster. (2026). *Bouwjaar gebouwen*. Opgehaald van Atlas Leefomgeving: https://www.atlasleefomgeving.nl/bouwjaar-panden

Westhuis, H. (2003). *Een eeuw school in Kadoelen*. Sint Jansklooster.

Geschrift III - Een Nieuw Convent

Directe verwijzingen

Beeldengalerij Het Depot. (z.d.). *De Lindeboom.* Opgeroepen van Het Depot: https://www.hetdepot.nl/arboreta/parels/de-lindeboom

Hunik, V. (2017). *Plinius - Mijn Landhuizen*. Amsterdam: Athanaeum - Polak & Van Gennep.

Nostalgia Travel. (2011, 3 juli). *Casa Romana*. Opgeroepen van Nostalgia Travel: https://www.nostalgia.gr/kosinfo-casaromana.html

Van den Bergen, M., & Vollaard, P. (2003). *Hinder en ontklontering*. Rotterdam: Uitgeverij 010.

Pfeijffer, I. (2022). *Monterosso mon amour*. Amsterdam: Arbeiderspers.

KNMI. (z.d.). *Maandgemiddelde termpaturen, normalen, anomalieën*. Opgeroepen van Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut: https://www.knmi.nl/nederland-nu/klimatologie/geografische-overzichten/archief/maand/tg

KNMI. (z.d.). *Maandsommen neerslag, normalen, anomalieën*. Opgeroepen van Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut: https://www.knmi.nl/nederland-nu/klimatologie/geografische-overzichten/archief/maand/rd

KNMI. (z.d.). *Maandsommen zonneschijnduur, normalen, anomalieën*. Opgeroepen van Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut: https://www.knmi.nl/nederland-nu/klimatologie/geografische-overzichten/archief/maand/sq

Algemene bronnen

Taylor, G., & Bezemer Sellers, V. (2004, 1 oktober). *The Idea and Invention of the Villa*. Opgeroepen van MET Museum: https://www.metmuseum.org/essays/the-idea-and-invention-of-the-villa

Van Elderen, S. (2017). *THE MONASTIC ORDERS AND THEIR BUILD ENVIRONMENT*. TU Delft.

Wikipedia. (z.d.). *Impluvium*. Opgeroepen van Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Impluvium

Yale University. (sd). *Monastic Residence B*. Opgeroepen op februari 2024, van Yale Egyptology: https://egyptology.yale.edu/expeditions/current-expeditions/yale-monastic-archaeology-project-north-wadi-al-natrun/monastery-of-john-the-little/monastic-residence-b

Beeldmateriaal

Visueel materiaal dat hieronder niet vermeld wordt, zijn door de auteur zelf vervaardigd.

p. 16, 78

Kadaster. (2026). *Topotijdreis*. Opgehaald van https://www.topotijdreis.nl/

p. 41

Derkinderen, A. (1885). *Geert Groote en zijn leerlingen*. Opgehaald van https://rkd.nl/images/112381

p. 56-57

Coronelli, V. M. (1692). *Tran-siselana*. Universiteitsbibliotheek Utrecht. Opgehaald van https://objects.library.uu.nl/reader/1874-348683

p. 68-69

Vossius, J. (1597). *Oppidi Vollenhoae delineatio topographica* [manuscriptkaart]. Universiteitsbibliotheek Leiden, Leiden, Nederland.

p. 94

Deventer Dagblad. (1955, 23 februari). *Automatisering telefoonnetten N.W.-Overijsel*. Deventer Dagblad, p. 4. Opgeroepen van https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMHCO02:163916045:mpeg21:p00004

Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie. (1920, januari). *Naamlijst voor den telefoondienst 1920. p. 632.* Opgeroepen van https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMMVC01:000000013

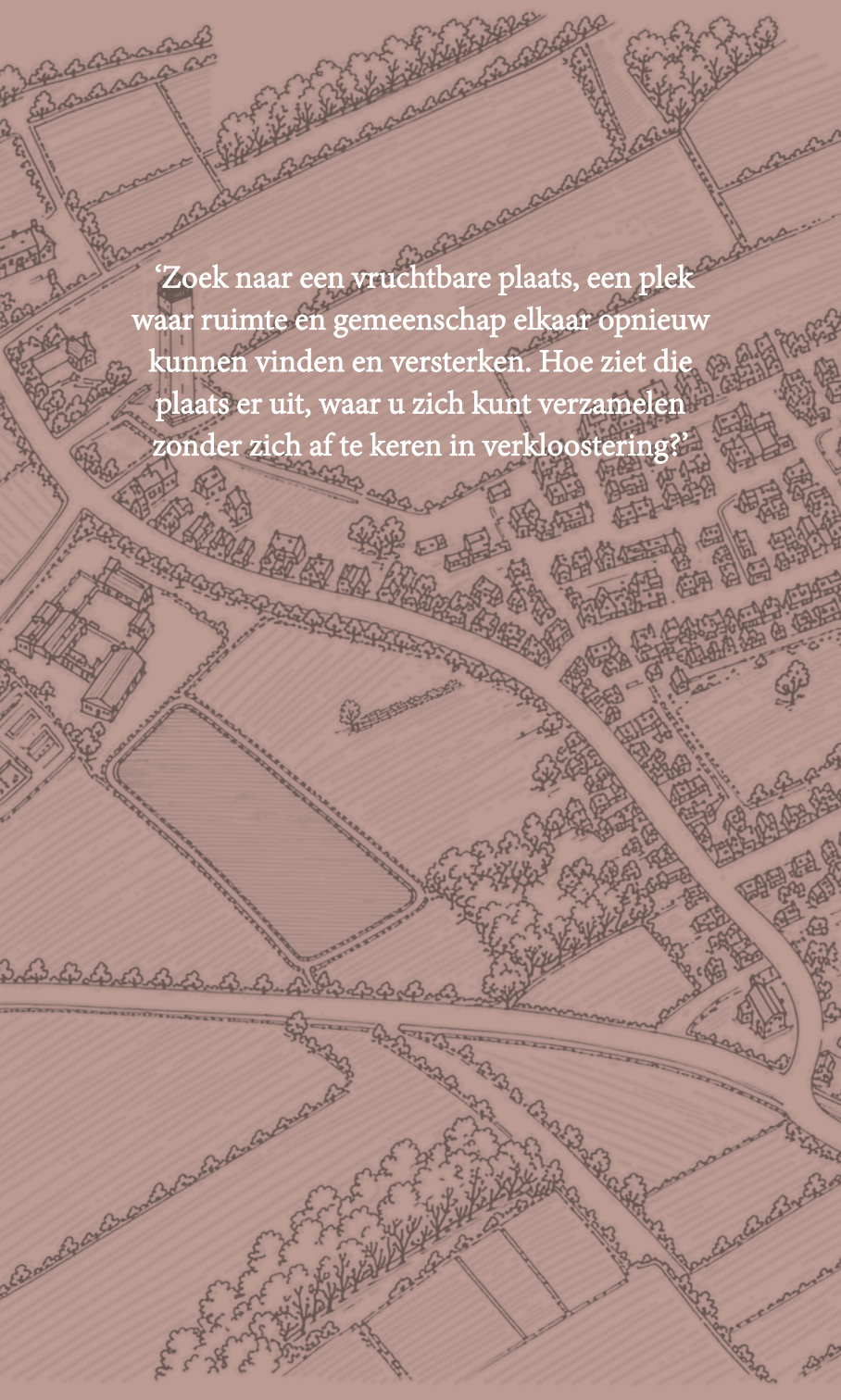

‘Zoek naar een vruchtbare plaats, een plek waar ruimte en gemeenschap elkaar opnieuw kunnen vinden en versterken. Hoe ziet die plaats er uit, waar u zich kunt verzamelen zonder zich af te keren in verkloostering?’